

KSIĘGA PAMIĄTKOWA

INŻYNIERÓW TECHNOLOGÓW POLAKÓW
WYCHOWAŃCÓW INSTYTUTU TECHNOLOGICZNEGO

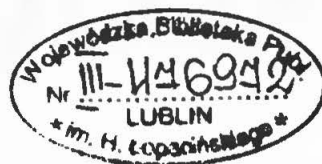
W PETERSBURGU

121648

(W ROCZNICĘ STULECIA UCZELNI)

WARSZAWA — 1933

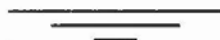
62-051(438) 19" (082.1)

Spis rzeczy.

	Str.
Od Komitetu Redakcyjnego	5
Organizacja i Sprawozdanie z Ogólnego Zjazdu Inżynierów Technologów Polaków w Warszawie w dniu 8 grudnia 1928 r.	7
Odezwa Zarządu Koła Inżynierów Technologów Petersburskich. . .	8
Uchwała Komitetu Wykonawczego	9
Zjazd Inżynierów Technologów w Warszawie w dniu 8 grudnia 1928 r.	9
Akademja w Sali Głównej Stowarzyszenia Techników Polskich w Warszawie w dniu 8 grudnia 1928 r.	11
Historja Instytutu Technologicznego w Petersburgu	17
Historja życia koleżeńkiego Technologów Polaków za czasów bytności ich w Instytucie Technologicznym w Petersburgu	35
I. Okres od 1863 do 1890 r.	35
II. Organizacje, prądy i nastroje z okresu 1890—1905	40
III. Okres od 1905 do 1918 r.	45
Ze wspomnień kolegi Bohdana Dębickiego	54
Fragmenty z rękopisu kolegi Zdzisława Rauszera	57
Koło Inżynierów Technologów Petersburskich przy Stowarzyszeniu Tech- ników Polskich w Warszawie.	63
Zarys działalności Technologów Petersburskich	69
Działalność Inżynierów Technologów Polaków	70
Polska Akademicka Korporacja „Helanja”	81
Spis Inżynierów Technologów Polaków	85

Od Komitetu Redakcyjnego.

Niniejsze wydawnictwo powstało z inicjatywy istniejącego przy Stowarzyszeniu Techników Polskich w Warszawie „Koła Inżynierów Technologów Petersburskich“.

Inicjatywa ta spotkała się z całkowitem uznaniem Ogólnego Zjazdu Inżynierów Technologów Polaków, jaki odbył się w Warszawie w dniu 8 grudnia 1928 roku.

Celem tej książki jest uprzytomnić Kolegom choćby pobieżnie dawne przeżycia z okresu naszego pobytu w Wyższej Uczelni Technicznej i dać choć szkicowy obraz działalności Technologów Polaków po jej ukończeniu.

Ma też ona dla Stowarzyszenia Techników Polskich w Warszawie być oczywistym dowodem istnienia w niem dużej grupy byłych wychowañców Instytutu Technologicznego w Petersburgu, która stale coraz szybciej topnieje, gdyż dzięki odrodzeniu naszej Ojczyzny ten zakład naukowy przestał być źródłem, z którego w swoim czasie młode siły polskie czerpały wiedzę. Mają więc te wspomnienia pozostać spuścizną po nas dla „przybranych“ naszych drogich Kolegów—wychowañców Gdańskiej Politechniki z korporacji „Helanja“.

W wiadomościach, jakie w niniejszem wydawnictwie zostały zamieszczone oraz w podanej liście Polaków Inżynierów Technologów Petersburskich znajdują się zapewne luki i nieścisłości, lecz nie posiadamy źródłowych danych, dziś nawet dla nas niedostępnych, dla sprostowania ich czy uzupełnienia.

Mając na uwadze przewodnią myśl, podkreśloną w Odezwie do Kolegów, która została rozesłana z zaproszeniami na wspomniany zjazd w dniu 8 grudnia 1928 r., staraliśmy się kierować najdalej posuniętym obiektywizmem w całej niniejszej pracy. Przedewszystkiem podajemy sprawozdanie z powyższego zjazdu.

Wydawnictwo to bynajmniej nie wyczerpuje wszystkich danych, jakie mogłyby być tutaj pomieszczone, a z wielu względów zostały pominięte. Sposób więc ujęcia z trudem zebranych przez nas wiadomości prawdopodobnie znajdzie niejednego krytyka.

Z tego też powodu musi być otwarta droga, by w przyszłości przy nowem wydaniu można było swobodnie przeredagować niniejsze wydawnictwo, wnosząc uzupełnienia i poprawki wtedy, gdy zostanie ułatwiony dostęp do źródłowych dokumentów, znajdujących się w Instytucie w b. Petersburgu. Wówczas to można będzie pomieścić szereg życiorysów, narazie bowiem ilość nam nadesłanych jest zbyt szczupła, bo stanowi zaledwie 4% w stosunku do ogółu naszych Kolegów Polaków. Względy powyższe dotyczą też znikomej liczby posiadanych fotografii, wobec czego ilość ich, zamieszczona w niniejszej książce, z konieczności sprowadzona została do minimum.

Komitet Redakcyjny uważa za swój obowiązek podziękować wszystkim Kolegom, którzy przyczynili się do niniejszego wydawnictwa, a przedewszystkiem czcigodnemu naszemu Prezesowi honorowemu kol. Wacławowi Wańkowiczowi, jako głównemu inicjatorowi niniejszej Księgi Pamiątkowej, a następnie kol. Kazimierzowi Kwapiszewskiemu, który swoją pracą redakcyjną w znacznym stopniu umożliwił realizację tego wydawnictwa.

KOMITET REDAKCYJNY.

Organizacja i Sprawozdanie

z Ogólnego Zjazdu Inżynierów Technologów Polaków
w Warszawie w dniu 8 grudnia 1928 r.

Listopad i grudzień 1928 roku Naród przeżywał w podniosłym nastroju obchodów dziesięciolecia Wyzwolenia Polski z pęt naszych ciemieńców. Wszystkie prawie organizacje społeczne pragnęły dać wyraz solidarności z Narodem przez zorganizowanie uroczystych obchodów. To też i Koło Inżynierów Technologów przy Stowarzyszeniu Techników Polskich w Warszawie na zebraniu listopadowym postanowiło uczcić 10-ciolecie Niepodległości specjalnym obchodem. Na tem samem zebraniu uchwalono składkę na poparcie budowy pomnika dla poległych w obronie Lwowa, jak również dla urzeczywistnienia inicjatywy pana Ministra Przemysłu i Handlu inżyniera Eugenjusza Kwiatkowskiego budowy wielkiego pomnika na wybrzeżu Bałtyku, jako wyrazu tryumfu z powodu dotarcia Polski do Morza i dla zwrócenia myśli narodowej ku wielkim zadaniom, jakie ma spełnić Polska i jej port w Gdyni na gruncie gospodarczym. Pomnik ten, wystawiony na pokaz narodom całego świata, ma dać świadectwo niezłomnej woli całego Narodu polskiego, niezależnie od zabarwień politycznych poszczególnych grup, bronięcia tego cennego własnego skrawka brzegu morskiego do ostatniej kropli krwi. Jednocześnie powzięto myśl obchodu w tym samym dniu stulecia założenia pierwszych podwalin uczelni technicznej w Petersburgu w 1828 r., która się następnie przekształciła w Instytut Technologiczny. Samorzutnie prawie powstał Komitet Wykonawczy, do którego weszli: S. Drewnowski, P. Drzewiecki, S. Dziekoński, J. Jeziorański, G. Kamiński, R. Kaszuba, Cz. Klarner, S. Nehring, A. Pawłowski, S. Wachowski i W. Wańkowicz.

Komitet Wykonawczy odbył kilka posiedzeń. Na pierwszym z nich opracowano niżej podany program uroczystości obchodu, a mianowicie:

1. Odezwa do Kolegów.
  2. Nabożeństwo w dniu 8 grudnia 1928 r. za zmarłych Kolegów.
  3. Zebranie ranne w lokalu Stow. Techników.
  4. Wspólna fotografia.
  5. Akademia w godzinach wieczornych.
  6. Bankiet w Stow. Techników.
-

Odezwa Zarządu Koła Inżynierów Technologów Petersburskich.

Koledzy!

W dniu 8 grudnia roku bieżącego obchodzimy stulecie Instytutu Technologicznego, od którego jesteśmy odgradzeni murem chińskim, co gorsze—murem krwią zbryzganym; dlatego nie kwapimy się zajrzeć, co się za tym murem dzieje. Chcemy tylko w gronie koleżeńskim święcić pamięć tego, co było, co minęło bezpowrotnie, a co tak głęboko utrwaliło się w sercach naszych i przetrwało do dnia dzisiejszego. Rzecz bowiem dziwna, że ze stolicy despotyzmu i bezprawia, gdzie się zbiegały arkana rządów biurokratycznych z nieodłącznym systemem protekcjonalizmu, z tej kuźni prześladowczej względem polskość i Polaków wynieśliśmy cenne dla życia społecznego walory: zakorzeniony mocno demokratyzm, poczucie praworządności, wrażliwość na niedolę ludzką, wiarę we własne siły i wzmocniony patriotyzm. Każde kształcące się w Instytucie Technologicznym pokolenie Polaków wносиło w mury tej uczelni nowe pragnienie wolności, a rewolucyjny nastrój wśród Kolegów Rosjan znajdował zrozumiały oddźwięk w naszych duszach.

I spełniły się nasze pragnienia: od lat 10-ciu jesteśmy wolnym Narodem i stulecie naszej uczelni zbiega się z dziesięcioleciem Niepodległości, które, jako święto całego Narodu, najśluszniej musi przyćmiewać naszą uroczystość koleżeńską.

Tem liczniej musimy się zebrać w dniu 8 grudnia, aby, uściskawszy silniej dłonie, wspólnie radować się, że doczekaliśmy się tego szczęścia, iż stulecie naszej Uczelni obchodzimy w stolicy Wolnej Polski.

Zarząd Koła Technologów

W. Wańkowicz

Prezes Koła

Warszawa, Listopad 1928 r.

Uchwała Komitetu Wykonawczego.

Niezależnie od powyższej odezwy, Komitet Wykonawczy opracował szereg postulatów niżej przytoczonych:

1. Przedstawić Kołu Technologów, a następnie Zjazdowi w dniu 8 grudnia 1928 r. projekt upamiętnienia 10-ciolecia Niepodległości przez zebranie funduszu na stypendjum dla studenta Polaka, kształcącego się w Politechnice Gdańskiej ze szczególnem uprzywilejowaniem studentów członków korporacji „Helanja“, aby tem zaznaczyć intencję Narodu polskiego — przeciwstawiania się niemczyźnie, oraz intencję Koła Technologów — popierania zdobywania wiedzy technicznej przez naszą młodzież.

Załatwienie tej sprawy powierzono Kolegom: Klarnerowi, Dziekońskiemu i Nehringowi.

2. Dla upamiętnienia „Zjazdu“ wydać w druku książkę lub też broszurę, oświetlającą działalność inżyniera technologa na polu techniczno-przemysłowem, naukowem i społecznem. W wydawnictwie tem winny być umieszczone nazwiska profesorów Polaków, jako też i Polaków, którzy ukończyli studia w Instytucie Technologicznym w Petersburgu; winno ono zawierać historję Instytutu Technologicznego z uwzględnieniem organizacji studenckich, stosunków i aspiracyj studentów Polaków, ich przeżyć, ważniejszych wypadków. Publikacja ta nie może pominąć powstałej przy Stowarzyszeniu Techników Polskich organizacji „Koła Technologów b. wychowalców Instytutu Technologicznego w Petersburgu“ i działalności tego Koła.

3. Wysłać depesze gratulacyjne do Organizacji Zjazdu w Petersburgu i do emigracji rosyjskich inżynierów w Paryżu.

Zjazd Inżynierów Technologów w Warszawie

w dniu 8 grudnia 1928 r.

Na Zjazd stawilo się dwustu kilkudziesięciu Kolegów; wielu nieobecnych przysłało powitalne telegramy.

Zjazd rozpoczął się nabożeństwem, odprawionem w kaplicy przy ul. Wilczej przez księdza Kolasińskiego, zakończonem jego wniosłem

i serdecznem przemówieniem ze stopni ołtarza. Po nabożeństwie udano się do gmachu Stowarzyszenia Techników (ul. Czackiego 3-5), gdzie się odbyła objęta programem uroczystość. Około południa zebrano się w sali głównej dla wspólnej fotografii, przyczem podzielono Kolegów na dwie grupy ze względu na trudności wykonania zdjęcia w jednej grupie: starszych, którzy ukończyli studia przed 1895 r. i młodszych — po roku 1895.

Po dokonaniu zdjęć fotograficznych czas spędzono na koleżeńskich rozmowach. Wiele mieli do powiedzenia ci, którzy przeżyli „raj bolszewicki“ w Rosji, stanowili oni około 20% obecnych na zjeździe. Przybyła też gromadka, złożona z kilkunastu osób — studentów Politechniki Gdańskiej z korporacji „Helanja“, gdyż członkowie tej korporacji zostali adoptowani przez Koło Inżynierów Technologów Petersburskich i zaliczeni są do tego „Koła“.

Zgodnie z programem wysłano 2 depesze gratulacyjne: jedną do Petersburga, drugą do Paryża treści następującej:

1) Inżynier Woronow. Jubilejnaja Komisja Technologow. Leningrad, prospekt 25 Oktiabra nomer 55.

Polskije technologi, sobrawszis' w stoletniuju godowszczinu osnowanja technologiczeskawo instituta dla prazdnowanja pamiatnych dnjej pierieżytych w jewo stienach, szliut po powodu jubileja priwiet i pozdrawlenja swoim profesoram i kollegam s pożełaniami uspiewa w razwitji tiechniki dla wsieobszczawo błagosostojanja.

Predsiedatiel

Wańkowicz.

2) Wojnowski Krieger. Association des fonctionnaires employés et travailleurs des voies et communications de Russie 49 rue Lafitte Paris IX.

Les technologues polonais reunis à l'occasion du centenaire de la fondation de l'Institut Technologique de Peterbourg ont l'honneur Messieurs et chers Collegues, rassamblés à Paris, de vous adresser les meilleurs félicitations et souhaits que le moment de la délivrance de votre patrie de l'esclavage et de tyrannie puisse venir le plus tôt pour sa prospérité.

President

Wańkowicz.

W dniu 15 grudnia 1928 r. odbył się w Paryżu bankiet zebranych Technologów-emigrantów z Rosji, gdzie była odczytana depesza przytoczona wyżej.

Odpowiedź nadeszła listownie w języku rosyjskim pod adresem kolegi Seweryna Wachowskiego, w przybliżeniu treści następującej:

Paryż, dn. 20 grudnia 1928 r.

Do Inżyniera S. M. Wachowskiego.

Wielce poważany Sewerynie Markowiczu.

Spieszę zawiadomić Pana, że w sobotę dnia 15 grudnia odbył się w Paryżu bankiet, zorganizowany przez Komisję dla upamiętnienia stulecia Petersburskiego Instytutu Technologicznego. W czasie bankietu wygłoszono szereg przemówień i odczytano otrzymane powinszowania. Telegram, otrzymany z Warszawy od inżynierów polskich, zebranie przyjęło z jednomyślnym aplauzem i postanowiło wyrazić polskim inżynierom gorące podziękowanie od zebranych na bankiecie inżynierów rosyjskich za życzenia i powinszowania, przesłane w depeszy. Z najwyższym zadowoleniem spełniając wymienione wyżej polecenie, proszę przyjąć zapewnienia najwyższego szacunku i poważania.

Wojnowski-Krieger.

Akademja

w Sali Głównej Stowarzyszenia Techników Polskich
w Warszawie w dniu 8 grudnia 1928 r.

Na Akademję przybyło około 300 osób. Brali w niej udział nietylko Technolodzy Petersburscy, ale i grupa ich żon i córek, a także przybyła w licznym składzie Delegacja korporacji „Helanja“ z Gdańska. Przewodniczący inż. W. Wańkowicz, Prezes Koła Technologów, zagaił Akademję, dziękując na wstępie obecnym Paniom za zainteresowanie się sprawami Technologów, a następnie wszystkim przybyłym na Zebranie za przyjęcie udziału w uroczystości koleżeńskej 100-ułecia Instytutu Technologicznego, z którą się zbiega wielka uroczystość narodowa, przeżywana przez Polskę od miesiąca—święcenie 10-ciolecia Niepodległości. Do stołu prezydjalnego zostali zaproszeni Koledzy: Gustaw

Kamieński, Ignacy Radziszewski (Prezes Stow. Techników), B. Sucho-
wiak (Prezes korporacji „Helanja”), Piotr Drzewiecki, Jan Jeziorański
i Czesław Klarnier,

Na wstępie Prezes Koła, kol. W. Wańkowicz, wygłosił przemówienie
treści następującej:

„W pamięci narodu z ubiegłego stulecia stoją bohaterskie wysiłki
poprzednich pokoleń aż do walki Dzieci Lwowskich w r. 1918 o zdobycie
Niepodległości. Jednocześnie stoją przed oczyma ponure obrazy
męczeństwa Łukasińskiego, Konarskiego, Sierakowskiego, Traugutta,
w końcu braci Lutosławskich, Szafranki, księdza Budkiewicza. Data
dzisiejsza jest tak bliska rocznicy powstania listopadowego, że wciąż
obchodzonej w ciągu stulecia, że na wstępie musimy się podporząd-
kować ogólnemu nastrojowi rodaków, oddając cześć pamięci Bojowników
i Męczenników za Wolność, z której my dziś korzystamy.

Uczcijmy Ich pamięć przez powstanie!

Z wiarą, że czasy niewoli minęły bezpowrotnie, składamy dziś
modły dziękczynne Opatrzności, która obdarzyła nasze pokolenie iście
boskim darem „Wolności”. Dar ten musi być przechowany wieczyście,
a więc zainwestowany na najszlachetniejszych uczuciach Narodu.
Ale co uczynić, żeby był wiecznym? Odpowiedź łatwa—„pracować”.
Polak z lekkim sercem gotów jest wytoczyć z siebie kwartę krwi,
trudniej mu z czoła wycisnąć kroplę potu w pracy. Jeżeli jednak
Naród pożałuje potu, to nie wystarczy mu krwi w obronie Wolności.

Niech Polska żyje po wsze czasy!—takie życzenia złożmy sobie
w 10-tą rocznicę Niepodległości!

Wiedział nasz wielki poeta Krasiński, czego potrzeba Polsce, żeby
zawsze była wolna, wiedział, o co należy prosić Stwórcę:

„Błagamy Ciebie — stwórz w nas serca czyste,
„Odnów w nas zmysły — z dusz wypłen kłakole
„Złud świętokradzkich i daj wiekuiste
„Śród dóbr Twych dobro—daj nam DOBRĄ WOLĘ!”

Przechodzę do stulecia naszej Uczelni, Na wstępie muszę zako-
munikować, że w ciągu dwóch ostatnich tygodni straciliśmy kolegów:
Kazimierza Ołdakowskiego, Jana Wróblewskiego i Witolda Szturma—
filistra „Helanji”. Nie doczekali się dzisiejszej uroczystości. Ale takich
było wielu. Proponuję uczcić przez powstanie pamięć Technologów,
którzy rozstali się z tym światem przed dniem dzisiejszym.

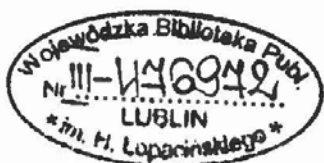
Stulecie wyższej uczelni technicznej — to jednocześnie przegląd retrospektywny postępu wiedzy technicznej i jej zastosowań w ciągu okresu stuletniego.

Do roku 1828, od którego się liczy początek Instytutu Technologicznego, inżynierowie ówcześni zajęci byli prawie wyłącznie budową i naprawą zwykłych dróg kołowych, budową mostów drewnianych, lub kamiennych oraz kanałów. Mechanika była w zaniedbaniu. Dopiero rok 1828 był przełomowym w postępie techniki na świecie, gdyż ten rok rozpoczyna budowę pierwszej linii kolejowej (między Liverpooliem i Manchesterem w Anglii). Musiał ten rok mieć szczególne znaczenie dla techniki angielskiej, skoro w tym roku organizuje się pierwsze zrzeszenie inżynierów, które niedawno obchodziło stulecie swego istnienia. Nic dziwnego, kolejnictwo bowiem powołało do życia cały przemysł górniczo-metalurgiczny wskutek olbrzymiego zapotrzebowania żelaza. Dało ono też impuls do prac mechanicznych wobec żądań, stawianych inżynierom, przyspieszenia biegu pociągów, co zmuszało do udoskonalenia kotłów i maszyn parowych. Dla zaspokojenia tych naglących potrzeb powstały nowe nauki w uczelniach technicznych, a maszyna parowa suwakowa przekształciła się szybko i zamieniła się w obecnych czasach na silnik spalinowy, który rozwiązał sprawę żeglugi powietrznej. Postęp w budowie motorów wodnych, zaznaczony już w roku 1827 budową pierwszej turbiny Fourneyrona, za naszych czasów znalazł wyraz w wyzyskaniu siły wodnej w elektryfikacji.

Odkrycie przez fizyków prądów indukcyjnych i elektro-magnesu dało asumpt do przystosowania elektryczności w telegrafach. Pierwszy telegraf elektryczny był zastosowany w 1838 r. Najbardziej efektywne były wynalazki w dziedzinie elektryczności, poczynając od lampki elektrycznej, generatorów i elektrosilników, przenoszenia siły na odległość, kończąc na telefonach, telegrafie bez drutu i na radjotechnice.

Chemja, która w XIX stuleciu kroczyła w tyle mechaniki, obecnie prawdopodobnie już ją prześcignęła.

Największym bodźcem dla rozwoju techniki w ubiegłym stuleciu było bezspornie przystosowanie tej wiedzy do celów wojskowych, niestety, najczęściej zaborczych. Trzeba zdać sobie sprawę, że prawdziwy rozwój techniki zaznaczył się w Europie około połowy XIX stulecia. Francja dopiero w roku 1842 zdecydowała się na budowę sieci kolejowej, a Francja nie była ostatnią. Koło roku 1850 zostaje stwierdzone przez przyrodników prawo „o zachowaniu energii”, wprowadzono pojęcie „pracy mechanicznej” — te podstawowe postulaty

mechaniki. Cała teoria termodynamiki ze słynnym traktatem Carnot'a została opracowana już po zastosowaniu tej teorii przez inżynierów przy budowie pierwszych maszyn parowych. Zasługą więc inżynierów jest, że przez swe prace przygotowali drogi do rozwoju mechanicznej teorii ciepła. Przypuszczam, że i w wielu innych wypadkach technika wyprzedziła naukę.

Jeżeli w swem przemówieniu podkreślam wyraz stulecie, to nie należy tego rozumieć dosłownie. Dla inżynierów technologów ubiegłe stulecie właściwie rozpoczyna się w roku 1850, a nasze najdalej sięgające wspomnienia, dotyczące Instytutu Technologicznego, należy odnieść do okresu „popowstaniowego” (1863).

Postęp w dziedzinie technicznej nabiera rozpędu w drugiej połowie XIX stulecia; odbywał się on przed oczami starszego dziś żyjącego pokolenia Technologów: było ono świadkiem tej wspaniałej ewolucji od jej początku.

Młodsze pokolenia inżynierów posiadały lepsze warunki kształcenia się, wygodniejsze gmachy, lepsze ciało profesorskie, które zdołało przetrwać odkrycia naukowe; otrzymały lepsze środki naukowe, laboratorja, światło elektryczne; miały też one znacznie większy materiał do opanowania.

Polska żyła w niewoli; myślała jedynie, aby nie utracić najcenniejszego skarbu—narodowości, prześladowanej przez zaborców. Techniką mało interesowano się, gdyż Polska była wyłącznie krajem rolniczym. Jednak tradycje Staszicowskie, nawoływanie naszego wielkiego ekonomisty Augusta Cieszkowskiego do studjów technicznych dla stworzenia przemysłu rodzimego, wreszcie literatura popowstaniowa obozu ówczesnych pozytywistów, kładących nacisk na konieczność pracy organicznej (Świętochowski, Prus, Orzeszkowa), sprawiły, że młodzież nasza zaczęła się garnąć do studjów technicznych, a że nie posiadaliśmy w kraju wyższych uczelni technicznych, musiała młodzież szukać tej wiedzy bądź na Zachodzie, bądź w Rosji. Z zakładów wyższych technicznych w Rosji najbardziej ją pociągały petersburskie, jako znajdujące się w stolicy olbrzymiego państwa. Liczono przytem, że w stolicy znajdzie lepsze środki naukowe, łatwiejsze warunki wyszukania zajęć płatnych.

Szaro było w duszach młodzieży, udającej się do Petersburga, szaro dlatego, że wychowano ją w ucisku szkoły średniej, w prześladowaniu rusyfikatorów. Czasy Apuchtina z satelitami Troickich, Sengalewiczów, Maziukiewiczów, Siergiejewskich przeszły do legendy. Szaro było w duszach i dlatego, że w domu młodzież ta była wychowana przez pokolenie zniechęcone do walki z okresu niedawno przeżytego powstania 1863 r.

Stolica Rosji—źródło absolutnej władzy ze słynnym 3-im wydziałem żandarmerji politycznej, dzierżąca cugle biurokratyzmu, w sprawach polskich pozostawała pod wpływem słynnej trójki w osobach: Pobiedonoscewa, Suworyna, Katkowa. W tej atmosferze kuły się „ukazy” prześladowcze przeciwko wszystkiemu, co polskie.

Ale w murach naszej uczelni panowała całkiem inna atmosfera. Po prześladowaniach szkolnych wejście do Instytutu Technologicznego wydawało się wyzwoleniem, jakby przedsmakiem wolności. Te wrażenia przetrwały do dnia dzisiejszego. Wspólne sale rysunkowe, obiady w t. zw. „kuchniach studenckich”, czytelnia, biblioteka polska z książkami „zabronionemi”, wspólna Kasa dla całej polskiej młodzieży wyższych zakładów naukowych, wspólna bieda—coraz mocniej zaciskały węzły koleżeńskie. Tradycyjny w „technologii” nastrój demokratyczny silnie wrósł w dusze wychowañców tej uczelni. Studja techniczne, oparte na wiedzy matematycznej, wyrabiały niewzruszoną logikę w rozumowaniach, zaprawiały do systematycznej, konsekwentnej pracy—pracy twórczej organicznej.

„Technologia” nie cieszyła się zaufaniem władz rządowych. To też jej wychowañcy musieli wyrobić w sobie przeświadczenie, że jedynie mogą liczyć na samych siebie.

I wynieśliśmy z tej uczelni zamiłowanie do pracy, poczucie praworządności, uzdolnienie organizacyjne — wynik logiki matematycznej, wielkie umiłowanie Ojczyzny, samodzielność i ogromnie rozwinięte uczucia koleżeńskie, które w dalszym życiu zamieniły się w altruizm, znajdujący swój wyraz w pracach społecznych.

Dlatego pozostał w duszach wychowañców byłego Instytutu Technologicznego duży kult dla całej uczelni, który przetrwał do czasów obecnych. I to jest powodem zebrania się naszego w dniu jubileuszowym stulecia Instytutu.

Nie żyliśmy tam życiem odosobnionem, przeciwnie, byliśmy w stałych stosunkach z młodzieżą innych uczelni. Łączyły nas wspólne, jak to wyżej powiedziałem, kuchnie studenckie, wspólna Kasa, wspólne obchody uroczystości narodowych, wspólna bieda, ale najwięcej wspólne ideały, wiążące nas z Ojczyzną. To też z radością witam naszych gości, przedstawicieli Charkowskiego Instytutu Technologicznego i przedstawicieli innych uczelni technicznych Petersburskich. Żle się wyraziłem, nazywając Was gośćmi. Uważamy Was bowiem i chcemy być sami uważani przez Was za bliskich sobie Kolegów, z którymi przeżyliśmy w Rosji niejedną trudną, ale i niejedną uroczystą, radosną chwilę. Witam też Radę Stowarzyszenia Techników Polskich! Przybycie

Wasze, Panowie, na dzisiejszą naszą uroczystość najwymowniej świadczy, iż wybrana przez Stowarzyszenie Techników Polskich Rada ma zawsze na celu scementowanie sił technicznych dla ogólnego dobra. Cześć Wam Koledzy!

Witam naszych patriarchów w osobach p. p: Kamińskiego Gustawa, Buttlera Leopolda, Kączkowskiego Józefa, Majewskiego Wincentego, braci Adama i Józefa Nagórskich, którzy ukończyli studia przed 50 laty, zaś kolega Kamiński przed 56 laty, a którzy dotąd nie ustają w pracy szczęśliwi, że się doczekali Niepodległej Polski i że mogą pracować dla utrwalenia jej Niepodległości. Żyjcie nam w zdrowiu jaknajdłużej, świecąc przykładem mocy charakterów, zahartowanych w pracy społecznej!

Wreszcie witam p. p. Filistrów „Helanji“ wraz z rzeczywistymi jej członkami — słuchaczami Politechniki Gdańskiej i najmłodszymi członkami naszego „Koła Technologów“.

My, skazani na wymarcie, możemy wyrazić dziś pragnienie, aby Wam było dobrze w życiu, tymczasem zaś, aby Wam było dobrze z nami w Ojczyźnie naszej.

Polska posiada wielkie zasoby naturalne, nie brak jej ludzi utalentowanych, ale brak jej silnych charakterów. Brak ludzi, obdarzonych wolą do wytrwałej walki z przeciwnościami, którzyby mieli odwagę przeciwstawić się prądom niewłaściwym. Wy miejcie tę odwagę! Z wodą, jak to mówią, i martwa ryba płynąć potrafi, ale, aby płynąć „pod wodę“, trzeba mieć silną wolę. Silny charakter obywateli, to największy skarb narodowy, to siła skuteczniejsza od bagnetów, od gazów trujących, to ostoja przyszłości, to świadomość celu, do którego się dąży, to spokój sumienia, to zadowolenie z życia.

Życzymy Wam — młodym, abyście skojarzyli w sobie rzetelną wiedzę z silną wolą i nieugiętym charakterem, wiarę w świętość naszej polskiej Sprawy z niezłomnym postanowieniem zdobycia zwycięstwa. Niezłomny charakter i wytrwałość—to zasoby najcenniejsze dla kraju.

Celem Waszej działalności niechaj będzie czynny udział w podniesieniu techniki w Polsce i we wzmocnieniu przemysłu krajowego dla utrwalenia dobrobytu Narodu. I jeżeli tak się stanie i tą drogą pójdzie cała młodzież Polska, to możemy być pewni, że

„Nie damy ziemi, skąd nasz Ród“...

Młodzież „Helanji“ podchwyciła ten najmocniejszy wiersz poetki i odśpiewała „Rotę“ Konopnickiej.

Następnie drugie przemówienie wygłosił vice-Prezes „Koła Technologów” — kolega Jan Jeziorański na temat:

Historja Instytutu Technologicznego w Petersburgu.

„Praktyczny Instytut Technologiczny” w Petersburgu założony został w dniu 28 listopada starego stylu 1828 r. za panowania cesarza Mikołaja I-go i powołany był do życia dzięki inicjatywie i staraniom ówczesnego ministra skarbu hr. Kankrina.

Program uczelni wzorowany był na systemie angielskim, mającym na celu danie wychowankom przede wszystkim wykształcenia technicznego praktycznego, co uwidocznione zostało w samej nazwie Instytutu i w wyraźnie oznaczonym w statucie celu tej uczelni, dążącej do przygotowania fachowców, posiadających dostateczną wiedzę teoretyczną i praktyczną do zarządzania fabrykami, lub ich oddziałami.

Instytut początkowo był zakładem zamkniętym dla 132 stypendystów rządowych, następnie zaś przyjmowano również pensjonariuszy i półpensjonariuszy. Nadmienić należy, iż narazie nie przyjmowano szlachty, chyba że kandydat tego stanu zrzekł się swego szlachectwa. To ograniczenie w późniejszych latach zostało odwołane.

Instytut posiadał dwa oddziały:

a) młodszy, do którego przyjmowano chłopców, pochodzących z niższych stanów bez różnicy wyznania, w wieku od 13 do 15 lat, umiejących czytać i pisać po rosyjsku i odznaczających się silną budową ciała. Stypendystów rządowych wyznaczały zarządy miast, dając przewagę sierotom i młodzieży niezamożnej. Kurs był 3-letni, przedmioty nauczania ogólne, przygotowawcze;

b) starszy, z kursem 3-letnim, na którym wykładane były przedmioty specjalne, jak mechanika stosowana i technologia.

Wykłady rozpoczynały się o godz. 7-ej, a od roku 1844 o 8-ej rano.

Instytut od początku swego istnienia posiadał dwa wydziały: mechaniczny i chemiczny.

Zajęcia praktyczne zaczynały się już od pierwszego roku nauczania, obowiązywały prace w warsztatach: tokarskim, ślusarskim, stolarskim, kowalskim i giserskim, oraz prace w laboratorjach: chemicznem i farbiarskiem, jak również odbycie praktyki w warsztatach: tkackim i przedziałniczym.

W r. 1834 postawiona była do poruszania warsztatów parowa maszyna Wata o sile 20 KM, co zaliczone musi być do osobliwości

*) Historja ta została uzupełniona przez wspomnienia innych Kolegów.

w owym czasie. Początkowo majstrami byli sami cudzoziemcy, dopiero stopniowo zastępowani byli przez krajowców. Młodzież po ukończeniu Instytutu otrzymywała tytuł uczonego majstra lub też majstra w zależności od kwalifikacji i uzdolnienia. Uzyskiwane tytuły nie nadawały wychowankom Instytutu żadnych praw do służby państwowej. Jedyne przywilejami ukończenia Instytutu było wydanie paszportu bezterminowego, uwolnienie od służby rekruckiej i od kary cielesnej.

Jak wynika z powyżej przytoczonych szczegółów statutu Instytutu, pomyślany on był początkowo, jako niższa szkoła techniczna. Wychowankom swoim nie nadawał żadnych praw i przywilejów, wobec czego dalsze powodzenie życiowe zawdzięczać byli zmuszeni wyłącznie swojej własnej wartości i pracy. Uwarunkowane temi okolicznościami pierwiastki demokratycznego sposobu myślenia i tendencji do samodzielności wśród jego wychowanców charakteryzować ich będą aż do epoki najnowszej.

Pierwsi wychowanki Instytutu wypuszczeni byli w 1837 r., lecz nie zdołali otrzymać żadnego zajęcia w przemyśle, gdyż ówczesni przemysłowcy nie mieli do wiedzy ich żadnego zaufania i wszystkie fachowe stanowiska obsadzali sprowadzonymi z zagranicy fachowcami. Takie nieżyczliwe potraktowanie pierwszych wychowanców Instytutu w wysokim stopniu dotknęło ministra hr. Kankrina, który napiętnował w energicznych słowach zachowanie się przemysłowców rosyjskich i zapewnił tym pierwszym fachowcom prace w zakładach państwowych.

Hr. Kankrin—faktyczny założyciel i protektor Instytutu, głęboko rozumiejący potrzebę stworzenia przemysłu krajowego i dania mu własnych fachowców, dużo wkładał osobistej pracy i troski celem nadania Instytutowi należytego kierunku i rozwoju, bywał w Instytucie częstokroć po parę razy tygodniowo, wnikał osobiście w każdą ważniejszą sprawę i sam ją decydował.

Uroczyste poświęcenie własnego gmachu Instytutu odbyło się dnia 1 października 1831 r., zaś dalsze rozszerzenie gmachu z urządzeniem bogatego muzeum, wyposażonego w modele najnowszych maszyn, miało miejsce w 1863 r., przedtem zaś jeszcze w r. 1847 wprowadzone zostały kursy gorzelnictwa.

Wybitniejszych wychowanców Instytutu wysyłało co rok w liczbie 3-ch zagranicę dla dalszego teoretycznego i praktycznego wydoskonalenia się w wybranej specjalności, przeważnie zaś w tkactwie.

Poczynając od 6-go dziesięciolecia ub. wieku, zaczęto powierzać wykłady przedmiotów teoretycznych specjalistom z wyższem wykształceniem uniwersyteckiem. Wtedy to Lenz, syn znakomitego uczonego, objął wykłady fizyki w 1857 roku; Hipolit Jewniewicz i Marjan

Krosnowski—kandydaci nauk fizyko matematycznych Uniwersytetu Petersburskiego, począwszy od 1869 r., wykładali: pierwszy mechanikę, drugi zaś matematykę; Beck od 1867 r. wykładał chemję.

Instytut wkrótce zaczął delegować swych profesorów zagranicę celem odbycia dalszych studjów naukowych. Pierwszymi takimi stypendystami byli: Jewniewicz oraz Iljin, delegowani dla studjów mechaniki i farbiarstwa.

W latach 1863 — 1870 rozpoczęli swe wykłady w Instytucie znani następnie, jako wybitni uczeni: Mendelejew, Pietrow, Bejlsztejn.

W r. 1862 przy ministrze skarbu Rejternie nastąpiła reforma Instytutu, który zaliczony został do rzędu wyższych zakładów naukowych. Do Instytutu przyjmowana była tylko młodzież, mająca ukończony kurs średnich szkół, a więc posiadająca świadectwo dojrzałości. Na obu wydziałach, mechanicznym i chemicznym, został wprowadzony 4-letni kurs nauk. Kończący Instytut otrzymywał tytuł technologa I-go, lub II-go stopnia. Niedosteczne postępy teoretyczne, lecz dobre w zajęciach praktycznych nadawały tytuł majstra mechanicznego, lub laboranta (dla wydziału chemicznego). Nie wcześniej, jak w rok po skończeniu Instytutu i po przedstawieniu odpowiedniej rozprawy, można było otrzymać stopień inżyniera technologa. Program nauk znacznie został rozszerzony, utworzono cały szereg nowych katedr, wprowadzono do Instytutu świetny zastęp sił profesorskich, oraz utworzono i powołano „Komitet naukowy“, złożony z profesorów i nauczycieli pod przewodnictwem dyrektora, mający na celu ciągle uzupełnianie i ulepszanie systemu nauczania. Od 1-go sierpnia 1865 r. Instytut przestał być zakładem zamkniętym.

Doniosłe reformy w programie nauczania w Instytucie wprowadzone zostały przez dyrektora Wyszniegradzkiego (1875—1879), a polegały one na zastosowaniu programu, wzorowanego na słynnej paryskiej szkole: „Ecole Centrale des Arts et Manufactures“. Program rozszerzył studia do lat 5-ciu, przyczem kurs V przeznaczony był przeważnie na zajęcia praktyczne i wykonanie projektów. Wprowadzone zostały tygodniowe repetycje dla studentów I i II kursu. Jednocześnie ograniczono liczbę przyjmowanych studentów do 125 i podniesiono wysokość stypendjów rządowych z 240 do 360 rubli rocznie. W tym czasie rozpoczęto wydawnictwo Instytutu p. t. „Izwiestja Tiechnologiczeskawo Instituta“, w którym drukowane były również prace naukowe profesorów Instytutu. Kończący Instytut pg. I kategorii otrzymywali tytuł inżyniera technologa, pg. II kategorii — technologa. Wtedy też wychowañcom

Instytutu przyznane zostało dodatkowo prawo prowadzenia robót budowlanych zarówno fabrycznych, jak i na kolejach żelaznych.

Metody kształcenia według programu Wyszniegradzkiego stały na bardzo wysokim poziomie. Być może, iż program wykładów był zbyt obszernie ujęty, być może, iż niektórzy profesorowie nie liczyli się w swych wykładach z wymaganiami praktyki fabrycznej, to jednak przyznać należy, że młodzież, chcąca i umiejąca pracować, mogła otrzymać w Instytucie gruntowną i wszechstronną wiedzę techniczną, która pozwoliła jej następnie doskonale orjentować się w rozmaitych zagadnieniach technicznych i użytecznie pracować w różnorodnych specjalnych gałęziach wiedzy technicznej. Celem bowiem i zadaniem Instytutu nie było kształcenie gotowych zawodowców czy to w budowie maszyn, czy też w różnych gałęziach wiedzy techniczno-chemicznej, jak to miało miejsce w politechnikach niemieckich, lecz przygotowywanie inżynierów o gruntownej, podstawowej i wszechstronnej wiedzy technicznej, posiadanie której dawało możliwość rozwiązywania szeregu zagadnień technicznych w obranej w życiu specjalności.

Szereg byłych wychowañców Instytutu Technologicznego, którzy odgrywali wybitną rolę w życiu przemysłowym byłego imperjum rosyjskiego, oraz wykazywane przez nich talenty w dziedzinie gospodarczej i technicznej były stwierdzeniem faktu, iż program nauk w Instytucie i ujęcie tego programu przez zespół profesorski w zupełności odpowiadały celowi.

W r. 1881 Instytut przeszedł pod zarząd Ministerstwa Oświecenia, co nie było poczytywane za krok pomyślny dla dalszego rozwoju.

W r. 1904 zmienione zostały tytuły wychowañców, kończących Instytut, na inżyniera technologa I-go stopnia dla lepiej kończących i inżyniera technologa II-go stopnia, zamiast dawniejszego technologa, dla gorzej kończących. Jednocześnie nadano inżynierom technologom całkowite prawa budowlane.

Początkowy brak zaufania przemysłowców do wiedzy i wartości wychowañców Instytutu stopniowo mija, zaczynają oni potrochu wchodzić w życie przemysłowe, do czego znacznie dopomagało w owej epoce poparcie wielce wpływowego dyrektora, kandydata nauk matematycznych, J. A. Wyszniegradzkiego. Oprócz zajęć na kolejach żelaznych, wychowañcy Instytutu otrzymują zajęcia w fabrykach i z czasem dochodzą w nich do naczelných stanowisk we wszystkich ważniejszych przemysłach i urzędach, związanych z przemysłem. Wprowadzony przez dyrektora Wyszniegradzkiego program kursowego nauczania utrzymał się w ciągu długiego czasu i dopiero,

poczynając od roku 1906, zamieniony został na system semestralny i przedmiotowy.

Pierwszym dyrektorem Instytutu do 1838 roku był kandydat nauk matematycznych Jewreinow, następnymi dyrektorami byli: do r. 1852 inżynier wojskowy płk. Blau, do 1858 inż. górniczy Buteniew, do 1863 inż. górniczy Czajkowski, do 1869 Łamański, do 1875 wicedyrektor dep. Handlu i Manufaktury Jermakow, do 1879 Wyszniegradzki, do 1891 Iljin, do 1902 inż. wojskowy płk. Gołowin, do 1904 inż. technolog Ziernow, do 1909 inż. technolog Woronow, do 1912 po raz drugi Ziernow, do 1915 inż. technolog Deppi do przewrotu bolszewickiego inż. cywilny Szyszko. W szeregu powyższych naczelników kierowników Instytutu dla jego rozwoju największe zasługi położył wybitny uczony, świetny mówca, pedagog i mąż stanu, w przyszłości znany minister skarbu, J. A. Wyszniegradzki.

Oprócz wszechświatowej sławy uczonych chemików, jak Mendelejew i Bejlsztejn, Instytut w gronie swoim liczył cały szereg wybitnych profesorów, jak naprz.: dziekan Hipolit Jewniewicz, wybitny matematyk, autor powszechnie znanego kursu hydrauliki oraz wytrzymałości materiałów; wojskowi inżynierowie: gen. Peuker, oraz pułkownik Gołowin—powagi naukowe w sprawach mechaniki budowlanej i budowy mostów; inż. wojskowy gen. Petrow—twórca nowej teorii tarcia ciał smarowanych, oraz obliczeń oporu biegu pociągów; inż. technolog Szczukin—wybitny specjalista budowy parowozów; znani w świecie naukowym profesorowie fizyki: Borgman i Gezechus; Kirpiczow—prof. teorii wytrzymałości materiałów i późniejszy dyrektor Instytutu Technologicznego w Charkowie; wojskowy inżynier gen. Gadolin—prof. katedry obróbki materiałów i pierwszy twórca teorii skrawania; profesorowie technologii chemicznych, jak Wyleżyński, Krupski, Rejchel, oraz wybitny chemik inż.-technolog Wróblewski.

Cyfry statystyczne, wzięte za okres od 1837 do 1913 r. wykazują, że w tym okresie t. j. w ciągu 76 lat ukończyło Instytut około 5700 inżynierów, z czego $\frac{2}{3}$ mechaników $\frac{1}{3}$ chemików (w tem przeszło 1300 Polaków).

Pod względem naukowym Instytut stał na bardzo wysokim poziomie, to też wiele projektów konstrukcyjno-budowlanych, czy mechanicznych, wykonanych przez studentów, znajdowało zrealizowanie w praktyce.

W końcu XIX wieku zwrócono też specjalną uwagę na zaniedbany nieco wydział chemiczny Instytutu, który racjonalnie został zreorganizowany.

Dzięki otaczanemu powszechną czcią profesorowi A. K. Krupskiemu, uczonemu o wszechstronnym umyśle, zamiłowanemu w syntezie

i uogólnieniach naukowych, przy reorganizacji wydziału chemicznego, jednocześnie z nadbudową frontowego gmachu Instytutu, pobudowano w r. 1898 specjalny budynek wyłącznie dla wydziału chemicznego. Unormowano też zakres nauk teoretycznych, matematycznych i mechanicznych, utworzono szereg nowych katedr technologii chemicznych, z których jedną objął Polak docent Kazimierz Smoleński (technologie węglowodanów i cukrownictwo). Zwiększył się również zakres prac badawczo-chemicznych. Oprócz prof. A. K. Krupskiego w późniejszych latach utkwily w pamięci postaci wybitnych profesorów: M. D. Lwowa, A. A. Jakowkina, A. J. Faworskiego, A. Czugajewa, A. E. Poraj-Koszyca, N. J. Tawiłdarowa, A. A. Rusanowa i innych*).

Wśród grona profesorów i nauczycieli Instytutu spotykamy bardzo wielu Polaków, niektórych o znanych i zasłużonych w nauce nazwiskach. Otwarte w r. 1847 kursy gorzelnictwa prowadzone są przez obywateli „obcoplemiennych“, jak to zaznaczono w kronikach Instytutu, a więc przez Osińskiego, zaś od 1868 do 1870 r. przez Pakulskiego Napoleona, również Polaka.

Poniżej podajemy cały szereg nazwisk profesorów i nauczycieli Polaków, którzy wykładali w Instytucie:

Jastrzębski J., kandydat nauk matematycznych Uniwersytetu Charkowskiego, figurował jako pomocnik inspektora w latach 1843—1849.

Jastrzębski Mikołaj, inż. komunikacji, był nauczycielem mechaniki w latach 1844—1848, wykładał on również części maszyn i wydał kurs mechaniki stosowanej.

Szelejkowski Konrad, wychowaniec Instytutu Technologicznego, wykładał mechanikę.

Leśniewski, kandydat nauk matematycznych, wykładał geometrię i fizykę w 1855 r.

Karpiński, inż. górniczy, wykładał botanikę i zoologię w latach 1831 — 1857.

Rejchel Aleksy, kandydat nauk matematycznych Uniwersytetu Petersburskiego, w 1860 r. był pomocnikiem inspektora Instytutu, w latach 1862—1868 został profesorem technologii chemicznej i również dziekanem Instytutu.

Krosnowski Marjan, kandydat nauk matematycznych, od r. 1859 wykładał matematykę.

---

*) UWAGA. Tych, którzy interesowaliby się szerszemi wiadomościami z historii Instytutu Technologicznego, odsyłamy do wydawnictwa jubileuszowego, jakie wyszło z druku w roku 1932 w Leningradzie (Petersburgu).

Wspomniany już wyżej, znany uczony Wróblewski Edward, inż. technolog uk. 1868 r., magister i dr. chemji, od 1872—1882 r. wykładał chemję analityczną.

Wyleżyński Bronisław, inż. technolog z 1868 r., a były powstaniec z 1863 r. był profesorem technologii związków organicznych od 1876 do 1884 r.

Jasiukowicz Ignacy, inż. technolog z 1869 r., wybitny następnie przemysłowiec, delegowany został, jako rządowy stypendysta, zagranicę, a w r. 1872 kierował pracami przy wykonywaniu projektów.

Jewniewicz Hipolit, kandydat nauk matematycznych, a następnie magister matematyki stosowanej, początkowo nauczyciel teoretycznej mechaniki (1862 r.), objął katedrę mechaniki stosowanej i wytrzymałości materiałów, następnie zaś hydrauliki; od 1868 roku aż do śmierci piastował urząd dziekana Instytutu.

Wojnicki Henryk, generał, inżynier wojskowy, profesor Mikołajewskiej Akademji, w latach 1872—1887 wykładał ogrzewanie i wentylacje.

Kowerski Edward, generał, naczelnik triangulacji prowincji Północno-Zachodniej, prof. Instytutu Górniczego, w latach 1872—1902 wykładał geodezję.

Zajączkowski Jan, inż. technolog z 1863 r., od 1882 do 1890 r. kierował pracami przy wykonywaniu projektów.

Różański Bolesław, akademik architektury, prowadził ręczne rysunki architektoniczne w latach 1875—1885.

Ryłło Michał, inż. cywilny, w latach 1871—1887 kierował pracami przy projektowaniu architektonicznym, a w latach 1887—1900 prowadził wykłady architektury.

Xiężopolski Antoni, inż. technolog, w latach 1888—1896 kierował wykonaniem projektów parowozów, był dyrektorem fabryki wagonów w Rewlu, a po przewrocie bolszewickim powrócił do Polski i objął katedrę budowy parowozów w Politechnice Warszawskiej.

Prof. Łoskiewicz Stanisław, inż. technolog, wykładał w latach 1890—1910 statykę graficzną.

Smoleński Kazimierz, inż. technolog, w latach 1904—1919 wykładał technologję węglowodanów (cukrów), obecnie prof. Polit. Warsz.

Iwanowski Wacław, inż. technolog, w latach 1905—1911 pracował jako asystent przy katedrze technologii produktów spożywczych i przemysłu fermentacyjnego, obecnie prof. Polit. Warsz.

Krosnowski Stanisław, inż., w latach 1901 — 1918 był asystentem przy katedrze technologii farbiarstwa i barwników.

Jarkowski Władysław, inż. technolog, w latach 1897—1918 był asystentem chemji analitycznej.

Jarkowski Witold, inż. technolog, od 1911 roku prowadził kurs lotnictwa.

Nasi rodacy, inżynierowie cywilni: Gałęzowski, Dietrich, Padlewski i Peretjatkowicz kierowali pracami przy projektowaniu architektonicznym w latach ostatnich do r. 1918, a byli również i inni.

Jak z powyższego zestawienia wnioskować można, władze Instytutu Technologicznego nie powodowały się względami nacjonalistycznymi i nie krępowały się w powoływaniu na katedry profesorskie Polaków, którzy bynajmniej nie ukrywali się ze swoją narodowością i wyznaniem. Taż sama tolerancja dała się również zauważyć w przyjmowaniu młodzieży do Instytutu, gdyż nie były stosowane żadne ograniczenia procentowe Polaków, co jednak miało miejsce w wielu innych wyższych zakładach naukowych w Rosji.

Cyfrowe wyniki, wyprowadzone ze statystyki oficjalnej, wykazują, że w okresie czasu 1878—1902 ilość katolików, a więc w przeważającej większości niewątpliwie Polaków, wynosiła przeciętnie 30% liczby kończących Instytut. Były lata, a mianowicie 1894, 1895, 1897, w których ilość przebywających w Instytucie studentów Polaków wynosiła $\frac{1}{3}$ część ogólnej liczby studentów. Po otwarciu Instytutu Technologicznego w Charkowie oraz Tomsku, a następnie politechnik w Petersburgu, Kijowie i w Warszawie, ilość Polaków w Instytucie Technologicznym w Petersburgu wybitnie spadła, nie doszła jednak do cyfry mniejszej niż 10% ogólnej liczby studentów. Liczby wyprowadzone ze statystyki kończących Instytut wykazują, że w okresie czasu od 1837 roku do czasu wybuchu wojny europejskiej t. j. do 1914 r., Instytut ukończyło około 5.700 inżynierów, a w tej liczbie około 1.400, a więc prawie 25% było katolików, czyli przeważnie Polaków. Najmniejsza ogólna ilość kończących wynosiła 14 w 1837 r., największa zaś 148 w 1902 r.

Trzeba przyznać, iż, naogół biorąc, władze Instytutu zachowywały się z całą tolerancją i liberalizmem wobec Polaków, a zauważyć nawet było można, że niektórzy profesorowie traktowali Polaków z wybitną życzliwością. Pod względem przyznawania stypendjów również nie było żadnych ograniczeń dla studentów Polaków i zdarzyły się lata, że wskutek lepszych postępów w naukach Polacy otrzymywali większą ilość stypendjów, aniżeli to przypadać powinno z istniejącego stosunku

liczbowego słuchaczy różnych narodowości. Stosunki koleżeńskie między Polakami i Rosjanami były naogół poprawne i aczkolwiek zdarzały się wybuchy nacjonalizmu ze strony młodzieży rosyjskiej, to przyznać jednak należy, że były one rzadkie i stale zwalczane przez ogół studentów Rosjan.

Przeglądając kroniki Instytutu i spis kończących wychowanców, spotykamy już w roku 1839 nazwisko o brzmieniu polskiem Stefana Ostrowskiego; po nim w r. 1845 kończy Instytut Henryk Lemkiel; w r. 1850 prawdopodobnie Polak—Jan Bajkowski; w r. 1851—Michał Wysocki; w r. 1857 dyplom technologa otrzymał z Polaków Jan Krzeczkowski; w r. 1858—Dominik Bury; w r. 1859—Konstanty Ludwicki; w roku powstania narodowego 1863 otrzymał dyplom Jan Lipiński oraz Wincenty Grandkowski; w r. 1865 — Ignacy Muraszko; w 1866 r. spotykamy cztery polskie nazwiska, a mianowicie: Korwina-Krukowskiego Włodzimierza, Malewskiego Szymona, Płonowskiego Juljusza i Piórowicza Aleksandra; zaś w r. 1867—trzy nazwiska: Makowskiego Aleksandra, Rostkowskiego Jana i Rudzkiego Juljana.

Do tej więc epoki liczba kształcących się w instytucie Polaków była nikła, dopiero w 1868 roku ilość Polaków, kończących Instytut, znakomicie wzrosła, a mianowicie do 15-stu. Objaw ten należy tłumaczyć, jako wynik nurtujących w społeczeństwie polskiem haseł pracy organicznej, nawołujących młodzież do skierowywania się do pracy gospodarczej i programu odbudowy Polski drogą rozwoju ekonomicznego i społecznego. Społeczeństwo polskie silnie i długotrwale przejęte było temi hasłami, to też młodzież nasza w znacznej liczbie skierowywała się do wyższych uczelni technicznych, a co zatem idzie, wzrastał w nich odsetek Polaków.

Niezmierny zaszczyt, jaki spotkał tylko bardzo niewielu studentów, którzy kończyli studia w Instytucie Technologicznym z najwyższymi wśród kolegów stopniami z wykładanych w nim nauk, polegał na nagrodzeniu ich medalem złotym, a później na zapisaniu kończących ze szczególnie wysokimi stopniami na pamiątkowej tablicy marmurowej pro memoria następnych pokoleń.

Odznaczenie to spotkało też i Polaków, a wśród nich zachowaliśmy w pamięci: z r. 1878 kol. Józefa Kączkowskiego, z r. 1888 kol. Piotra Drzewieckiego, z r. 1888 kol. Józefa Jaskólskiego, z r. 1889 kol. Bronisława Ślaboszewicza i z r. 1901 kol. Kazimierza Smoleńskiego.

Następnie kol. Aleksander Pawłowski wygłosił przemówienie, z którego fragmenty poniżej przytaczamy:

Instytut Technologiczny, jak już zaznaczył mój przedmówca, założony został przez ministra Kankrina w celu zapewnienia państwu rosyjskiemu własnych techników o średnim poziomie wykształcenia. Nie było jego zamiarem tworzyć zastępu techników wyższych, ponieważ Rosja wówczas nie miała do tego odpowiednich warunków; chodziło mu o wykształcenie majstrów, przygotowanych do życia praktycznego, skąd też pochodziła jego nazwa „Praktycznego”. Dopiero w 50 lat później Instytut stanął na takim poziomie, że kończący w nim nauki mogli słusznie otrzymywać tytuł inżyniera i zajmować stanowiska kierownicze.

Kankrin przede wszystkim dbał o to, żeby młodzież, kończąca Instytut, odbywała praktykę i żeby po skończeniu Instytutu uzupełniła swoją wiedzę.

Ten mąż stanu wielkiej miary usiłował przełamać opór fabrykantów rosyjskich, którzy płacili obcym technikom po 6.000, a swoim po 600 rubli i nie chcieli ich przyjmować. W celu popularyzowania wiedzy, stanowiącej źródło techniki, Kankrin otworzył aule tylko co założonego Instytutu dla szerokiej publiczności i zorganizował w nich w ciągu zimowych miesięcy odczyty z zakresu fizyki i chemji. Jednakże opór fabrykantów przeciwko Technologom trwał z górą 50 lat po założeniu Instytutu.

Do przełamania tego oporu przyczynił się ulepszony program wykładów, wybór profesorów, wśród których Polacy odegrali poważną rolę, a głównie demokratyczny i postępowy kierunek myśli i działalności wychowawców, którzy z biegiem czasu zdobyli opinię przodujących w pracy zawodowej, dbałych o postęp naukowy, w ruchu zaś wolnościowym i społecznym stanowili korporację wybitną.

Pozwalam sobie twierdzić, że Technolodzy petersburscy Polacy dobrze się zasłużyli Ojczyźnie przez szerzenie w Rosji uznania dla wartości moralnej i duchowej naszego Narodu.

W latach 1892 i 1893, t. j. po upływie 64 lat istnienia Instytutu miał miejsce jednak charakterystyczny spór wywołany tem, iż Technolodzy nie cieszyli się jeszcze należytą wziętością w Rosji.

W roku 1892 w gazecie „Nowoje Wremia” (Nr. 6039) zjawił się artykuł, p. t. „Dlaczego Inżynierowie Technolodzy są zapomniani?”. Autor odpowiedział na to pytanie, że Technologom, pomimo nazwy dawniejszej Instytutu, jako „Praktycznego”, brakuje praktycznej wiedzy, że przechodzą zbyt szeroki zakres nauk i nie specjalizują się i że, wychodząc z murów szkolnych, okazują za wielką skłonność do

reformatorstwa. Dlatego też, zdaniem autora, przemysł rosyjski znajduje się w rękach „cudzoziemców”. Doradza reglamentację rządową w sprawie dostępu do przemysłu obcokrajowców, lecz nie znajduje sposobu, jak to robić. Pod nazwą cudzoziemców rozumiał nietylko obcokrajowców zagranicznych, lecz też i Polaków.

Ponieważ sprawa ta nie miała na względzie wyłącznie Polaków, lecz cudzoziemców wogóle, więc w roztrząsaniu jej wzięły udział liczne pióra. W tej liczbie i ja umieściłem w Nr. 38 „Grażdanina” z r. 1893 artykuł, jako odpowiedź, w którym m. in. wyraziłem się: „Niechaj system protekcyjny będzie stosowany nadal do taryfy celnej, tam jest on Rosji potrzebny; lecz niechaj nie rozciąga się na mózgi ludzkie zwłaszcza w dziedzinie, której polem jest mechanika, fizyka i chemia, a także osobista energja i wiedza Technologów”.

Wkrótce po tym artykule Rada „Towarzystwa Technologów” wystąpiła w gazecie „Nowoje Wremia” z komunikatem, w którym podano te słowa: „Technolodzy widzą źródło swego powodzenia nie w poparciu i reglamentacji Rządu, nie w przymuszeniu przemysłowców do sprzyjania Technologom, lecz w wiedzy, jaką daje Instytut, w rozwoju tej wiedzy, w osobistych zdolnościach i energji, w należytem ujęciu potrzeb państwa i zastosowaniu się do nich, oraz w postępie techniki i stosunków gospodarczych, którym Technolodzy służą”.

Towarzystwo Technologów liczyło wówczas w r. 1893, t. j. w 10-tym roku swego istnienia 700 członków rzeczywistych.

Należy zaznaczyć, że ani Rada Towarzystwa Technologów, ani nikt z Technologów, mających wpływowe i znaczniejsze stanowisko, nie wystąpił wówczas przeciwko konkurencji Polaków.

Studenci Instytutu Technologicznego, bez różnicy narodowości, należeli zawsze do przewodników sprawy wolności w Rosji i uczestniczyli we wszystkich większych wystąpieniach, demonstracjach, zamachach i procesach politycznych.

W zamachu na Aleksandra II wziął udział polak z Grodzieńskiego Hryniewiecki—słuchacz naszego Instytutu. On to rzucił pierwszą bombę, która spowodowała, że car wyszedł z powozu i został zabity drugą bombą, rzuconą przez Rysakowa (było to 1/13.III 1881 r.).

O tej roli Technologa Polaka podałem natychmiast wiadomość do pism warszawskich „Nowiny” i „Gazeta Polska”, których byłem wówczas korespondentem i odemnie o roli Hryniewieckiego dowiedzieli się korespondenci pism zagranicznych.

W obaleniu caratu i imperjalizmu w Rosji odegrał rolę nietylko Hryniewiecki, lecz wielu innych Polaków, w tej liczbie Technologów,

na drodze nie tylko rewolucyjnej, lecz również ewolucyjnej, t. j. przez szerzenie pojęcia o konieczności postępu. Ponieważ rozwój techniczny zawsze przodował i przoduje w rozwoju cywilizacji, więc jest rzeczą naturalną, że Technologom przypada w udziale rola przodowników w tej dziedzinie.

W dalszym ciągu przemówienia kol. A. Pawłowski przechodzi do okresu 75-letniego jubileuszu Instytutu.

Dnia 9 listopada 1903 roku polakożerczy organ „Nowoje Wremia” (Nr. 9944) podaje opis pogrzebu prof. Hipolita Jewniewicza.

„Dzisiaj—mówi gazeta—odbył się pogrzeb profesora, rzeczywistego radcy stanu, Hipolita Jewniewicza, który wykładał wyższą matematykę, mechanikę stosowaną i hydraulikę w Instytutach: Technologicznym, Elektrotechnicznym, Inżynierów Cywilnych i w Mikołajewskiej Akademii Marynarki. Pomimo, że przedmioty te tak są oschłe, profesor, nawet będąc w podeszłym wieku, wszędzie wnosił do audytorjum niezwykle ożywienie, podsycał zainteresowanie do wykładanych przedmiotów i cieszył się stałym przywiązaniem studentów. Był to żywy człowiek, a nie suchy matematyk. Był najbardziej popularnym między słuchaczami adeptem ścisłej nauki. Studenci mówili o nim, że u takiego profesora „jest wstyd nie uczyć się”, tak go bowiem obchodziło, żeby każdy słuchacz rozumiał go i pracował...”

Czy można się zdobyć na większą pochwałę dla profesora, jak ta ocena profesora Polaka na szpaltach antypolskiej gazety? „Ta miłość do niego młodzieży”, mówi dalej gazeta, „uwydatniła się jaskrawo w smutnej uroczystości pogrzebu. Studenci wszystkich Instytutów, w których wykładał, słuchacze Akademii, młodzi oficerowie, wszyscy zapragnęli oddać mu ostatnią posługę i przyszli do katolickiego kościoła Św. Katarzyny w Petersburgu, w którym odbyło się nabożeństwo żałobne”.

„Kościół nie mógł pomieścić wszystkich przybyłych. Studenci zapełnili plac przed kościołem i oba jego podwórza. Wśród obecnych byli wyżsi urzędnicy Ministerstwa Oświaty, dyrektorzy, rektorzy i profesorowie wszystkich Instytutów i Akademii, oraz wielu ludzi wybitnych. Ogromna ilość wieńców metalowych i z żywych kwiatów od licznych uczelni, kół i instytucyj pokryła trumnę zmarłego. Po egzekwii studenci stworzyli dwa olbrzymie chóry ponad 200 głosów w każdym i poszli przed trumną do odległego o 6 wiorst cmentarza Wyborskiego, śpiewając „Święty Boże”. Chóry zmieniały się na przemian i śpiew na chwilę nie ustawał. Trumnę przez całą drogę kilku wiorst nieśli studenci, których tysiące odprowadziły zwłoki ukochanego

profesora na miejsce wiecznego spoczynku. Tak samo uroczyscie odbyła się wczoraj eksportacja zwłok z mieszkania ś. p. Jewniewicza w Instytucie Elektrotechnicznym na wyspie Aptekarskiej"—pisze gazeta.

Zmarły był stałym sekretarzem Towarzystwa Pomocy Niezamożnym Słuchaczom Instytutu Technologicznego i w tej roli dawał nieustannie dowód swej pieczołowitości o młodzież.

Nad grobem profesora Jewniewicza wystąpili, obok innych mówców, kolega Zdzisław Rauszer i kol. Andrzej Wierzbicki—jego słuchacze w Instytucie Technologicznym. Mowy swe wygłosili po polsku. Były to jedyne omal w historii mowy pogrzebowe polskie na cmentarzu petersburskim.

Tyle o pogrzebie.

Niespełna w trzy tygodnie potem 28 listopada 1903 roku st. st. odbył się uroczysty obchód 75-lecia Instytutu.

Profesor Szczukin w sali aktowej Instytutu miał mowę na otwarcie uroczystości. W mowie tej zaznaczył, że ś. p. prof. Jewniewicz napisał „Historję Instytutu Technologicznego“, że przygotował również mowę na otwarcie „Jubileuszu“, z której prof. Szczukin skorzystał, a mianowicie uogólnił mowę Jewniewicza i dodał zakończenie. Z pietyzmem ś. p. Szczukin omówił spuściznę po ukochanym i szanowanym powszechnie koledze. Prof. Szczukin wiele mu zawdzięczał za swoich czasów studenckich, kiedy to profesorowie Polacy ratowali go z grożącego mu niebezpieczeństwa z powodu jego rewolucyjnych wystąpień.

Wieczorem tego dnia odbył się bal Technologów, w którym wzięło udział 6.000 osób. Dochód z balu był przeznaczony na zasilenie funduszu Towarzystwa Pomocy Niezamożnym Studentom Instytutu, jako osobnego funduszu imienia Hipolita Jewniewicza. (Nazajutrz kilkudziesięciu studentów było zaaresztowanych z powodu wystąpień rewolucyjnych, a głównie za usiłowanie pozyskania części zebranych pieniędzy na cele propagandy rewolucyjnej).

Tacy Polacy, jak dziekan Jewniewicz, wzbudzali szacunek wśród Rosjan dla naszej ciemnionej Ojczyzny.

Poszanowanie wolności, braterstwo ludów i pokój najlepiej mogą być osiągnięte na drodze takiej działalności, przejętej altruizmem i rzetelną pracą, przynoszącą pożytek całej ludzkości.

Na 3-ci dzień Zjazdu prof. Szczukin wygłosił referat p. t. „Wychowawcy Instytutu Technologicznego, jako korporacja społeczna“.

Wieczorem w restauracji Contan'a odbył się bankiet, na którym były obecne wszystkie znakomitości technologiczne, między innymi sędziwi profesorowie: Czernow, Łabzin, Koturnicki i wielu innych.

Wśród setek depeš powitalnych, odczytanych podczas bankietu, była jedna z Warszawy podpisana przez inż. technologa Glezmera, z Wilna—Ratowskiego, z Rygi—czterech Polaków, z Brjańska—Adamieckiego, z Taganrogu—Gnoińskiego, z Dobruszy—Stulgińskiego, z Jekaterynosławia—Włodkowicza, z Tyflisu—Strzemeskiego, z Charbina—Wachowskiego i jeszcze 10 Polaków, z Irkucka—Twardowskiego, z Kurska—Pawłowskiego i 3 Polaków, z Charkowa—znacznej grupy Polaków, z Taszkientu—5 Polaków i t. d.

A gdzie nas wówczas nie było?

Uświadamijmy sobie, że żaden z nas, rozproszonych po tem państwie, zajmującym $\frac{1}{6}$ lądu stałego całej kuli ziemskiej, nie marzył o tem, że za lat 25 będzie obchodził jubileusz swojej Alma Mater w niepodległej i wolnej Ojczyźnie, że stanie się cud!

Niechże ten cud zmieni się w trwały byt tak długi, jak życie całej ludzkości.

Do swoich przeżyć, wiążących się z Instytutem Technologicznym, kolega Pawłowski zalicza stosunek popularnego profesora Mikołaja Szczukina do Technologów Polaków. Ś. p. Szczukin był jednym z tych Rosjan, który obdarzał naszych rodaków wyjątkową sympatją, był prawdziwym ich przyjacielem, a że zajmował wysokie stanowisko na służbie państwowej (był wiceministrem komunikacji) i cieszył się uznaniem przemysłowców, popierał zawsze chętnie techników Polaków, a w szczególności Technologów przy każdej nadarzającej się okoliczności.

Istniała o prof. Szczukinie uporczywa legenda, jakoby za czasów studenckich (1875) z pobudek rewolucyjnych miał zerwać z gmachu Instytutu herb państwowy.

Kol. A. Pawłowski poświęca następującą notatkę pamięci profesora N. Szczukina:

W roku 1916, kiedy się ważyły losy Rosji, a dla Polski zaczęły się czasy przedwiośnia, miałem sposobność często obcować z profesorem Szczukinem.

Był on już wówczas usunięty z szerszej widowni przez reakcyjny rząd rosyjski za swe poglądy liberalne. Po wieloletniem piastowaniu stanowiska wiceministra komunikacji i przewodniczeniu w „Komisji do spraw taboru i warsztatów“, w której przedstawiciele rządu, nauki i przemysłu wspólnie tworzyli postęp techniczny, Szczukin został przeniesiony w stan spoczynku i zamianowany senatorem. Człowiek tej miary powinien był zostać wg. sprawiedliwej oceny członkiem Rady Państwa. Pozostał mu rektorat w „Drugiej Politechnice“, gdzie wprowadził też techniczne wykształcenie kobiet na inżynierów; pozostały

mu jeszcze niektóre prywatne zajęcia, które uzupełniały szczupłe uposażenie senatora.

Wówczas miałem możność zaproponować profesorowi i dawnemu zwierzchnikowi korzystne stanowisko przewodniczącego komisji postępu technicznego w produkcji ulepszanego opału torfowego. Stałe zetknięcie się z nim przekonało mnie jeszcze więcej, niż dotychczas, o jego życzliwości dla nas; znałem jego czołobitność dla mądrych, poważnych i wytwornych Polek. Dlatego też w porozumieniu z kilkunastoma kolegami powziąłem myśl ofiarowania mu pamiątki, świadczącej w chwili jego duchowej depresji o naszych dla niego szczerych sympatiach.

Zamówiłem portret. Portret ten pędzla mniej znanego, lecz dobrego malarza D. M. Gawrilcowa był zaopatrzony tabliczką metalową, na której wyryty został napis dedykacyjny i nazwiska ofiarodawców, wyłącznie Polaków.

Uroczystość ofiarowania portretu połączyliśmy z obiadem na jego cześć, który się odbył 12/25 maja 1916 r. Na obiedzie powzięliśmy zamiar zbierania się na wspólny obiad co miesiąc. Koleje wojny światowej i przewrót w Rosji uniemożliwiły wykonanie tego zamiaru. Szczukin pracował jako rektor i profesor do śmierci, która nastąpiła w roku 1928 po stracie córki Heleny—jedynej osłody schyłku jego użytecznego i szlachetnego życia.

Następnie na zjeździe kol. Gustaw Kamiński (Gamaston)—najstarszy z kolegów, słusznie uznany za „Nestora“ żyjących Technologów (zmarł w r. 1930), w serdecznych i gorących słowach przemówił do korporantów „Helanji“ z życzeniami, aby tradycje samodzielności pracy, przywiązania do Ojczyzny, którymi się odznaczali Technolodzy, przejęli Polacy — wychowawcy Politechniki Gdańskiej.

Kol. Czesław Klarnier w swem przemówieniu podkreślił czynnik dobrej woli, jako podstawę wszelkich poczynąń ludzkich. Czynnik ten łamie wszelkie przeszkody, zwalcza trudności. Dla przykładu przytoczył, że dzięki dobrej woli Technologów powstało Stowarzyszenie Techników Polskich w Warszawie. Inicjatorem był kol. Gustaw Kamiński. Gmach Stow. Techników, który najbardziej wpłynął na rozwój Stowarzyszenia, został zbudowany dzięki „dobrej woli“ członków Stowarzyszenia. „Koło Technologów“ ze skromnych składek swych członków ufundowało stypendjum dla studentów szkoły technicznej Wawelberga i Rotwanda. Wreszcie dziś w dniu jubileuszowym rozpoczęto zbieranie funduszu dla zmanifestowania solidarności uczuć

narodowych w dniu święcenia 10-lecia Niepodległości Polski. Zebrano w dzień obchodu jubileuszowego 22.000 zł. Fundusz ten wzrósł obecnie do 24.000 zł. i został przekazany Stowarzyszeniu Techników w myśl Statutu Fundacji Stypendjalnej Koła Technologów Petersburskich. Odsetki od tego funduszu zostały przeznaczone na stypendjum dla studenta Politechniki Gdańskiej.

Kol. Ryszard Kaszuba w swym przemówieniu powiedział o istnieniu przy Stowarzyszeniu Techników „Koła Technologów“, które powstało w celu zgrupowania Technologów w imię uczuć koleżeńskich, niesienia kolegom pomocy. Koło to przyjęło do swego grona młodzież polską, kształcącą się w Politechnice w Gdańsku, zgrupowaną w korporacji „Helanja“. Mówca nawoływał kolegów do zapisywania się do „Koła Technologów“, komunikując, że zebrania Koła odbywają się w lokalu Stow. Techników w pierwszą sobotę po „pierwszym“ każdego miesiąca (za wyjątkiem 3-ch miesięcy letnich).

Kol. W. Starczewski, inż. Politechniki Gdańskiej, w imieniu „Helanji“ dziękował Kołu Technologów za zaproszenie na zjazd jubileuszowy i za opiekę nad korporacją, do której należy, zapewniając, że będą wierni ideologii i tradycjom Technologów petersburskich.

Po akademii odbył się bankiet. Przewodniczący kol. W. Wańkowicz w swym przemówieniu zaznaczył, że księga Instytutu Technologicznego w Petersburgu dla Polaków jest zamknięta i że myśl techników od chwili Niepodległości skupia się koło uczelni polskich, a najbardziej około Politechniki Warszawskiej, która posiada wśród docentów, asystentów i profesorów przeszło 20 Technologów petersburskich.

Przemówienie zakończył toastem za zdrowie profesorów i życzeniem, by Politechnika Warszawska zajęła wybitne stanowisko jako uczelnia, której wychowawcy godnie się przyczynią do rozwoju techniki polskiej.

Kolega I. Radziszewski, jednocześnie Prezes Stowarzyszenia Techników, wyjaśnił znaczenie i dodatni wpływ kształcenia się pewnej części młodzieży w Politechnice Gdańskiej, gdzie, wśród nieprzychylnego usposobienia miejscowej inteligencji dla polskości, wyrabiają się silniejsze charaktery, wzmacnia się solidarność i wzmacniają się uczucia narodowe w większej mierze, niż to może być przy kształceniu się w stolicy państwa. Wielką korzyścią dla młodzieży polskiej i dla Państwa jest przebywanie inteligentnej młodzieży polskiej w Gdańsku, co, bez kwestji, przyczyni się do unormowania stosunków z gdańszcza-

nami. Bliskość morza, wykłady na Politechnice, dotyczące się urządzeń portowych, budowy okrętów i żeglugi morskiej, przy jednoczesnem zaznajamianiu się z metodami naukowemi niemieckimi, muszą mieć dodatni wpływ na rezultaty studjów.

W końcu kol. Andrzej Wierzbicki w swem przemówieniu uprzytomnił kolegom sprawę powstałej wśród studentów w okresie jego pobytu w Instytucie Organizacji Narodowej, przeciwdziałającej prądom socjalistycznym wśród młodzieży polskiej. Mówca brał w niej czynny udział. Podkreślił też znaczenie dla życia koleżeńskiego założonej „Kuchni Studenckiej Polskiej”. Odbывały się tam ożywione dyskusje polityczne 2-ch obozów (narodowego i socjalistycznego), dążących jednak do tegoż samego celu — odzyskania Niepodległości. Ten punkt styczny uwydatniał się rok rocznie d. 8 lutego. Odzyskana Niepodległość Polski zatuszowała ówczesne studenckie spory, które za czasów Niepodległości zostały przekształcone na walki stronnictw politycznych.

Uroczystości jubileuszowe zostały zakończone wzniesieniem szeregu toastów i tym sposobem program Ogólnego Zjazdu Inżynierów Technologów Polaków wyczerpano.

GMACH INSTYTUTU TECHNOLOGICZNEGO W PETERSBURGU Z R. 1910

Historja życia koleżeńskieg Technologów Polaków

za czasów bytności ich w Instytucie Technologicznym
w Petersburgu.

Stosunki koleżeńskie nawiązaliśmy na terenie Instytutu Technologicznego w Petersburgu przedewszystkiem z racji odbywanych tam studjów, a następnie z tytułu ich ukończenia. Zbliżyły nas do siebie kreślarnie, laboratorja, warsztaty mechaniczne, egzaminy i wspólne nieraz do nich przygotowania, a również po ukończeniu Instytutu nasza praca zawodowa. Jeszcze bardziej jednak zbliżyły nas wspólne organizacje akademickie, jak Kuchnia, Kasa Bratniej Pomocy, Biblioteka, a zwłaszcza praca konspiracyjna społeczno-polityczna i kulturalno-oświatowa, oraz zakreślone dla zrealizowania w przyszłości wspólne marzenia i cele, których kresem miała być „wyśniona wolność naszej Ojczyzny“.

Przenieśmy się więc w te odległe już dla niejednego z nas czasy koleżeństwa akademickiego. Niech ożyje w nas pamięć o tej studjującej, a nieraz biedującej młodzieży w stolicy obcego nam duchem zaborcy, o jej organizacji, pracach, jednym słowem o tem wszystkim, co było treścią jej życia, a z czego wykrystalizowała się dusza przyszłego inżyniera technologa — Polaka-obywatela.

I. Okres od 1863 do 1890 r.

W pierwszym okresie istnienia Instytutu Technologicznego widzimy zaledwie nieliczne grono studjujących tam Polaków, którzy nie zdołali jeszcze w tej epoce zorganizować zbiorowego życia studenckiego.

Młodzież studująca polska, pomimo głębokiej nienawiści do rządu zaborców, nie miała sposobności do przejawienia jej nazewnątrz aż do czasu powstania 1863 roku. Bliższych wiadomości o udziale w tem powstaniu ogółu młodzieży polskiej studującej w wyższych zakładach Petersburga nie posiadamy, natomiast skromne dane ustalone zostały o koledze technologu ś. p. Bronisławie Wyleżyńskim. Wyśledzone zostało, że brał on czynny udział w działaniach powstańczych i skutkiem tego musiał się ukrywać. Dopiero po czterech latach tułaczki, na skutek ułaskawienia, powraca do stolicy nadnewskiej, gdzie obiera drogę naukową, zostając asystentem i profesorem Instytutu Technologicznego. Zmarł on w roku 1907.

Przed wstąpieniem do Instytutu Technologicznego brał również udział w powstaniu 1863 r. wraz ze swym bratem w oddziałach ks. Mackiewicza, jeszcze jako uczeń VII klasy gimnazjum, późniejszy inżynier technolog Teodor Jerzy Rodowicz. Choć nie pochwycony z bronią w rękę, lecz podejrzewany przez Moskali zapłacił za to 4-letniem więzieniem i konfiskatą rodzinnego majątku. Ukończył on Instytut w 1876 r., zmarł w r. 1917.

Cała literatura polska popowstaniowa była prześiknięta tradycją podtrzymywania ducha narodowego dla osiągnięcia w przyszłości wyzwolenia, które było ogólnem hasłem naszego społeczeństwa bez względu na obierane rozmaite drogi do osiągnięcia tego wzniosłego celu.

Rzecz zrozumiała oczywiście, że młodzież nasza, uczęszczająca do uczelni wyższych zarówno w byłej Kongresówce, jak i poza jej granicami, uznała te dążenia za najważniejszy program swej zbiorowej działalności.

W przeciwieństwie do niektórych wyższych zakładów naukowych dawnej stolicy Rosji, Instytut Technologiczny nie ograniczał procentowo ilości studentów Polaków; nie związany z żadnym działem służby państwowej, przygotowywał on prawdziwie pożytecznych działaczy dla przemysłu. Z tych to względów liczba studentów technologów Polaków od powstania 1863 r. stale wzrastała, aż wreszcie doszła do 30% ogółu studentów (w okresie 1890 — 1900 r.).

Bliskie współzycie w kreślarniach i laboratorjach przyczyniło się do podniesienia życia koleżeńskiego na wysoki poziom etyczny, zwłaszcza wśród studujących tam Polaków.

Studenci Polacy w Instytucie cieszyli się wogóle doskonałą opinią, wyróżniając się pozatem kulturą wychowania. Wartość tych walorów

uwypatniała się dość wyraźnie przy wyborze komitetów organizacyjnych wszelkich imprez dochodowych na rzecz ogółu studentów technologów; w komisjach rewizyjnych liczebnie zazwyczaj przeważali Polacy.

O zaufaniu władz akademickich do studentów Polaków świadczy zdarzenie, zaczerpnięte ze wspomnienia inż. Józefa Nagórskiego:

„Pewien student skierował anonimowy paszkwil do dyrektora Instytutu. Po stylu poznano, że autorem jego był Polak. Dyrektor wezwał kilku wybitniejszych studentów Polaków, prosząc ich poufnie o interwencję. Wezwani potrafili ujawnić winowajcę i spowodować jego ustąpienie z Instytutu“.

Dzięki skupianiu się coraz większej ilości młodzieży polskiej w Instytucie Technologicznym, stał się on ośrodkiem życia akademickiego wszystkich studentów Polaków nad Newą, z którego promieniowała myśl społeczno-organizacyjna i konspiracyjno-polityczna. Powstała najpierw Kasa Samopomocy Studentów Polaków; z inicjatywy jednego z przyszłych założycieli „Stowarzyszenia Techników w Warszawie“ oraz „Koła Technologów“ ś. p. kol. Gustawa Kamińskiego (Gamastona) już w r. 1869 założona została „Kuchnia Studencka“, a ze stworzonej przez Technologów biblioteki polskiej lotnej, kryjącej się po mieszkaniach prywatnych, korzystał początkowo prawie ogół studentów Polaków zanim doszli później do własnych bibliotek.

Rewolucyjne nastroje części młodzieży polskiej znajdowały ujście w życiu zakonspirowanem studentów Rosjan i nielicznego rewolucyjnego grona społeczeństwa rosyjskiego. Młodzież ta darzyła sympatią rosyjskie sfery socjalistyczno-rewolucyjne, gdyż dążyły one do obalenia wszechpotężnego naonczas caratu, przez co roiła nadzieje na wyzwolenie własnej Ojczyzny. Wśród Polaków studentów Instytutu Technologicznego w Petersburgu można też było znaleźć wyznawców wszelkich odcieni rosyjskich tendencji przeciwrządowych. Część ich wsiąkała w otoczenie rosyjskie całkowicie, przejmując się rewolucyjnymi kierunkami młodzieży rosyjskiej, zwłaszcza po roku 1880. Jednak część ta była b. nieznaczna i rekrutowała się wyłącznie z pośród nielicznych jednostek, urodzonych w głębokiej Rosji, przeważnie dalekich od aspiracji narodowych polskich.

Z pomiędzy tych, którzy w zespoleniu z pracą kół socjalno-rewolucyjnych rosyjskich znajdowali rozwiązanie najbardziej dojrzewających zagadnień socjalnych, przypomnieć należy o studencie technologu Aleksandrze Więckowskim—człowieku wybitnych zdolności i dużej wiedzy. Ożeniony z Rosjanką, należał on jakby do dwóch społeczeństw: rosyjskiego i polskiego. Był kierownikiem młodzieży z aspiracjami socjalistycznymi.

Mając wtedy i po ukończeniu Instytutu w r. 1877 wciąż rozległe stosunki w sferach liberalnych rosyjskich, wykorzystywał on nieraz posiadany tam wpływ i dla spraw polskich.

Zapalonym w tych czasach zwolennikiem zasad socjalistycznych był również student technolog Kazimierz Sosnowski, który ukończył Instytut Technologiczny w roku 1880, a który jednak w zbliżeniu z wielką liczbą studentów Rosjan o światopoglądzie socjalistycznym międzynarodowym zrozumiał potrzebę unarodowienia tego kierunku dla Polaków. To też należał do grona założycieli „Polskiej Partji Socjalistycznej“, zdobywając pośród studentów technologów naonczas dość wielu zwolenników, oczywiście w ścisłym zakonspirowaniu.

Inne odchylenia od międzynarodowego socjalizmu, a mianowicie w duchu podniesienia warstw ludowych, reprezentował wtedy również wybitny student technolog Bolesław Wysłouch, który uległ wpływowi rosyjskiego „narodnicztwa“. Po skończeniu Instytutu zmuszony był on przenieść się do Galicji, gdzie założył „Stronnictwo Ludowe“, redagując następnie „Kurjer Lwowski“.

Gdy część Polaków w Rosji unosił prąd rusyfikacyjno-ugodowy, innych, zwłaszcza młodych, nęcił kierunek liberalny rosyjski. Stawał się on niebezpieczny, gdyż, stwarzając pozory wspólności w nawale spraw czysto rosyjskich, skłonny był do asymilowania jednostek słabszych, politycznie nieorientujących się.

Polacy — studenci Instytutu Technologicznego rekrutowali się z gimnazjów filologicznych i ze szkół realnych całego państwa rosyjskiego. W owych latach znaczną część w ich gronie stanowił materiał surowy, daleki od wszelkich aspiracji narodowych. Na szczęście wśród studentów Polaków znajdowały się dzielniejsze jednostki o wielkich zasobach poczucia swej godności narodowej: byli to wychowañcy szkół dawnej Kongresówki, lub Litwy i Białorusi. Nie byli oni jednak politycznie zorganizowani.

Ta młodzież właśnie, w większości wypadków, wносиła w sferę koleżeńską wybitny hart ducha, pierwiastek inicjatywy, oraz wytrwałość w dążeniu do zamierzonego celu.

Tendencje organizacyjne ujawniały się w powstaniu instytucyj, o których zaznaczono wyżej, a do których przybyły jeszcze i koła samokształcenia, sporadycznie kolportujące także z za kordonu zabronioną literaturę do bibliotek akademickich.

Do zasługujących na uwagę wysiłków zaliczyć należy również zorganizowanie z inicjatywy studentów Polaków Instytutu Technologicznego w roku 1882 „Koła Polskiego“, do którego wchodził delegaci

niemal wszystkich Kółek studenckich polskich, niezależnie od ich kierunków społecznych, jeżeli były to istotnie kółka polskie. „Koło Polskie” zrealizowało myśl wydawnictwa jubileuszowego dla uczczenia 50-lecia pracy literackiej Teodora Tomasza Jeża (Zygmunta Miłkowskiego). Był to naonczas pisarz najbardziej poczytny, zwłaszcza pośród młodzieży, za hołdowanie w swych dziełach, przesiąkniętych szczerym patriotyzmem, ideom zdecydowanie demokratycznym oraz wolnościowym. Pod wpływem Koła młodzież technologiczna zbierała również składki na „Skarb Narodowy”.

W tych latach, według słów kolegi Wańkowicza (r. uk. 1883), przyjęty był przez większość studentów Polaków program rzeczników pracy organicznej, a pozytywiści warszawscy byli najbardziej poczytnymi autorami.

W końcu owego okresu czasu (od 1863 do 1890 r.) młodzież polska Instytutu Technologicznego zdobyła duże wpływy pośród ogółu młodzieży, uczącej się w wyższych zakładach naukowych w Petersburgu.

W owym czasie rosyjski ruch rewolucyjny oraz jego czołowa organizacja „Ziemia i Wola” prowadzili najbardziej skrajną działalność. Działalność ta ciągnęła się jeszcze od czasu, kiedy miała miejsce (1876 roku) słynna manifestacja na placu t. zw. Kazańskim, głośny zamach na generała Trepowa i uniewinnienie niejkiej Wiery Zasulicz; następnie szereg zamachów na wielu dygnitarzy w Petersburgu, w Kijowie i w innych miastach; wreszcie szereg zamachów na życie Aleksandra II-go, zamachów, z których ostatni miał miejsce w marcu 1881 roku i zakończył się śmiercią tego monarchy. Jak wiadomo, Aleksander II niemal w ostatnich miesiącach swego panowania powołał do życia komisję generała Łoris-Melikowa, która miała opracować konstytucję. Po zamordowaniu Aleksandra II-go i wstąpieniu na tron Aleksandra III-go komisja generała Łoris-Melikowa została rozwiązana i zaczął się okres reakcji.

W tym okresie zasłynął głośny Pobiedonoscew—ober-prokurator „Najwyższego Synodu”. Jego to działalność wywołała pośród młodzieży rosyjskiej w Peterburgu niezadowolenie oraz myśl zorganizowania powszechnego strejku studenckiego.

Młodzież polska w Petersburgu miała wtedy owe „Koło Polskie”, w skład którego wchodziło po dwóch reprezentantów z każdego istniejącego wtedy kółka studentów Polaków z rozmaitych zakładów naukowych. Postanowienia, zapadłe w Kole, były obowiązujące dla wszystkich kół i ich uczestników, związanych w koło centralne i ściśle przez nich przestrzegane.

Wtedy to właśnie „Koło Polskie” przeciwstawiło się strejkowi, rozumiejąc, że strejk studentów w tych warunkach będzie tylko na rękę szalejącej reakcji i da pożądany łatwy pretekst do chwilowego zamknięcia wszystkich wyższych uczelni i rozpędzenia studentów na cztery wiatry. Wobec takiego stanowiska Koła, rosyjskie organizacje studenckie strejku zaniechały.

Był to wypadek, który wykazał, jak zwartą i silną już wtedy była polska organizacja studencka.

Trzynastoletnie jednak rządy dzikiej reakcji za panowania Aleksandra III zrobiły swoje. Energja polskich organizacyj studenckich znacznie osłabła, a ponowne ich ożywienie zaczęło się wzmacniać dopiero na rubieży XX-go wieku.

II. Organizacje, prądy i nastroje z okresu 1890–1905.

W tym okresie Petersburg staje się najliczniejszym ośrodkiem życia akademickiego studentów Polaków.

Dzięki inicjatywie i pomocy „Rzymsko-Katolickiego Towarzystwa Dobroczynności przy Kościele św. Katarzyny w Petersburgu”, następuje połączenie kas samopomocy poszczególnych wyższych uczelni w „Ogólno-Studencką Kasę Polską w Petersburgu”.

O licznym udziale Technologów świadczy fakt posiadania stale aż siedmiu delegatów do Zarządu tejże Kasy na ogólną ilość 21 z jedenastu istniejących wtedy wyższych uczelni petersburskich (włączając w to i potem powstałe).

Tutaj przypomnieć należy o znacznej pomocy materialnej ze strony Rz.-Kat. Towarzystwa Dobroczynności, pod egidą którego odbywały się coroczne bale studenckie i ogólnopolskie z „balem katolickim” Tow. Dobroczynności na czele, mającym wyrobioną opinię najbardziej eleganckiego balu wśród dyplomacji, oraz arystokracji rosyjskiej, tradycyjnie na nim choć w ograniczonej liczbie reprezentowanej. Owe bale były naówczas demonstracjami narodowemi, a dochód z nich, poza potrzebami Towarzystwa, zasilał w znacznej mierze fundusze Kasy bratniej pomocy studentów Polaków. Z pośród Zarządu Towarzystwa Dobroczynności pozostali we wdzięcznej pamięci dawnych studentów Polaków w Petersburgu między innymi: ś. p. ks. Antoni Malecki, oraz w późniejszych latach, przez bolszewików nikczemnie zamordowany, ś. p. ks. prałat Konstanty Budkiewicz, który szczególną pieczę i życzliwością otaczał prace zwłaszcza konspiracyjno-samokształceniowe młodzieży polskiej.

Przy Tow. Dobroczynności w luźnym z niem związku już na początku XX w. powstało „Towarzystwo Pomocy Kształcącej się Młodzieży“, powołane do życia przez znanego w owym czasie bankiera H. Wawelberga—fundatora dziesięciu stypendjów i całego późniejszego urządzenia Kuchni Stud. Polskiej. Na czele Tow. P. K. M. stał zajmujący wysokie stanowisko i ogólnie ceniony ś. p. A. Czechowicz. Wybitną pomoc w wielu wypadkach, dzięki nieugiętej woli służenia rodakom, okazywał prof. Stanisław Ptaszycki, oraz prezes Towarzystwa Dobroczynności prof. Leon Staniewicz. W pomocy finansowej m. in. przodował z pośród Technologów ś. p. Ignacy Jasiukowicz, chlubnie znany działacz przemysłowy i społeczny.

Oczywiście sama Og. Stud. Kasa Polska w Petersburgu istniała de facto, jako organizacja nielegalna; zasiłki udzielane były przeważnie w postaci pożyczek wekslowych, obowiązujących moralnie do zwrotu po ukończeniu studjów. Dzięki temu majątek Kasy Og. Stud. przekroczył przeważnie w wekslach, w latach 1910—1914, sumę 100.000 rubli.

Prezesami Kasy Ogólno Studenckiej Polskiej wielokrotnie byli studenci technolodzy, a pośród nich koledzy: Rafał Kornilowicz, Antoni Piotrowski i Alfons Zalewski. W roku 1907 wybrany został na prezesa student uniwersytetu Jan Turczynowicz, obecnie adwokat w Lublinie, w posiadaniu którego znajduje się bilans Kasy Ogólno-Studenckiej z r. 1908. Z bilansu tego, łaskawie nam udzielonego, dowiadujemy się, że we wspomnianym roku we wszystkich wyższych uczelniach Petersburga było 1132 studentów Polaków rzeczywistych członków Kasy Og. Stud. Polskiej.

Szczególnie doniosłe znaczenie dla życia studentów Polaków posiadała t. zw. „Kuchnia Studencka Polska“, która, poza spełnieniem swej zasadniczej roli, stanowiła niejako ukryty „Klub Towarzyski“ tejże młodzieży polskiej.

„Kuchnia Stud. Polska“ powstała, jak już wiadomo, jeszcze w r. 1868 z inicjatywy naszego kolegi technologa ś. p. Gustawa Kamieńskiego. Mieściła się ona w różnych lokalach, rozszerzając się stopniowo. Przez pewien czas lokal jej znajdował się na ul. Podjaczewskiej, potem na Zabałkańskim prospekcie pod Nr. 7 obok Instytutu Komunikacji, wreszcie w roku 1900 przeniesiono ją na prospekt Zabałkański pod Nr. 18/20, gdzie pozostawała aż do roku 1918, w którym studująca młodzież polska masowo opuściła Petersburg.

W pierwszym lokalu „Kuchnia“ była dostępna dla szerszego ogółu, a więc, oprócz Polaków, dla Litwinów, Białorusinów i Rosjan,

od roku zaś 1901 wyłącznie dla Polaków członków „Kasy Ogólno-Studenckiej Polskiej w Petersburgu”.

Do rozwoju „Kuchni [Studenckiej Polskiej]” niemało przyczynił się bardzo znamieny fakt, jaki w r. 1893 zaszedł na terenie t. zw. stołówki (kuchni) studenckiej rosyjskiej, znajdującej się w jednym z budynków Instytutu Technologicznego. Dawniej pośród innych pomieszczona tam była tablica wyłącznie dla Polaków, na której umieszczano w języku polskim ogłoszenia. Znalazł się jednak wśród studentów technologów Rosjan niejaki Krasilnikow, który prowokacyjnie wystąpił przeciwko istnieniu polskiej tablicy ogłoszeniowej. Nie znalazł on oczywiście posłuchu w socjalistycznym zarządzie owej „stołowni”, kierowanej przez studentów autonomicznie. Wtedy Krasilnikow zwrócił się do ówczesnego dyrektora Instytutu Gołowina, a ten zabronił umieszczania nadal ogłoszeń w języku „obcym”. Wobec oporu liberalnego Zarządu tej Kuchni, nastąpiło jej czasowe zamknięcie, a wkrótce nawet pozbawienie autonomji z wyznaczeniem specjalnego administratora, co narazie wywołało bojkot stołowni przez wszystkich studentów. Jednak z biegiem czasu Rosjanie pogodzili się z faktem zakazu, wydanym przez Gołowina, i strajk wygasł samorzutnie. Polacy, którzy stołowali się w tej kuchni, od tego czasu przestali do niej uczęszczać i powiększyli liczbę stałych stołowników Kuchni Studenckiej Polskiej.

W tym czasie zostało wprowadzone w Kuchni Studenckiej Polskiej stanowisko płatnego administratora, co znacznie usprawniło pod względem gospodarczym jej organizację. W latach 1903—1910 administratorem był ś. p. kol. Edmund Kmita, student technolog. Po jego ustąpieniu gospodarzem był od 1910 do 1912 student technolog ś. p. Kazimierz Pohoski.

Ze zdrowych i tanich obiadów korzystali od r. 1901 wyłącznie członkowie Ogólno-Studenckiej Kasy Polskiej w Petersburgu. Jak poprzednio, tak zwłaszcza i w lokalu na prospekcie Zabałkańskim 18/20 „Kuchnia” była rodzajem Klubu towarzyskiego dla ogółu akademików Polaków. Z niej czerpali oni wszelkie informacje o życiu koleżeńskim.

Funkcje nadzorcze w zarządach tak Kasy Og. Stud. Polskiej, jak i „Kuchni” pełnili w przeważającej liczbie studenci technolodzy; stanowili też oni ok. 30 % ogólnej liczby studenterji polskiej, rozsianej po wielu wyższych zakładach naukowych Petersburga. Z pośród prezesów „Kuchni” m. in. wymienić należy z Technologów nazwiska kolegów: Kazimierza Smoleńskiego, Zdzisława Rauszera, Antoniego Olszewskiego i Władysława Henszla.

„Kuchnia Stud. Polska“ była jedynym miejscem, w którym stykali się z sobą studenci Polacy ze wszystkich niemal wyższych uczelni Petersburga; na jej też terenie rozciągała swą działalność młodzież bardziej społecznie, czy politycznie wyrobiona; tu również ściągali wysłańcy naszych ugrupowań politycznych i organizacji społecznych akademickich z innych miast, a zwłaszcza z Warszawy. W jej lokalu rok rocznie odbywały się t. zw. „lutówki“. Były to wiece polityczne, na których ścierały się poglądy młodzieży akademickiej o rozmaitych odchyleniach, a po roku 1903 o wyrażnie różnych światopoglądach. Dzień 7—8 lutego był jedynym dniem, w którym policja dawała zezwolenia na wiece, jako w rocznicę założenia uniwersytetu Petersburskiego. Nieco później, wobec obostrzeń, wiece te musiały być upozorowywane, jako fikcyjne zaręczyny przygodnego kolegi i koleżanki. Czujność i podejrzliwość policji doprowadziła w końcu do jej najścia, co miało miejsce wkrótce po „sądach nad łamistrejkami“ bojkotu szkoły rosyjskiej w Polsce (o czym mowa dalej). Wreszcie po roku 1910, z powodu utrudnień policyjnych, wszelkie wiece w Kuchni Stud. Polskiej zostały prawie zaniechane, wtedy bowiem istniała już możliwość zbierania się na wiece doroczne Bratniej Pomocy w lokalach poszczególnych zakładów naukowych.

Powracając do prądów politycznych, jakie nurtowały w latach 1890 — 1900, należy wspomnieć o powstaniu około roku 1891 „Koła Oświaty Ludowej“, tej półjawnej ekspozytury P. P. S., założonej pierwotnie dla pracy pośród ludu wiejskiego, dla którego wytyczne socjalizmu w tych czasach były obce.

Pierwszymi rzecznikami K. O. L. z grona studentów technologów byli: Wacław Petsch, Jan Piotrowski, Włodzimierz Zaleski i wielu innych.

Wogóle można śmiało utrzymywać, że w tych czasach aż do r. 1899 Polska Partja Socjalistyczna posiadała monopol ideowy w szerokich kołach studentów Polaków. Na zebraniach w kołach samokształceniowych wysuwano na pierwszy plan studjowanie doktryn socjalistycznych i opracowywanie dróg, które miały doprowadzić Polskę do ustroju socjalistycznego, przy zaznajamianiu się z warunkami, które wówczas zdawały się stanowić w Polsce podatny grunt dla tego ustroju.

W programie P. P. S. pociągało młodzież gorące umiłowanie przez jej wodzów idei czynu. Idea ta stwarzała niemal bohaterów. Głęboko zakorzenione w duszy Polaka poczucie godności narodowej tworzyło ze zwolenników P. P. S. bardziej ideowców patriotów Polaków, niż socjalistów o typie międzynarodowym (kosmopolitów), czem socjalizm polski wybitnie się różnił od rosyjskich kół socjalistycznych.

Jedynymi punktami, zbliżającymi obie partje socjalistyczne, t. j. polską i rosyjską, były wspólne idee: bezwzględna walka z caratem i dążenie do rewolucji socjalnej.

Jako organizacja tajna, P. P. S. w tym czasie współ z K. O. L. (też nielegalną) kieruje pracą kół samokształceniowych studenckich i krzewi oświatę wśród robotników i żołnierzy.

Do wybitniejszych członków P. P. S. z pośród studentów technologów należeli koledzy: Jan Ignacy Grinhoff, Bohdan Dębicki, Oktawjan Zagrobski, Zdzisław Dąbrowski, Roman Świda, Kazimierz Smoleński, Władysław Hackiewicz, Jan Piotrowski, Jerzy Wojciechowski, Jerzy Iwanowski, Marjan Zakrzewski, Władysław Dehnel, Stanisław Pękosławski, Piotr Karasiński, Zygmunt Strzelecki, Henryk Umiastowski, Ksawery Praus, Władysław Lubiński, Jan Wlekliński, Leopold Sobański, Władysław Srzednicki, Wiktor Wagner, Władysław Kunicki i inni.

Wielu z nich brało czynny udział w partji P. P. S. na terenie Instytutu Technologicznego. Przeważające wpływy P.P.S. pośród polskiej studenterji petersburskiej uwidoczniały się na każdym kroku: wszystkie placówki społeczne wśród młodzieży akademickiej były przez nią opanowane, naczelne stanowiska i zarządy obsadzone były przez jej działaczy. Opodatkowanie wśród studentów na rzecz partji P. P. S. było niemal powszechne czy to pod postacią miesięcznych składek, czy też przez udział we wszelkich imprezach dochodowych.

Sama organizacja P.P.S. pośród studentów Polaków stała w tym czasie (w ostatnich latach XIX wieku) na wysokim poziomie: podział funkcji był wzorowy, konspiracja bezwzględna, zamierzenia z góry solidarnie i przewidująco ułożone.

Najlepiej ten stan rzeczy zobrazował w swoich wspomnieniach kol. Bohdan Dębicki, dlatego też niektóre fragmenty z nich poniżej umieszczamy.

Studenci technologzy Polacy w znacznej części brali udział w wielkich rozruchach studenckich w roku 1899, które następnie powtarzały się aż do pierwszych lat swobód konstytucyjnych (1906—1907).

Ostatnie lata XIX i początek XX wieku sprzyjały w Rosji wyładowaniu się energii młodzieży w kierunku dokonywania czynów, wymagających dużej odwagi i ryzyka.

Władze rosyjskie przeciwstawiały się temu z całą energją: demonstracje uliczne rozpędzane były przez policję, zaopatrzoną w słynne „nahajki”; przywódcy ulegali aresztowaniu i byli więzieni, podejrzani—relegowani i deportowani. Nie obeszło się bez ofiar i z pośród Polaków studentów technologów.

Wtedy to (zdaje się, w roku 1900) władze partyjne P. P. S. nadesłały z Warszawy zlecenie, nakazujące większą rozwagę i unikanie udziału Polaków w ruchawkach rewolucyjnych rosyjskich, nie mających nieraz żadnego związku ze sprawą polską.

Spora jednak ilość jednostek krewkich z pośród socjalistów polskich nie podporządkowała się tej przestrodze. W roku 1901 w krwawej demonstracji na placu Kazańskim został ciężko poturbowany po uporczywej walce z policją technolog—Kazimierz Smoleński (obecny prof. Polit. Warszawskiej).

Przodujące stanowisko i rządy P. P. S. trwały prawie aż do pierwszych lat XX w., kiedy do głosu zaczęła dochodzić zorganizowana młodzież narodowa pod wpływem wypadków i ruchu, jaki dojrzał w Kongresówce. Koniec bowiem XIX w. był okresem rozkwitu kierunku narodowego na terenie ziem polskich. Jego ideologię stworzył prąd, zmierzający ku odrodzeniu Ojczyzny przez odrodzenie charakterów i ideałów niepodległościowych polskich, przez osiąganie stopniowych zdobyczy przy pogłębianiu świadomości jedności, samoistności i odrębności narodowej, coraz jaskrawiej w tych czasach na uszczerbek narażanej.

Cały ciężar pracy nad wyplenianiem tego, co obce duszy Polaka i nad zmianą kierunku umysłów akademickich, oczywiście w odseparowaniu się od taktyki ugodowców, wzięli na swoje barki głównie wybitni nasi koledzy technologicy. Lata owe opisał kolega Zdzisław Rauszer w pozostającej dotychczas w rękopisie pracy pod tytułem: „Odrodzenie narodowe polskie młodzieży akademickiej w Petersburgu na początku XX-ego wieku“. Z pracy tej, za łaskawem zezwoleniem autora, poniżej podajemy niektóre wyjątki.

III. Okres od 1905 do 1918 roku.

Wśród licznego szeregu kolegów technologów, jako wybitnych działaczy na polu narodowym w okresie lat od 1903 do 1908 r., należy wyszczególnić:

Wiktora Bulewskiego, Tad. Ciświckiego, Antoniego Kaczorowskiego, Fr. Kuropatwińskiego, Antoniego Olszewskiego, Edwarda Peplowskiego, Wład. Rawicza-Szczerbo, Zdzisława Rauszera, Andrzeja Wierzbickiego, Henryka Adamowicza, Pawła Romockiego, Konstantego Dzierżanowskiego, Edmunda Kmitę, Leona Skibińskiego, Konstantego Zalewskiego, Wacława Kawińskiego, Stanisława Maksimowicza i Teofila Szopę. Ten

ostatni był synem włościanina i od 4-ej już klasy gimnazjum siedł o własnych siłach. Posiadając umysł przenikliwy i wybitne zdolności, T. Szopa był dla ruchu ideowego wtedy jedną z jednostek najbardziej wartościowych. Przejął on godnie wspaniałą spuściznę po kolegach, którzy zapoczątkowali epokę odrodzenia narodowego, aby przez kilka następnych lat z niespożytą energią wraz z szeregiem innych kolegów kierować społeczno-politycznymi i oświatowo-kulturalnymi pracami młodzieży narodowej, zataczającami coraz szersze kręgi. Zasługą bowiem tej młodzieży było rozszerzenie ruchu narodowego na skupienia młodzieży polskiej w Rosji i poza Petersburgiem. Jednocześnie w dalszym ciągu utrzymana była łączność z młodzieżą, studującą na ziemiach polskich i zagranicą.

Oficjalnie listy kandydatów przy wyborach do władz Kuchni, Kasy Ogólno-Studenckiej Polskiej i bibliotek polskich w łonie akademików w Petersburgu wysuwane były wtedy (od r. 1905) przez dwa ugrupowania półjawne: Zjednoczenie Młodzieży Narodowej i Związek Młodzieży Postępowej.

Warsztatami tedy realnej pracy obu odłamów młodzieży były Koła Samokształcenia wśród studentów i młodzieży szkół średnich, a jednocześnie wśród robotników i żołnierzy Polaków.

Wojna japońska (1904—1905) i następujące po niej wypadki wewnątrz Rosji o charakterze rewolucyjnym sprzyjały naówczas powstaniu znamiennych wydarzeń w Kongresówce. Strejk szkolny i bojkot szkoły rosyjskiej na terenie Kongresówki odbił się silnym echem we wszystkich środowiskach studentów akademików Polaków na obczyźnie. Śledzono uważnie stosunek Rosjan do tego wyzwolenczego ruchu choć pozornie ryzykownego, to jednak świetnie zsolidaryzowanego i o doniosłym znaczeniu historycznym, uwieńczonego przytem dużem powodzeniem, bo zapoczątkowaniem szkoły polskiej (r. 1905), wyłącznie na funduszach społecznych opartej.

W Petersburgu sporadyczne wyrazy sympatji ze strony liberalnych sfer rosyjskich wyraźnie odróżniały się od stanowiska reszty społeczeństwa rosyjskiego ze stale wrogo usposobionym rządem na czele.

Znany list Mikołaja Bekietowa, członka Akademii Nauk, brata rektora uniwersytetu petersburskiego (por. wspomnienia Konrada Niedźwieckiego), do swego b. ucznia—cara Mikołaja II z prośbą w imieniu nauki o przekształcenie rosyjskiego uniwersytetu w Warszawie na uniwersytet polski, za co otrzymał od tegoż ucznia „wysoczajszy wygovor“ (wymówkę), należał do wyjątków i nie odniósł, rozumie się, żadnego skutku.

Nie trudno więc zrozumieć, dlaczego przepaść pomiędzy dążeniami Rosjan i Polaków o uświadomieniu narodowem stawała się wciąż coraz wyraźniejsza i głębsza, zresztą tylko z korzyścią dla Polaków.

Zarówno Kuchnia Studencka Polska, jak i koła pracy społecznej oraz samokształcenia pogłębiały swoją polskość i odporność narodową coraz bardziej. Wpływ środowiska akademickiego polskiego, wyrobienie społeczne i wytrwała praca kulturalna sprzyjały spolszczeniu Polaków zruszczonych, przybywających z różnych zapadłych kątów rozległej Rosji. Za przykład tego może posłużyć ś. p. technolog Adam Łaniewski, pochodzący z kresów Syberyjskich. Gdy przyjechał do Petersburga, wcale nie mówił po polsku: po paru latach obcowania z kolegami Polakami stał się gorliwym patriotą.

Strejk szkolny w Kongresówce znacznie zmniejszył przypływ młodzieży polskiej wobec trudności zdobycia matury rosyjskiej na prawach eksternów w głębi Rosji, sprzyjał on jednak napływowi elementu narodowo uświadomionego i gotowego do walki o swoje prawa. Poszanowanie wzajemne odmiennych przekonań politycznych cechuje też w tym okresie środowisko polskie akademików aż do r. 1918.

Praca młodzieży w dalszym ciągu trwa: każdy odłam pracuje oddzielnie w kołach kulturalnych i wspólnie w Zarządach Kasy, Kuchni i bibliotekach. Przybywają nowe pola wspólnej pracy: akademicy biorą udział również w towarzystwie gimnastycznym „Sokół”, które powstało w r. 1907, w kółkach dramatycznych i artystycznych. Powstaje ulgowa „Kasa Chorych” studentów Polaków przy lecznicy, założonej i prowadzonej głównie przez lekarzy Polaków ze ś. p. dr. Cyprjanem Zakrzewskim na czele.

Z tych też czasów (od roku 1905 — 1907) zasługuje na uwagę stanowisko ciała profesorskiego Instytutu Technologicznego, gdy wyłoniła się sprawa przyjmowania studentów politechniki warszawskiej ze starszych kursów po wybuchu strejku szkolnego w Kongresówce, który pociągnął za sobą jej bojkot i kilkuletnie zamknięcie. Znalazło się zaledwie kilku profesorów Rosjan, którzy skłonni byli przeszkadzać w dopuszczeniu strejkowiczów, aby w ten sposób ukarać Polaków za zaszłe wypadki w b. Kongresówce. Energiczne jednak stanowisko kol. Kazimierza Smoleńskiego, już wówczas profesora Instytutu, spowodowało wszelkie utrudnienia do minimum.

Owe lata chwilowych swobód, poczynając od 1905—1906 roku, sprzyjały parlamentarnemu wyrobieniu studentów Polaków. Wkrótce następuje świadome zróżniczkowanie poglądów, a raczej pewne

odchylenie zapatrywań społeczno-politycznych. Powstają wtedy frondy, wyłania się nieliczna grupa młodzieży chrześcijańsko-demokratycznej (pod przewodnictwem m. in. kol. technologa Seweryna Grabianki i ś. p. kolegi Piotra Chmielewskiego); zjawiają się nakrótka zwolennicy ówczesnej Postępowej Demokracji; występują wreszcie z osobną nawet listą przy wyborach wyznawcy dawnego programu „Socjalno-demokratycznej Partji Królestwa Polskiego i Litwy” (z Technologów m. in. kol. Władysław Henszel). Stosunek jednak wzajemny akademików pozostaje nadal wyrozumiały i koleżeński, co jednocześnie zespałało Polaków w występowaniu nazewnątrz.

Nieznana w dziejach innych narodów walka młodzieży szkolnej polskiej o szkołę polską przyjęta była w swym uporczywym wysiłku i solidarności prawie że z pietyzmem przez całe chyba wtedy społeczeństwo polskie, zwłaszcza przez młodszą jego generację.

Niemniejszą sympatją i współdziałaniem darzyła ten ruch młodzież akademicka polska na obczyźnie. Nic więc dziwnego, że wśród napływającej do Petersburga młodzieży, która z trudem zdobywała na prawach eksternów matury w głębi Rosji, powstała potrzeba zorganizowania Sądu Koleżeńskiego nad łamistrejkami. Technolodzy brali w nim czynny udział bez względu na zapatrywania polityczne. Orzeczenia tych sądów były bardzo surowe, bo łamistrejków, przeważnie Żydów polskich, którzy otrzymywali matury w bojkotowanych gimnazjach b. Kongresówki, wykluczano z organizacyj polskich, skazując na infamję i wzbraniając korzystania z prawa wstępu do Kuchni Studenckiej Polskiej. Sprawozdania z wyroków zdawali koledzy sędziowie na zjazdach w Krakowie i Zakopanem, nielegalnie zazwyczaj przekradając się przez dawny kordon graniczny. Ta akcja została jednak przez władze policyjne wysłędzona: posypały się rewizje i aresztowania, a niejeden z Technologów mocno ucierpiał. Na pograniczu w Sosnowcu został przyłapany w r. 1909 jeden z przywódców ruchu narodowego wśród młodzieży polskiej w Petersburgu i na Kresach technolog Wacław Kawiński. Został on uwięziony i poddany uciążliwej, bezskutecznej jednak indagacji przez żandarmerję rosyjską. Kol. Kawiński jechał wówczas na zjazd do Zakopanego z uchwałą, aby nadal utrzymać bojkot szkół rosyjskich na terenie b. Kongresówki.

Wobec zmniejszonego napływu do Petersburga studentów Polaków po roku strejku szkolnego w Kongresówce, liczba procentowa Polaków Technologów w stosunku do ogółu studentów Inst. Technologicznego oczywiście również zmalała i około roku 1910 stanowiła już niespełna 20% ogółu, a w latach wojny jeszcze bardziej spadła.

Po latach względnie gorących walk politycznych w zaraniu XX w., pod wpływem zmiennych wydarzeń i ciągłej zmiany wysuwanych programów następuje pozorne zubożenie polityczne wśród młodzieży na obczyźnie. Wtedy to główna praca konspiracyjna przenosi się na teren samej Kongresówki, znajdując, wobec ogłoszenia pewnych swobód konstytucyjnych, rozluźnienie ciężkich oków niewoli i nieznaczne złagodzenie ucisku narodowego.

Praca jednak w organizacjach akademickich w Petersburgu trwała w dalszym ciągu, pomimo, że, jak dawniej, dużo czasu pochłaniała młodzieży praca zarobkowa oraz znaczne wzmożenie intensywności studjów wobec rozszerzenia programu zajęć w związku z coraz większym i szybszym postępem techniki, wieńczonej coraz to nowymi wiekopomnymi odkryciami.

. . . . .

Gdy nastąpił okres wojny światowej, wielu kolegów studentów i inżynierów wchłonęły armje państw zaborczych. Niektórzy z powodzeniem zdołali przedostać się do legjonu Józefa Piłsudskiego. Rosjanie jednak rozstrzelali na początku wojny nietylko wziętych do niewoli legionistów, lecz również podejrzanych o przekradanie się, a przyłapanych na linii frontu.

Wojska zaborcze, stacjonowane na terenach dawnej Kongresówki, rekrutowały się przeważnie z ludzi z głębi Rosji, a skład oficerski, wrogo usposobiony do Polaków, o nastawieniu podejrzliwym, był bardzo nieprzychylny dla obcego mu kraju.

Wiść o przekroczeniu w kieleckiem granicy dawnego państwa rosyjskiego przez zorganizowane oddziały polskich legionistów lotem błyskawicy rozniosła się po czołowych oddziałach wojska rosyjskiego, potęgując jeszcze bardziej nieufność Rosjan do społeczeństwa polskiego: wszędzie dopatrywano się zdrady. *)

---

*) O ciekawem, związanem z tem, osobistem wydarzeniu tak wspomina kol. technolog Kazimierz Kwapiszewski.

„W dniach wybuchu wojny światowej znalazłem się w majątku brata mego pod Zamościem, czyli tam, gdzie początkowo front armji walczących zmiennie to naprzód, to w tył się posuwał. Po pierwszym odparciu wojsk austriackich przez Rosjan, pijani chwilowem powodzeniem, kozacy rosyjscy okradli brata z całej stadniny, co spowodowało wyjazd brata do Zamościa w celach interwencji u wyższych władz. Pozostawiony sam jeden dla pieczy nad majątkiem, w parę godzin doczekałem się ponownych powtórnych utarczeń i znalazłem się wkrótce w linii ognia i ostrzału. Gdy patrole austriackie cofnęły się do lasu o wiorst parę, po gwałtownej rewizji przez wojska rosyjskie we dworze, w którym się schowałem, zostałem wywleczony przez Moskali i w czasie rozprawy, zaimprovizowanego niezwłocznie w polu, sądu, zostałem uznany za sprawcę strzałów zabłąkanych i za polskiego „miałieżnika” (powstańca), a więc za godnego rozstrzelania. Egzekucja miała nastąpić w Zamościu (o 6 wiorst), dokąd mnie

Z tych, którym szczęśliwie udało się przedostać do legionów, umiera na tyfus w roku 1915 chwalebnie walczący niedziałowanej pamięci powszechnie lubiany kol. technolog Kazimierz Nekanda-Trepka. Technolodzy zaś: Antoni Krahelski i Stanisław Tołwiński, przyłapani w r. 1915 przez żandarmerję rosyjską w Warszawie na zorganizowaniu przedostania się do legionów, zostali aresztowani i deportowani w głąb Rosji oraz skazani na paroletnie więzienie.

Wiele podobnych wypadków dały lata wojny światowej.

Na terenie Petersburga odłam młodzieży chrześcijańsko-demokratycznej, z dawnych ugrupowań z przed r. 1910, w latach wojny rozpadł się na wyraźnie katolickie „Odrodzenie” i, tak zwane, „Wyzwolenie”. Przed samą wojną zjechała „Filarecja” wileńska, która utworzyła wraz z młodzieżą postępową tak zwane „piątki” w „Związku Młodzieży Niepodległościowej” o zakonspirowanym charakterze: „Związku walki czynnej”. Związek ten w czasie wojny wyznawał orientację wyraźnie legionową, był w stałym kontakcie z P.O. W., której wpływy zataczały szerokie kręgi pośród ogółu młodzieży. „Związek Młodzieży Niepodległościowej” w kółkach samosształcenia uczył Kolegów obchodzenia się z bronią, a w wojsku i wśród robotników urabiał opinię legionową, wysuwając potrzebę walki zbrojnej o wolność Ojczyzny.

Oczywiście wszystkie odłamy polskiej młodzieży akademickiej nad Nową całą jestestwem dążyły do Kraju. Kontynuując swe studia młodzież, odcięta od Kraju kordonem armji walczących, przygotowywała się do czynnej pracy na ziemi rodzinnej.

Aktywna rola młodzieży narodowej wyraziła się przy organizowaniu korpusu Dowborczyków i w t. zw. „Naczipolu” (Naczelnym Komitecie Polaków Wojskowych). Były student technolog Kisiel za działalność w tym kierunku został później nagrodzony krzyżem Legji Honorowej.

Z godnem uznania poświęceniem uświadamiano żołnierzy Polaków przy eliminowaniu ich z morza zrewolucjonizowanego, płynącego lawą z linii frontu żołdactwa rosyjskiego za rządów Kiereńskiego.

Widzimy naszych technologów na czynnych stanowiskach (Paweł Romocki, Witold Suszyński i inni).

---

popędzili wśród oddziału żołnierzy, pastwiąc się nademną w sposób właściwy zdenerwowanej, a rozzuchwalonej rasie wschodniej.

Tranzlokacje wielkich mas wojska rosyjskiego z nadejściem wieczora, duże zamieszanie z tego powodu niewiadomo jaki przyniosłoby mi koniec, gdyby nie wypadkowe wprost spotkanie ewakuującej się policji Zamościa, której znajomy mi naczelnik, zdumiony moim wyglądem i zaciekawiony wyjaśnionem mu nieporozumieniem, wybawił mnie z opresji na swoją osobistą odpowiedzialność”.

Ten czynny udział ma miejsce i w szeregu organizacji polskich, rozrzuconych po całej Rosji, a zwłaszcza w Komitetach Pomocy Ofiarom Wojny, których duszą był inżynier technolog Władysław Rawicz-Szczerbo. Po rewolucji rosyjskiej pracuje on w Komitecie pomocy więźniom politycznym, oraz jeńcom i wygnańcom w Komisji Likwidacyjnej. Wszędzie spotykamy naszych kolegów technologów. Po przewrocie bolszewickim znaleźli się technolodzy przy Komisarjacie do spraw polskich, gdzie w wydziale jeńców i wygnańców wydatnie ułatwiali reeweakuację ich do Polski (A. Krahelski).

Czasy wojenne, a zwłaszcza porewolucyjne naogół były bardzo ciężkie dla polskiej młodzieży akademickiej. Wtedy to bursy polskie, Kasa i Kuchnia Studencka wywierały nader dobroczynny wpływ.

Z wielką radością powitała pozostała w Petersburgu młodzież akademicka wspaniały dar ś. p. Karola Jaroszyńskiego w lecie 1917 r. w postaci domu na wybrzeżu kanału Kriukowa, specjalnie przeznaczanego na zebrania towarzyskie i organizacyjne młodzieży polskiej, o charakterze klubowym z salą rekreacyjną i teatralną. Myślą przewodnią ofiarodawcy i jego doradców w osobach głównie studenta Politechniki Józefa Pawlikowskiego, a z Technologów — inżyniera Kazimierza Kwapiszewskiego było w tej dobie wojenno-rewolucyjnej na obczyźnie, w dobie chaosu i głodu, a z drugiej strony wielorakiej orientacji politycznej i czasem wprost dezorientacji, jednoczyć, godzić i zbliżać całą polską młodzież akademicką i szkolną.

Dom ten młodzieży polskiej nazwany został „Zgodą”. Tutaj też wkrótce ulokowały się prawie wszystkie koła młodzieży, jak akademickiej tak i szkolnej; tu żywiołowo rozrastało się wśród młodzieży polskiej harcerstwo polskie męskie i żeńskie. Warunki lokalowe pozwalały na przeniesienie tu nawet takich instytucyj, jak Kasa i Kuchnia Studencka, lecz nie zostało to urzeczywistnione wobec historycznych wypadków, jakie w Rosji potoczyły się z zawrotną szybkością.

Niespodziewanie też w 10 dni po przewrocie bolszewickim dom „Zgoda” zostaje zarekwirowany dla czerwonej armji, co w tym zgiełku morderstw, pożogi i zdziczenia było, zdawało się, nie do uniknięcia.

Jednakże nie dopuściło do tego energiczne samorzutne wystąpienie w obronie „Zgody” inż. technologa K. Kwapiszewskiego, późniejszego jej gospodarza.*)

*) Nasz kolega Kwapiszewski tak tę rzecz opisuje:

„Pod wieczór mroźny dnia listopadowego (27 października starego stylu) znalazłem się w lokalu „Kuchni Studenckiej Polskiej” na Zabałkańskim prospekcie 18/20. Zastałem

Zwolnienie domu „Zgody” w wyniku swym miało skutki dobroczynne. Było to bowiem jedyne miejsce, gdzie mogło istnieć w dogodnym lokalu zbiorowe życie polskie, zwłaszcza młodzieży polskiej. Na jej terenie skrzętnie zbierano wspólnymi siłami wiadomości, jakie przedostawały się przez linię frontu o odradzającej się Ojczyźnie. Tu chroniono młodą duszę Polki i Polaka od obcych jej przeobrażeń zgangrenowanego społeczeństwa dawnego zaborcy. Tu nieustannie rozpalano tęsknotę za wywalczającą sobie wolność Ojczyznę, wykrzesywano niejedną iskrę czynu ofiarnego dla niej i podtrzymywano zapal do powrotu na jej łono.

Tutaj właśnie zorganizowano wspaniałe widowisko po raz pierwszy i ostatni w tem mieście w rocznicę powstania listopadowego, a potem obchód Kościuszkowski. W dużej sali rekreacyjnej co niedziela odbywały się msze polowe harcerzy, odprawiane przez ukochanego opiekuna

---

tam nastrój przygnębiony wiadomością o raptownem zarekwirowaniu domu „Zgoda” przez „czerwoną armję”. Wkrótce nadbiegło dwóch drużynowych harcerzy, którzy zawiadomili mnie o opieczętowaniu „Zgody” po usunięciu stamtąd młodzieży. Po zorientowaniu się, iż chętnych do zetknięcia się z pierwszymi „krasnoarmiejcami”, zboczonymi krwią, wtedy, szczerze mówiąc, nie było, niezwłocznie w towarzystwie tychże harcerzy udałem się na miejsce opieczętowania. Dowiedziawszy się po drodze od nich, iż pieczęcie nałożył sztab czerwonej armji, lokujący się na końcu wybrzeża kanału „Mojka”, a nie chcąc narażać chłopców, gdyż nocami zwłaszcza często wybuchała wtedy znienacka gęsta uliczna strzelanina, kazałem im wracać do domów; sam zaś podążyłem tam, napotykając nieuprzątnięte trupy, wywleczone z kanału „Mojka” byłych junkrów szkół wojskowych, którzy bronili na rozkaz Kiereńskiego stacji telefonicznej przed natarciem oddziałów bolszewickich. Indagowany przez rozstawione warty istnych zbirów, ogrzewających się przy ogniskach, które były wtedy jedynym oświetleniem w zapadłych mrokach na tej drodze do celu mej wędrówki, dostałem się wreszcie przed srogie oblicze naczelnika „sztabu”. Poinformował mnie, iż na rozkaz komisarzy ze „Smolnego Instytutu”, naonczas siedziby władz, kierujących przewrotem bolszewickim, lokal „Zgoda” ma być zajęty na siedzibę „krasnej armji” w ciągu najbliższych dni.

Nie było więc czasu do stracenia. Powędrowałem niezwłocznie w odległe ulice (wszelkie środki lokomocji wtedy nie istniały) do naszych organizacji polskich i do „Komisji Likwidacyjnej” — naszej urzędowej reprezentacji. Tam miałem sposobność stwierdzenia obojętności na losy niedawno założonej „Zgody”, oraz skłonności do skwitowania z ryzykownych zabiegów o jej uwolnienie. Wiedziony chęcią dokonania tego „na własną rękę”, podążyłem najpierw do „Komisarjatu Polskiego”, gdzie spotkałem na posiedzeniu znajomego swego z lat szkolnych. Ten pomógł mi wymóżyć na podejrzliwym bolszewiku Leszczyńskim, przewodniczącym Komisarjatu, przychylny list do urzędującego w „Smolnym” komisarza Unslichta. Doprawdy, nie łatwą było rzeczą przedostać się przez najeżone bagnetami strażę w późną już noc do wnętrza „Smolnego Instytutu”. Szczęście mi jednak sprzyjało. Unslicht badał mnie starannie, ważąc podejrzliwie moje uzasadnienia, wreszcie kazał zaprowadzić „czekiście” przed oblicze katona rewolucji bolszewickiej, pana naonczas życia i śmierci — Dzierżyńskiego. Była wtedy już godzina blisko 3 w nocy. Przewany później czerwonym „Katem”, wielce strudzony przenikliwy możnowładca, na którego twarzy jego masowe wyroki śmierci i egzekucje, zdawało się, nie wywoływały nawet drgnienia, po krótkiej indagacji wyraził zgodę na zadośćuczynienie mym zabiegom. Dzień następny wymagał już tylko otrzymania potrzebnych mi papierów i decyzji „na moją osobistą odpowiedzialność”. Trzeciego dnia omal o świcie krasnoarmiejec, Polak z pochodzenia, z nieoczekiwanem rozczuleniem w mojej asyście zdjął pieczęcie z domu „Zgoda”. Starałem się dobrze usposobić pobliskiego stróża „porządku”...

ks. prefekta Edwarda Szwejnicę, na które licznie uczęszczał ogół młodzieży i kolonja polska.

Tutaj też odbywały się ćwiczenia i zbiórki harcerzy i miały również miejsce popisy „Sokoła”, koncerty, odczyty, wtorki klubowe, wreszcie zabawy i tańce.

Odbył się też w „Zgodzie” pierwszy nad Nową bal I Pułku Polskiego Ułanów Krechowieckich.

Z hojnej zaś ręki ś. p. Karola Jaroszyńskiego urządzona została w niej w tych czasach głodu i chłodu ciepła i obfita uczta wigilijna Bożego Narodzenia dla 400 harcerzy polskich i 300 osób młodzieży akademickiej.]

Wiosna 1918 roku stała się pierwszym sygnałem do masowego powrotu do odradzającej się wtedy Polski.

Ofiarodawca „Zgody” w porozumieniu ze swymi najbliższymi doradcami (m. in. z inż. Fr. Skąpskim), a podobno przedewszystkiem z ukochaną swą matką upamiętnił swe imię wielkim czynem, fundując w kwietniu 1918 roku dzisiejszy Uniwersytet Lubelski, powierzając realizację jego inicjatorowi Uniwersytetu i pierwszemu jego rektorowi ś. p. ks. prałatowi Idziemu Radziszewskiemu — bratu naszego kolegi Ignacego Radziszewskiego.

W tym to czasie młodzież akademicka, a więc i technolodzy, młodzież szkolna i harcerze razem ze starszą kolonją polską energicznie likwidowali swoje sprawy, spieszenie kończąc, lub przerywając studia, aby opuścić kraj obcy i powrócić do Ojczyzny.

Założone w Moskwie i Petersburgu „Stowarzyszenie Techników Polskich” przy wybitnym współudziale inżynierów technologów również, wkrótce przeniosło się do Warszawy. Rok zaś 1919 można uważać za ostatni rok pobytu Polaków w Rosji, szczęśliwy bowiem los pozwolił znacznej większości naszych kolegów powrócić do odrodzonej Ojczyzny.

. . . . .

Tutaj konieczną staje się rzeczą uczcić tych Kolegów, którzy do Polski wrócić nie zdołali, bo w kotle bolszewickim znaleźli śmierć, lub zaginęli. Nie mamy o nich bliższych danych; wiadomo tylko o niewielu: zostaje niewinnie rozstrzelany ś. p. kolega Witold Jarkowski w r. 1918; dyrektor cukrowni „Bożyńskiej” w gub. Woroneżskiej Jan Widawski ginie w r. 1919 z rąk bolszewików; ginie z ich rąk ś. p. technolog Kazimierz Szafranko, inżynier fabryk Putiłowskich, Wiktor Delert i inni. Cześć ich pamięci!

Ze wspomnień kolegi Bohdana Dębickiego.

..., W roku 1893 wstąpiłem do Technologicznego Instytutu w Petersburgu, gdzie odrazu zostałem przyjęty do Miejscowego Komitetu Centralnego P. P. S. Do Komitetu tego należeli wtedy technolodzy: Pękośławski, Strzelecki i Grinhof—wszyscy z IV kursu. Robota nasza polegała na prowadzeniu kółek studenckich w duchu P.P.S., a właściwie w duchu niepodległościowym, na propagandzie wśród robotników Polaków i żołnierzy, oraz na zdobywaniu środków pieniężnych, przeznaczonych dla Centralnego Komitetu P. P. S. w Warszawie. Poza tem staraliśmy się o wpływy we wszystkich innych organizacjach, specjalnie zaś w Kole Oświaty, prezesem którego był zawsze jeden z naszej organizacji. Na ręce nasze przychodziła nielegalna literatura, jako to: „Robotnik“, „Przedświt“ i inne wydawnictwa, dostarczane osobiście przez Józefa Piłsudskiego (Wiktor), Jana Sulkiewicza (Mały, albo Michał) i przez Stanisława Wojciechowskiego (Edmund lub Długi). Najwięcej ceniony był przyjazd Wiktora: z nim urządzaliśmy wielkie zebrania, przeważnie u Władysława Mazurkiewicza, u którego Wiktor zamieszkiwał, lub u Michałowicza. Wpływ Wiktora na nasze umysły był wielki: jego siła woli, wielkość zadań, jakie przed nami zarysowywał, jego przenikliwy rozum, daleko widzący poza krańcami naszej świadomości, porywał nas, byliśmy zdolni do każdego najwięcej szalonego czynu na jego rozkaz. Przy końcu drugiego roku mojego udziału w partji nastał krytyczny moment. Pękośławski, Strzelecki i Grinhof kończyli studia, ja zostawałem sam, praca nasza, tak dobrze zapoczątkowana, mogła się urwać, co byłoby ze straszną szkodą dla całego ruchu w samej Kongresówce, gdyż Oddział nasz dostarczał połowę środków materialnych, zbieranych wtedy przez partję. Zaczęliśmy nagwałt szukać w naszych kółkach odpowiednich nowych sił i wybór nasz był nadspodziewanie szczęśliwy. W ten sposób przystąpili do naszego Komitetu ludzie, którzy w przyszłości zajęli wysokie stanowiska w partji i w społeczeństwie, do takich należeli: Demidecki-Demidowicz, Praus, potem i Prausowa, Mazurkiewicz, Michałowicz, Mikłaszewski i wielu innych. Zaczął się wtedy okres największego rozkwitu naszej organizacji, rozszerzaliśmy nasze wpływy i działalność coraz więcej. Wtedy powstał nowy dział wydawnictwa książek takich jak: „Kobieta“ Bebla, „Komuna Paryska“ i t. d. Rzecz nie była łatwa, gdyż, przedewszystkiem, trzeba było sporządzić tłumaczenie, potem na własny koszt drukować zagranicą i wreszcie przewieźć cały nakład przez granicę. Równocześnie więc z temi pracami powstała myśl zorganizowania swojej granicy

t. j. zorganizowania przewozu nielegalnych wydawnictw przez granicę finlandzką, odległą od Petersburga o kilkadziesiąt kilometrów; były to stacje kolejowo-celne: w Finlandji—Terjoki, a w Rosji—Biełooostrow. Zorganizowaniem tej granicy zajmował się Praus i ja, przewóz t. zw. bibuły odbywał się w ten sposób, że z Londynu redakcja „Przedświtu“ przesyłała wszelkie wydawnictwa partyjne nasze do Helsingforsu pod adresem Finlandzkiej Partji Socjalistycznej. Potem Praus przewoził tę bibułę w dużych kuferkach do Terjok, Kuokali, Rajwoli (w miesiącach letnich), lub do Wyborga (w zimie), dokąd urządzaliśmy wycieczki „przyjemnościowe“ całem naszym kółkiem i gdzie w przygotowane specjalnie worki przemytnicze pakowaliśmy przez Prausa przywiezioną bibułę i w ten sposób przewoziliśmy ją przez granicę celną. Były to wycieczki pełne uroku i romantyzmu, szczególnie w miesiącach wiosennych, które u uczestników pozostawiły niezapomniane wspomnienia, gdyż udział w nich brały nasze dzielne towarzyszki. Coraz większe zapotrzebowanie bibuły wymagało stałego przywozu. Los wypadł na mnie, musiałem zamieszkać na pewien czas w Terjokach na stałe, wynająć osobną willę, dokąd Praus przywoził już w dużych kufrach transporty bibuły z Helsingforsu, a ja codzień w uniformie urzędnika rosyjskiego, jadącego niby do służby w Petersburgu przewoziłem częściowo tę bibułę do mieszkania Mazurkiewicza, skąd, przepakowywana znów w kuferki, była odsyłana przez umyślnych posłańców do Warszawy.

Gdy byłem już na ostatnim kursie, udało mi się natrafić przez moje znajomości na słynny memorjał Ks. Imerytyńskiego, dotyczący stosunków w Polsce. Memorjał ten z oryginalnemi adnotacjami cara Mikołaja II znajdował się wtedy w jego cywilnej kancelarji, skąd udało mi się go wydostać na 24 godziny. Oprócz samego memorjału, dołączone były do niego protokoły Rady Ministrów i Rady Stanu (Gosudarstwiennyj Sowiet). Doceniając ważność tego dokumentu, przedłożyłem go kolegom (technologom: Wiktorowi Wagnerowi i Leopoldowi Sobańskiemu) do natychmiastowego przepisania, co rzeczywiście udało się nam dokonać w jedną noc. O wartości tego memorjału rozpisywać się nie będę, gdyż świetnie dokonał tego znakomity nasz pisarz i społecznik Leon Wasilewski w jednym z zeszytów „Niepodległej Polski“. Dość powiedzieć, że Piłsudski po otrzymaniu tego memorjału, sam wyruszył z nim do Londynu, aby przypilnować jego wydrukowania i jaknajprędzej puścić go w świat. Nie trzeba dodawać, że ja sam, otrzymawszy pierwszy nakład w Terjokach, przewoziłem go do Petersburga. Ogłoszenie tego memorjału narobiło wiele hałasu wśród sfer rządowych rosyjskich, cała żandarmerja

była postawiona na nogi. Imeretyński wyznaczył nagrody coś 20 tysięcy rubli za wykrycie przestępcy; niewinnie aresztowano parę osób. Przez dobre pół roku byłem przygotowany, że lada chwila mogę być aresztowany, jednak i tym razem ocalałem.

Przyszedł wreszcie r. 1900: uwięzienie Józefa Piłsudskiego i przywiezienie go do Petersburga początkowo do więzienia politycznego, a potem do Szpitala Mikołaja Cudotwórcy dla chorych umysłowo, skąd został przy bezpośredniej pomocy Mazurkiewicza wypuszczony na wolność. Zorganizowaniem tej ucieczki zajmowała się cała nasza organizacja pod kierownictwem Jana Sulkiwicza, który specjalnie w tym celu przyjechał do Petersburga. Nie będę się tutaj rozwodził nad szczegółowym opisaniem tego historycznego wypadku, gdyż jest on w literaturze niejednokrotnie poruszany. Wiktor wyjechał z Petersburga sam bez żadnej pomocy zaraz po uwolnieniu. Natomiast Mazurkiewicz dopiero po paru dniach i to w dość ciekawy sposób. Do organizacji należeli trzej bracia Ciszewscy. Najstarszy, inż. komunikacji, pomocnik naczelnika dystansu na kolei Mikołajewskiej, zgodził się wykorzystać swoje stanowisko i wywieźć Mazurkiewicza z Petersburga. Tak też się stało. W odkrytym landzie zajechali na dworzec Mikołajewski: Ciszewski w uniformie inżyniera komunikacji, a Mazurkiewicz w uniformie inżyniera cywilnego. Przeszli przez carskie pokoje do wagonu salonowego, podobno nawet po czerwonym dywaniku i po czerwonych schodach. Oczywiście, że kolejarze i żandarmi salutowali swego przełożonego. Tym sposobem w wagonie salonowym dojechał Mazurkiewicz do Tweru, gdzie go pozostawił Ciszewski własnym siłom. Klucząc rozmaitemi drogami, dojechał Mazurkiewicz do lasów zamoy-skich, gdzie głównym leśniczym był Mikłaszewski. Tu łatwo już było przeprowadzić go na stronę austriacką przez słynną kładkę.

Będąc jeszcze w więzieniu w Petersburgu, Wiktor po naradzie z Sulkiwiczem zdecydował o moim losie: postanowione zostało, abym po ukończeniu Instytutu zaraz wstąpił do celnictwa rosyjskiego i zajął się konspiracyjną pracą na granicy na miejsce skompromitowanego Sulkiwicza. Tak więc, wbrew moim górnym i szczytnym zamiarom, zmuszony byłem zrezygnować z kariery inżynierskiej, która zapowiadała się nieźle i wstąpić do znienawidzonego rosyjskiego, że tak powiem, „czynodralstwa“. Dla ideowo nastrojonego młodzieńca o wysubtelnionem poczuciu moralności mogło to być strasznym ciosem, mogło to być upadkiem duchowym i moralnym, gdyż sfera, do której się dostałem, była nawskrość przegnita, przepojona rozpustą, pijaństwem i złodziejstwem. Położenie moje tembardziej było tragiczne, że byłem tak

zakonspirowany, iż nie wolno było nikomu z kolegów podtrzymywać ze mną stosunków. Łącznikiem między partją i mną był tylko Sulkiewicz. Na tem stanowisku i w Libawie robiłem wszystko co było mi nakazane, dodam tylko tyle, że w latach 1905 — 1907 dostarczałem broni naszym bojówkom, a potem, na rozkaz partji, organizacjom łotewskim i rosyjskim. Ciekawem jest, że dwa pierwsze brauningi, znalezione u mnie, zaraz zabrał Sulkiewicz: jeden dla siebie, a drugi dla Wiktora. W tym okresie byłem parę razy wsypywany przez Warszawę. Żandarmi robili u mnie rewizje, lecz też zawsze, szczęśliwym zbiegiem okoliczności, nic nie mogli znaleźć, chociaż raz miałem u siebie całą literaturę naszych przyszłych Legionów. Taki stan rzeczy trwał do wojny wszechświatowej, podczas której łączność z partją i ruchem oswobodzeniowym zostały przerwane, ja zaś zostałem przeznaczony do Archangielska. Po rewolucji w roku 1917 zająłem się wspólnie z oficerami z armji Hallera i innych Oddziałów Polskich formowaniem Wojska Polskiego, t. zw. później Oddziału Murmańskiego. Byłem Prezesem Komitetu, jeździłem z Dowództwem na front północny i zajmowałem się propagandą naszych idei wolnościowych wśród żołnierzy tego oddziału, inaczej mówiąc robiłem z nich przyszłych Piłsudczyków. Po zwinięciu przez Anglików frontu północnego, zostałem ewakuowany do Kraju i pieczy mojej został powierzony cały transport Polaków, przeważnie żon i dzieci naszych żołnierzy“...

Fragmenty z rękopisu kolegi Zdzisława Rauszera.

...„Więc pierwsze i najbliższe pole naszego działania — to młodzież akademicka. Tworzyliśmy kursy polonistyczne, gdzie uczyliśmy tych kolegów naszych, co pochodząc z rodzin polskich oddawna, czasami od kilku pokoleń w Rosji zamieszkałych czuli się Polakami, lecz języka ojczystego nie znali zupełnie¹⁾ lub władali nim w stopniu zupełnie niedostatecznym. Oprócz tych kółek, sprawnie działających, urządzaliśmy w „Kuchni“ wykłady dla szerszych kół studenckich z różnych dziedzin, aby uniknąć, w miarę możliwości, tej jednostronności umysłowej, którą widzieliśmy u socjalistów. Jeden z kolegów zakochany w epoce wielkich naszych wieszczów, wybitnie obeznany z dziełami ich i ze studjami z owej epoki (Andrzej Wierzbicki), miał kilka pięknych wykładów o Krasińskim. Temat doskonale dobrany pod wielu względami,

¹⁾ „Radi Boga, kolleaga, uczenie papolski! Ja Paliak, katolik i ni słowa papolski nie umieju“ (dosłownie).

a treść odczytu piękna i interesująca była dla wielu objawieniem. Prawnik Bułhak miał kiedyś doskonale opracowany i pogłębiony odczyt o istocie prawa, z którego my — technicy dowiedzieliśmy się niezmiernie ważnych i podstawowych rzeczy; były także odczyty z nauk przyrodniczych.

Pomoc istotną mieliśmy w naszych dążeniach ze strony literatury. Były to czasy, gdy nie zamilkli jeszcze wielcy twórcy lat poprzednich Sienkiewicz i Prus. Pisała Orzeszkowa najpiękniejsze bodaj swoje powieści, tworząc, jakgdyby, ostatnie ogniwo wielkiej tradycji rozkwitu kultury polskiej na Litwie, przepojone bezgraniczną troską o ziemię kresowe, protestem serca polskiego przeciw tym Polakom, którzy ziemię tę opuszczali, by na Wschodzie szukać kariery. Do tych wielkich i innych jeszcze, którzy za sobą mieli już przeszłość wspaniałą, przyłączały swe głosy nowe, świetne moce: Reymont, Wyspiański, Kasprówicz, Żuławski, Staff, Maryla Wolska, Żeromski, Kisielewski i inni („Ksiądz Prot“, „Minione dni“). Rozkwit literatury był niebywały. Jeden z kolegów (Antoni Olszewski) powziął myśl, aby z książek beletrystycznych polskich najnowszej doby utworzyć publiczną, bezpłatną wypożyczalnię w Kuchni. Zebrał więc prawie komplet owej literatury i rozłożył przed sobą na stoliku w czasie obiadowym... Cóż to za książki?—To biblioteka.—Można wiaść?—Rozumie się.—Czy trzeba płacić?—Nie.—Nikt się nawet nie dziwił. Wszak każdy płacił składkę do swej biblioteki instytucyjnej. W ciągu krótkiego czasu cały zapas został wypożyczony. Na drugi dzień tożsamo. Kilku dołączyło jeszcze swoje książki, inni podjęli się pomocy w dyżurach. Wypożyczalnia miała wyjątkowe powodzenie. Naogół książki zwracano systematycznie, lecz inicjatorowi tej imprezy nikt nie mógł zrobić większej przyjemności, jak ci, którzy, zamówiwszy z góry książkę, a nie znajdując jej na dzień wyznaczony, gdy poprzedni czytelnik spóźnił się ze zwrotem, wypowiadali domniemanemu bibliotekarzowi surowe monity.

O, słowo polskie! Słowo, przez trójkę naszych nieśmiertelnych poetów na niedościgłe wyżyny wzniesione! Mowo może jak żadna inna, zdolna myśl tajemną, uczucie polskiego serca w inne serca polskie przenosić! Jak język święty, dla wrogów niezrozumiały, ptakiem przelatujący ponad przegrodami cenzur, co w zwrotach niewinnych ukrywał inne tajemne znaczenie, dla wybranych jasne. O słowo polskie, wieczny hymn miłości Ojczyźnie śpiewające! Tam, w stolicy wroga sądzone ci było wyławiać dla Polski, może więcej niż gdziekolwiek-

indziej, dusze niezbudzone, zapalać serca drzemiące. Ono to, to słowo polskie tworzyło nowych narodowców, mnożyło zastępy nasze.

Oto ów niewiedzący, kto zacz on jest, Polak, czy Białorusin, czy Litwin jakiś, słyszał, jak Ojczyzna go do siebie przyzywa, i wracał do niej. Oto ów, który Polski nigdy nie oglądał i nic prawie o niej nie wiedział, widział ją teraz, jak na jawie i brał z niej dziedzictwo swoje duchowe.

Błogosławiona to była impreza. Pomarli prawie wszyscy już ci najwięksi wieszcz, a zarazem najgorętsi Polski miłośnicy, lecz bujnie się pleni ów posiew, w serca rzucony.

Ważnym działem naszej pracy było zaopatrzenie naszej młodzieży i kółka narodowe wśród Polonji w narodową literaturę nielegalną, a szczególnie w Przegląd Wszechpolski i Tekę. W tym celu wyjeżdżaliśmy do Krakowa, gdzie transport ładowany był do worka podwójnego, który nakładany był na podobieństwo ornatu, lecz pod koszulę. Tak też się nazywał w mowie konspiracyjnej. Młodzieniec, w ten sposób wyekwipowany, zmieniał się w solidnego grubasa, dostawał regularny paszport austriacki i przejeżdżał wystawnie granicę pociągiem kurjerskim, drugą klasą. Była to jednak latem podróż bardzo utrudzająca. Ornat dusił swoim ciężarem i grzał niemiłosiernie, a zdjąć go przed Warszawą nie było można, gdyż na dworcu Wileńskim w Warszawie groziła rzadko stosowana, lecz zawsze możliwa, powtórna rewizja celna. To też z rozkoszą wsiadało się do Petersburskiego pociągu z transportem już przeładowanym do walizki w konspiracyjnym warszawskim mieszkaniu. Największą niedogodnością tych podróży była poza tem konieczność zdobywania cywilnego ubrania, którego żaden z nas nie posiadał i to obliczonego na tuszę znacznie okazalszą niż własną. Pozatem dbać trzeba było ze względów konspiracyjnych, wyjątkowo ściśle przestrzeganych wśród naszego środowiska petersburskiego, by możliwie nie spotykać znajomych przy przejeździe przez Polskę. Dzięki jednak temu wyrobionemu poczuciu konspiracyjnemu pierwsza „wsypa“ na granicy zdarzyła się dopiero po opisywanym przezemnie latem 1904 roku okresie i była zlokalizowana, aczkolwiek zapłacono za nią, oczywiście, więzieniem”.

„Na dwa dni przed tą „wsypą“ zamordowano ministra Plehwego w Petersburgu, wskutek czego żandarmerja na granicy otrzymała rozkaz specjalnego zwrócenia uwagi na wszelkie indywidua, na które mógłby paść choćby cień podejrzenia. Bohuszewicz miał wygląd zamą „burżuazyjny“ w stosunku do swojej tuszy, (sztucznej jak się

okazało), a, po wykryciu transportu na nim, zrewidowano na wszelki wypadek inne osoby, które jednocześnie przyjechały i „nakryto” Siwika.

Bulewski wpadł w Ząbkowicach wskutek tego, że miał tylko przepustkę, a wsiadł przez nieostrożność do pociągu kurjerskiego, czem zwrócił uwagę żandarmów na siebie. Ironja losu chciała, że tegoż dnia, kiedy nastąpiły owe „wsypy”, przejechał granicę z transportem Witold Wańkowicz, oczywiście w ubraniu męskim, lecz za paszportem kobiecym. Rozegrała się wówczas na granicy następująca nieprawdopodobna, a jednak autentyczna historia:

„Pańskie nazwisko?” — zapytał żandarm, roznosząc z powrotem paszporty po wagonie.

„Alojzy Kogut” — odpowiedział Wańkowicz.

Żandarm w żaden sposób nie mógł znaleźć paszportu Alojzego Koguta. Po oddaniu wszystkich paszportów, pozostał w jego ręku tylko paszport na imię „Felicji Dudek”. Chciano wobec tego zatrzymać na stacji Wańkowicza, ale ten zrobił okropną awanturę, powołując się na obecnych współpasażerów, jako świadków oddania paszportu i z takim akcentem niepodejrzanej szczerości beształ porządki graniczne i branie paszportów przez podoficerów żandarmskich, którzy je gubią, że żandarmi formalnie zgłupieli i puścili go do Warszawy, obiecawszy mu, że natychmiast po odnalezieniu paszportu zatelegrafują o tem do wskazanego przez pana „Alojzego Koguta” hotelu w Warszawie.

Na szczęście, bezpośrednio po przyjeździe do Warszawy Wańkowicz, zamiast zajechać do owego hotelu, zajechał do mieszkania studenta górnika Przeździeckiego (na placu św. Aleksandra 13). Zaraz po zdjęciu paltota w przedpokoju, Wańkowicz, jeszcze przed wyładowaniem transportu, zaczął opowiadać, jak to żandarmi zgubili mu na granicy jego paszport. „—Ale możecie wy go im naprawdę nie oddali?” zagadnął Przeździecki. — „Jakże? Doskonale pamiętam. Przyszedł do mnie żandarm i powiedział: „Wasz paszport?”, a ja sięgnąłem do kieszeni na piersi i wydobyłem ot tak”. I to mówiąc Wańkowicz sięgnął do kieszeni marynarki i wydobyl z niej... paszport Alojzego Koguta.

Okazało się, że Wańkowicz w biurze konspiracyjnym w Krakowie dobrał do swego rysopisu paszport Alojzego Koguta i schował go do kieszeni marynarki, a po chwili, zagadawszy się, zapomniał, że już paszport schował i wziął leżący przed nim na stole inny paszport (Felicji Dudek), myśląc, że to ów dobrany do rysopisu, schował go więc do kieszeni na piersi w paltocie. Na granicy Wańkowicz wydobyl paszport Felicji Dudek z kieszeni paltota, ale ponieważ nie miał

pojęcia o zamianie, więc swoim szczerem oburzeniem ogłupił żandarmów i przemknął im się z transportem". (T. C.).

„Praca, dzięki ciągłemu dopływowi świeżych sił, obejmowała coraz rozleglejsze horyzonty. Można się było zająć uczniami Polakami gimnazjów petersburskich. Kilku studentów pod kierownictwem E. Peplowskiego podjęło się tej roboty. Polegała ona na studjowaniu historii Polski i historii literatury. Praca ta szła sprawnie, z młodzieży tej mogliśmy być zadowoleni tak chętnie się uczyła i wydawała zadane lekcje, jak w klasie. Peplowski dostarczał również nielegalnych książek patriotycznych Rz.-Katol. Akademii duchownej.

Trafialiśmy również na żołnierzy-Polaków i zbieraliśmy ich w celu uświadomienia narodowego. W pułku Izmajłowskim robotę tę prowadził technolog Bulewski przy pomocy swego brata ucznia.

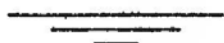
Zajęliśmy się również robotnikami Polakami i ich dziećmi, które uczyliśmy po polsku. Ta robota przyniosła nam bolesną nieodżałowaną stratę. Technolog Ludwik Parniewski jeden z najpiękniejszych charakterów, jakie w życiu spotkałem, napozór zimny ironista obojętny na sprawy społeczne, a w gruncie gorący patriota, żywy, szlachetny, subtelnie inteligentny, obowiązkowy do przesady, jeździł na owe zebrania w okolice fabryki putiłowskiej. Wracając, zobaczył grupę chuliganów, bijących jakąś kobietę. Rycerski, jak zawsze, zeskoczył z tramwaju i pobiegł ją bronić. Rozjuszona męty rzuciły się na niego i zadźgały nożami. Bolesna ta strata miała miejsce już poza epoką, którą opisuję, a która sięga do końca roku 1903/4“.

„Choć, siłą okoliczności, stosunki między obydwoma obozami były nieprzyjazne, aczkolwiek dzieliła nas głęboka rozbieżność ideowa, która odzwierciedlała się w odmiennym stosunku do całego prawie świata zewnętrznego, to jednak obustronne stosunki koleżeńskie i stosunki osobiste były poprawne i naogół życzliwe. Zżymaliśmy się nawzajem na poglądy, lecz wzajemnie umieliśmy szanować w przeciwniku rozum, dobrą wolę, charakter”.

„A już nie bez wzruszenia wspomnieć muszę wśród przeciwników te nieliczne (bo takich jest zawsze i wszędzie bardzo mało) wybitnie inteligentne i skutkiem tego z wyraźnym krytycyzmem odnoszące się do własnych poglądów politycznych jednostki, które w prawości swej umiały wzniesć się na obiektywizm i bezstronność, nie liczące się ze względami propagandy.

Dzięki takim ludziom, układały się poprawnie stosunki zażartych przeciwników ideowych w naszych demokratycznych instytucjach studenckich.

W naszym obozie narodowym ściśle życie koleżeńskie, wielkie oddanie idei strzegło od przejawów fałszywej ambicji. Tryumf wspólnej pracy przy obowiązku, nakładanym przez ścisłość konspiracji, tuszowania przez przywódców swego wpływu osobistego wytwarzały warunki idealnego koleżeństwa, łączącego na całe życie, Lata studenckie naprawdę były ową młodością górną i chmurną, jasną, promienną epoką życia, krajem przedziwnego piękna...

.

Koło Inżynierów Technologów Petersburskich

przy

Stowarzyszeniu Techników Polskich w Warszawie.

Właściwą urzędową nazwą Koła, zarejestrowaną w aktach Stowarzyszenia Techników Polskich w Warszawie, jest „Koło byłych wychowañców Instytutu Technologicznego w Petersburgu”; przyjęła się jednak nazwa zamieszczona w tytule, w skróconej zaś terminologii najpraktyczniej będzie używać tej, która u talała się w potocznych rozmowach, mianowicie: „Koło Technologów”, a do członków jego stosować skróconą formę: „Technologów” bez tytułu naukowego „Inżynierów”.

W dziale historycznym jest mowa, że dopiero po wypadkach 1863 — 1865 roku zaczęli Polacy liczniej wstępować do Instytutu Technologicznego, a więc właściwie działalność techniczną Technolodzy nasi rozpoczynają dopiero w 8-ym dziesiątku XIX stulecia i to przeważnie na terenie rdzennej Rosji.

Polska po roku 1870 żyła pod wrażeniem klęski, poniesionej przez naród francuski w wojnie z Prusakami. Bardzo wiele jeszcze rodzin oczekiwało w tęsknocie powrotu b powstańców z Syberji. Wszystko to, co miało jakąkolwiek łączność z Rosją, było źle widziane w Polsce. Technolodzy Polacy narazie też nie doznawali życzliwego przyjęcia. Przemysł w Polsce w owym okresie rozwijał się słabo. Łódź i Zagłębie Dąbrowskie były jeszcze całkowicie w rękach cudzoziemców. Dopiero w początkach lat osiemdziesiątych zaczęli nieco liczniej przybywać Technolodzy do b. Królestwa Polskiego. Najwięcej z nich znajdowało pracę na kolejach; później dopiero zaczęto przyjmować Technologów z wielką ostrożnością do przemysłu włókienniczego i metalurgicznego (Huta Bankowa).

Ułatwienie przyjmowania Technologów do przemysłu nie wynikało wówczas z przeświadczenia przemysłowców o ich użyteczności w przemyśle, ale z tendencji, panujących wśród władz ówczesnych, usuwania obcokrajowców techników z fabryk ze względów wojskowych i żądania powołania na odpowiedzialne stanowiska inżynierów, posiadających prawa państwowe rosyjskie. Z przepisem tym do pewnego stopnia musiano się liczyć. Technolodzy posiadali te prawa. Na nich zwrócono uwagę. Ciało profesorskie Instytutu Technologicznego, posiadające w swym składzie dość liczne grono Niemców, przychylnie informowało przemysłowców cudzoziemców, że Technolodzy są odpowiednim materiałem technicznym dla przemysłu. Naszych Technologów nie faworyzowano bynajmniej ani w fabrykach, ani na kolejach, płacono im b. skromnie. Początki były trudne.

Instynkt koleżeństwa, zdobyty w okresie studjów w Petersburgu, nawoływanie prasy i literatury do pracy w kraju, która odpowiadała ideologii Technologów, spowodowały powołanie do życia takiej organizacji, któraby łączyła siły techniczne w Polsce i potrafiła wytworzyć jednolitą atmosferę koleżeńską, a jednocześnie nastrój poważnej pracy w Ojczyźnie.

Przy takim założeniu Technolodzy zaczęli się skupiać. Ze względu na trudności policyjne postanowiono narazie zbierać się raz na miesiąc w jednej z restauracji, uczęszczanych przez mniej zamożną inteligencję. Wybrano restaurację „Wiktora” na Krakowskim Przedmieściu. W miejscu tem stoi obecnie „Hotel Bristol”.

Inicjatorem tych zebrań koleżeńskich był niezapomnianej pamięci ś. p. Gustaw Kamiński (Gamaston), gdy osiedlił się już nastale w Warszawie. Dzisiejsze Stowarzyszenie Techników Polskich w Warszawie zawdzięcza swe powstanie tym zebraniom Technologów u „Wiktora”. Tam nakreślono szkic statutu Stowarzyszenia Techników, któremu nadano charakter naukowo-klubowy, co ułatwiło zatwierdzenie Stowarzyszenia przez ówczesne władze zaborcze. Projekt statutu był podpisany przez G. Kamińskiego, Stanisława Glezmera, Stanisława Majewskiego i Ryszarda Puciatę. Trzeba tu jednak podkreślić, że najbardziej się przyczyniła do zatwierdzenia statutu Stowarzyszenia Techników—energja Gamastona i Glezmera, a głównie ich umiejętność obcowania z Rosjanami „miarodajnymi”. Sprawa zatwierdzenia Statutu trwała dość długo, a w tym okresie konsolidowała się grupa Technologów, która już w roku 1895 przyjęła nazwę „Koła”. Rok ten dzisiejsze Koło Inżynierów Technologów przy Stowarzyszeniu Techników Polskich uważa za „erę” swego powstania. W listopadzie 1898 r. rozpoczyna

swą działalność Stowarzyszenie Techników Polskich w Warszawie, w ktorem się organizują „Koła zawodowe” i „Koleżeńskie”. Wówczas automatycznie zawiązuje się przy Stowarzyszeniu Techników „Koło byłych wychowalców Petersburskiego Instytutu Technologicznego”. Członkowie tego Koła, stanowiącego integralną część Stow. Techników, jednocześnie wchodzi do rozmaitych Kół zawodowych, udział biorą w Kole Kolejowców, Mechaników, Chemików, w Kole Ekonomicznem i w innych. W życiu Stowarzyszenia Techników Technolodzy odegrali bodaj najbardziej wybitną rolę. Piotr Drzewiecki, po rezygnacji pierwszego prezesa Stow. Techników—Inżyniera Altdorfera, zostaje powołany na to stanowisko i pozostaje na niem w ciągu lat 20, t. j. do chwili, w której objął wysoki urząd Prezydenta m. st. Warszawy. Po nim obejmują prezesostwo w Stowarzyszeniu także Technolodzy: Ignacy Radziszewski parokrotnie, po nim—Wacław Wańkowicz; zaś koledzy C. Klarner i R. Kaszuba zajmują stanowiska wiceprezesów: słowem od roku 1900 do 1927 kierownicze stanowisko w działalności Stow. Techników było w ręku Technologów.

Z inicjatywy Piotra Drzewieckiego, dzięki Jego niezwyklej energii, zdolnościom organizacyjnym i finansowym oraz popularności wśród kolegów, został zbudowany gmach Stowarzyszenia Techników przy ul. Czackiego 3/5 w Warszawie, który najbardziej się przyczynił do łączności techników polskich i do rozwoju Stowarzyszenia. Pierwsza szkoła średnia polska, (obecnie gimnazjum państwowe) im. Staszica, została zbudowana z funduszy członków Stow. Techników wkrótce po strejku szkolnym 1905 r. Praktyczny zmysł prezesa Drzewieckiego potrafił rozwiązać trudności finansowe i stanął gmach szkolny przy ulicy Polnej—60 w Warszawie. Prywatne wówczas wieczorowe Kursy Naukowe z językiem wykładowym polskim o poziomie uniwersyteckim prowadzi głównie Stowarzyszenie Techników pod kierownictwem swego prezesa.

W roku 1921, poza Stowarzyszeniem Techników, kol. Piotr Drzewiecki zawiązuje Towarzystwo „Liga Pracy”. Z inicjatywy „Ligi” powstaje następnie Instytut Naukowej Organizacji Pracy. W skład Zarządu „Ligi Pracy” z liczby 12-u wchodzi 5-ciu Technologów, a mianowicie koledzy: Piotr Drzewiecki, jako przewodniczący, Karol Adamiecki, Symforjan Drewnowski, Stanisław Nehring i Wacław Wańkowicz. Tu też należy wymienić nazwisko kolegi Technologa Józefa Świątkowskiego, gorącego rzecznika T-wa „Liga Pracy”. Świątkowski, przejęty ideologią „Ligi”, jeździ po całej Polsce i wygłasza w ciągu 2-ch lat przeszło 200 odczytów o zadaniach „Ligi”. Instytut Naukowej Organizacji

zwrócił na siebie w krótkim czasie uwagę sfer rządowych, dzięki czemu uzyskuje od Skarbu Państwa subsydja. Dyrektorem tego Instytutu zostaje profesor Politechniki kol. Karol Adamiecki. Prof. K. Adamiecki i P. Drzewiecki zostają powołani na Członków Masarykowej Akademji w Pradze Czeskiej.

Nie można pominąć również powstania z inicjatywy Technologów „Koła Ekonomicznego”, a to ze względu na potrzebę wyrabiania opinji w sprawach gospodarczych. I w tem Kole prawie połowę członków jego stanowią Technolodzy, a kol. S. Drewnowski przez czas dłuższy piastuje godność przewodniczącego tego Koła, w którym czynny udział biorą również koledzy: K. Adamiecki, P. Drzewiecki i C. Klarnier.

W działalności T-wa „Ligi Pracy”, „Instytutu Naukowej Organizacji” i w rozwoju samego S-nia Techników wybitnie zaznacza się ideologia Technologów, główną cechą której jest twórczość i kult dla pracy publicznej.

Już w Niepodległej Polsce powstaje szereg prowincjonalnych Stowarzyszeń Techników, gdzie Technolodzy Petersburscy nieraz odgrywają rolę głównych promotorów i założycieli; dla przykładu należy wskazać żywotne Stowarzyszenie Techników Województwa Lubelskiego z własnym organem „Technik Lubelski”, rozwijające się dzięki pracy kolegów Technologów: Feliksa Turczynowicza, Jerzego Wasilewskiego, Antoniego Dominko, dawniej zaś ś. p. Kazimierza Danowskiego.

Zrozumienie solidarności znalazło wyraz w życiu koleżeńskim Koła Technologów. Zbiera się ono co miesiąc w pierwszą sobotę po 1-ym każdego miesiąca (za wyjątkiem 3-ch miesięcy letnich). Zwykle na początku zebrania rozpatrują się sprawy pomocy koleżeńskej głównie na rzecz wdów po Technologach, na kształcenie dzieci w postaci zapomóg pieniężnych, w wyszukiwaniu płatnych zajęć i t. p. Koledzy, powracający z Rosji sowieckiej, ograbieni tam nietylko z majątku, ale i ze wszelkich dokumentów, otrzymywali od Koła Technologów zaświadczenia, stwierdzające ich kwalifikacje naukowe i działalność techniczną; zaświadczenia te służyły za dowód legitymacyjny, co ułatwiało uzyskanie obywatelstwa polskiego i otrzymanie zajęcia.

W okresie organizacji Banku Polskiego Koło Technologów nabywa ze składek 75 sztuk akcji i składa je do depozytu Kasy Stowarzyszenia, wyznaczając $\frac{1}{5}$ część dywidendy, przypadającej od tych akcji na Instytut N. Organizacji Pracy i $\frac{4}{5}$ na stypendjum dla studenta, kształcącego się w Wyższej Państwowej Szkole Budowy Maszyn i Elektrotechniki im. H. Wawelberga i S. Rotwanda.

W roku 1927 Koło Technologów adoptuje studentów Polaków, kształcących się w Gdańskiej Politechnice, zgrupowanych w Korporacji „Helanja”. Pomocą materialną dla potrzebującej młodzieży było zapisanie się kilkunastu członków Koła na Filistrów tej Korporacji. Koło Technologów, na skutek przedstawienia Zarządu Korporacji „Helanja”, robi starania o uzyskanie praktyk wakacyjnych w kraju dla członków Korporacji, najczęściej z rezultatem pomyślnym. Wreszcie, jak wynika ze sprawozdania ze Zjazdu Technologów w dniu 8.XII 1928 r., Koło Technologów złożyło 24.000 złotych na stypendjum dla studentów, kształcących się w Politechnice Gdańskiej z uprzywilejowaniem członków Korporacji „Helanja”.

Należy tu zaznaczyć motywy, któremi się powodowało „Koło”, adoptując młodzież, kształcącą się w Politechnice Gdańskiej. Inicjatorem tej adoptacji był kolega Ryszard Kaszuba.

Młodzież polska, kształcąca się w Politechnice Gdańskiej, grupuje się w kilku korporacjach, które kształcą jej charakter wyrabiając ducha patriotyzmu, poczucie obowiązku oraz karność, tak niezbędną w życiu społecznym. Za przykładem Koła Technologów i inne Zrzeszenia adoptowały Gdańskie Korporacje polskiej młodzieży, co niewątpliwie ma duże znaczenie dla życia studentów polaków w Gdańsku w atmosferze wrogiej im niemczyzny. Tę młodzież musimy uważać za polskie placówki na terenie Pomorza Gdańskiego.

Kiedy w końcu października 1930 roku powstało poza murami Stowarzyszenia Techników Towarzystwo Pomocy dla Polaków studentów Politechniki Gdańskiej, to Koło Technologów z gorącym uznaniem postanowiło poprzeć działalność tego T-wa i, aby dać wyraz symboliczny solidarności z nowopowstałą organizacją społeczną, zapisało się, jako jednostka prawna, na członka dożywotniego tego Towarzystwa.

Na zebraniach Koła, które z reguły odbywają się w każdą pierwszą sobotę po 1-ym każdego miesiąca, przewodniczy prezes Koła lub jego zastępca. Po załatwieniu spraw bieżących, wygłaszane są następnie referaty na tematy dotyczące zagadnień gospodarczych, tak zawsze aktualnych w Niepodległej Polsce, a mających w dodatku wśród kolegów naszych wybitnych znawców tej dziedziny w osobach kolegów: Drewnowskiego, Jeziorańskiego, Klarnera, Drzewieckiego, Adamieckiego, Pawłowskiego i innych. Często poszczególni koledzy zdają sprawozdania z szerokiego świata, opowiadając o wrażeniach z uczestnictwa na kongresach międzynarodowych, o wrażeniach z podróży na wystawy w krajach europejskich i amerykańskich, jak również i o kongresach

i zjazdach w Polsce oraz udziale w nich czynnym naszej braci technologicznej.

Koledzy nasi, przyjmując czynny udział w pracach technicznych w urzędach państwowych i municypalnych, mogą dokładnie informować kolegów o biegu życia ekonomiczno-przemysłowego w kraju. Referaty i sprawozdania, wygłaszane rzeczowo i interesująco są czynnikiem wpływającym na znaczną frekwencję tych zebrań. Często bardzo przyjeżdżają na te zebrania i koledzy z prowincji, jak na przykład z Łodzi, Lublina, a nawet z Wilna i Poznania, oraz z korporacji „Helańja“.

Dużą atrakcją dla wielu kolegów są wspólne kolacje, które następują po wyczerpaniu porządku dziennego zebrań. Kolacje te odbywają się w jednej z zarezerwowanych sal Stowarzyszenia Techników i tam wśród swobodnego i miłego nastroju, atmosfery koleżeńskiej upływa reszta wieczoru. W sali jadalnej niejednokrotnie rozbrzmiewają przemówienia na tematy aktualne, wygłaszane przez kolegów, fachowo obznajmionych z poruszonemi zagadnieniami.

Pierwszym prezesem Koła był jego inicjator ś. p. Gustaw Kamieński, a już od r. 1922 do 1931 stanowisko prezesa spełniał kol. Wacław Wańkowicz. Obecnie prezesem jest kol. Jan Jeziorański, długoletni wice-prezes Koła, zastępcą prezesa—kol. S. Drewnowski, skarbnikiem—kol. Stanisław Nehring, sekretarzami—kol. Ryszard Kaszuba i kol. Kazimierz Kwapiszewski, zaś tym, na którym ciąży obowiązek rozsyłania co miesiąc przeszło 200 zaproszeń, jest kol. Jerzy Bronikowski, jeden zaś z kolegów „Helańczyków“ prowadzi księgę protokółów.

W marcu 1932 roku kol. Wacław Wańkowicz został obrany jednogłośnie na „Prezesa Honorowego“ dożywotniego.

Zanim przejdziemy do opisu działalności Inżynierów Technologów Petersburskich, poczuwamy się do obowiązku wspomnieć o nieżyjących.

Wszyscy, którzy już odeszli, swą pracą służyli ogólnej idei podniesienia i zastosowania wiedzy technicznej dla pożytku kraju i kultury ogólnoludzkiej, wszyscy zasłużyli, aby działalność Ich była przynajmniej choć przez to wspomnienie zaznaczona w niniejszej książce, skoro ścisłych danych o Nich nie posiadamy.

Cześć Ich Pamięci!

Zarys działalności Technologów Petersburskich.

Kto szukał wiedzy technicznej w Instytucie Technologicznym w Petersburgu, godził się z myślą, że po jego ukończeniu nie będzie posiadać tych ułatwień, jakie dawały dyplomy niektórych innych zakładów naukowych w Petersburgu, zwłaszcza w ciągu wieku XIX. Znamienne też było doświadczenie pierwszych Technologów, którzy naogół nieprzychylnie byli przyjęci i traktowani przez przemysł i życie gospodarcze.

Świadomość tego stanu rzeczy miała ten dobry skutek, że hartowała charaktery i uczyła pracy cichej i wytrwałej, zazwyczaj trudnej i uporczywej.

W miarę przekształcania się Zakładu o charakterze początkowo szkoły rzemieślniczo-technicznej w wyższy Zakład naukowy, w miarę rozszerzania i ulepszania programu nauki i zajęć, Instytut podnosił naukowy poziom studentów i inżynierów.

Bardzo szeroki zakres wiadomości, jakie otrzymywał Technolog w czasie swych studjów w Instytucie Petersburskim, był dostosowany do potrzeb olbrzymich obszarów państwa rosyjskiego. I jakkolwiek wiedza zdobyta w murach Instytutu była pozbawiona wąskiej specjalizacji, to jednak, mając charakter raczej ogólnotechniczny, stała na bardzo wysokim poziomie. Program nauk był wszechstronny, a wychowawcy tej uczelni otrzymywali tak gruntowne podstawy zasadnicze, na których opiera się wiedza techniczna, że Inżynier Technolog szybko orjentował się w każdej niemal specjalności, do której go powoływano.

Z biegiem też lat zdołał on zastosować nabytą wiedzę do wszystkich niemal dziedzin życia gospodarczego państwa, jak to ściśle wykazują roczniki Instytutu Technologicznego.

Według tych danych w końcu wieku XIX (rocznik z r. 1894) Technolodzy w 60% ogólnej liczby zatrudnieni byli na służbie państwowej w Rosji.

Największa ich liczba, bo 33% pracowała w kolejnictwie; na polu zaś naukowo-pedagogicznym — 8%; w Ministerstwie Finansów — 8%; w monopolach państwowych i akcyzie — 6%; w innych działach administracji państwowej — 4%.

Niewielka ilość Technologów pracowała w ubezpieczeniach, rolnictwie i w biurach handlowych (nieraz własnych), bo zaledwie 4%, w budownictwie, kanalizacji i wodociągach — 3%.

Resztę, czyli 34% wchłaniał wtedy przemysł: w nim najliczniejszą grupę stanowili pracujący w fabrykach mechanicznych i hutniczych bo 7% i w cukrownictwie — 7%. W przemyśle włókienniczym i farbiarskim pracowało 4%, w górnictwie i przy poszukiwaniu złota — 3%, w fabrykach papieru, celulozy i pokrewnych — 2%; w kopalniach nafty — 2%, w fabrykach chemicznych, budowy okrętów po 1%; pozostała reszta pracowała w browarach, młynach, drukarni państwowej, hutach szklanych, gazowniach, garbarniach i w fabrykach: mydła, tłuszczów, porcelany, asfaltów, świec, tytoniu, drutu i gwoździ, elektrotechnicznych, przetwórczych i wielu innych.

W latach późniejszych stosunek procentowy stanowisk, zajmowanych przez Technologów, wykazywał przesunięcie coraz bardziej na korzyść przemysłu.

Działalność Inżynierów Technologów Polaków.

Życie Technologów Polaków potwierdzało ogólną charakterystykę Inżynierów Technologów, wyżej wypowiedzianą, a penetracja ich pracy sięgała również do wszystkich dziedzin życia gospodarczego.

Ich ambicja i wytrwałość, wysiłki i zdolności pozwalały im nieraz zajmować placówki pierwszorzędne i, jak dawniej, tak i obecnie wysuwać się na stanowiska przodujące.

Miłość Ojczyzny towarzyszyła im wszędzie, czy to wtedy, gdy los im się uśmiechnął i pozwolił całe swoje uzdolnienie wykazać na ziemi ojczystej, czy wtedy, gdy wypadło im znosić mimowolne oddalenie od niej gdzieś w głębi Rosji, lub na Syberji.

Na jakim bądź stanowisku pracować im wypadło, już sama myśl, że są Polakami, kazała im zdobywać się na wysiłek, na jaki tylko stać ich było, aby sprostać włożonemu na nich zadaniu i wywiązać się z pracy ściśle technicznej, czy ogólnie organizacyjnej z całą godnością, a nieraz z wynikiem wprost zdumiewającym.

Jednocześnie każdy z nich bierze czynny udział w pracy społecznej w środowisku, gdzie go losy rzuciły, zawsze z przewodnią myślą przyniesienia korzyści rodakom wysiłkiem swoim i trudem.

Tak było w okresie niewoli.

Gdy zaświtał dzień wolności Ojczyzny, bardziej jeszcze dało się zauważyć u Technologów Polaków dążenie do wyczepiania wszystkich swych uzdolnień oraz nabytego doświadczenia w usługach oddawanych ukochanej Ojczyźnie.

Wielu Technologów bierze czynny udział w organizacji Państwa Polskiego i jego życia publicznego.

Z naszego grona wyszli zasłużeni koledzy, którzy wśród zmiennych gabinetów ministerjalnych piastowali następujące teki Ministrów Rzeczypospolitej, a więc:

Jerzy Iwanowski—jako Minister Pracy oraz jako Minister Przemysłu i Handlu; ś. p. Tadeusz Jasionowski—jako Minister Robót Publicznych; Czesław Klarner—jako Minister Przemysłu i Handlu oraz jako Minister Skarbu; Antoni Olszewski—jako Minister Przemysłu i Handlu; Wacław Paszkowski — jako Minister Komunikacji; Antoni Peplowski — jako Minister Pracy i Opieki Społecznej; Ksawery Praus — jako Minister Oświecenia i Wyzn. Relig.; Paweł Romocki—jako Minister Komunikacji; Kazimierz Tyszką—jako Minister Komunikacji; Andrzej Wierzbicki—jako Minister Przemysłu i Handlu. Do Powyższego grona należy dołączyć osobę ś. p. kolegi Antoniego Kaczorowskiego, który za czasów Rady Regencyjnej w roku 1917 — 1918 pełnił obowiązki Ministra Przemysłu i Handlu.

Zmieniały się gabinety ze względów politycznych, a jednak żadnemu z wymienionych tu Ministrów-Technologów, pomimo walk partyjnych nie stawiano żadnych zarzutów co do czystości ich charakteru.

Pozatem cały szereg Technologów zajmował i zajmuje w Polsce stanowiska kierownicze w Administracji Państwowej.

Koledzy: Wacław Dzierzgowski był pierwszym Dyrektorem Departamentu Cel w Ministerstwie Skarbu; Ignacy Wolicki był Dyrektorem Departamentu Mechanicznego w Ministerstwie Komunikacji; Gustaw Kamieński w okresie wojny z bolszewikami zajmował stanowisko Naczelnika Wydziału Technicznego w Departamencie Gospodarczym

Ministerstwa Spraw Wojskowych; Julian Lucjan Dąbrowski był Dyrektorem Departamentu Przemysłowego w Ministerstwie Przemysłu i Handlu, Bohdan Dębicki piastował Urząd Dyrektora Departamentu Ciel w Ministerstwie Skarbu; Zdzisław Rauszer—stoi na czele Państwowej Administracji Miar; administrację tę kol. Rauszer osobiście zorganizował od pierwszych chwil jej powstania, gdyż wyspecjalizował się w tym kierunku jeszcze w Petersburgu przed wojną. Józef Bortnowski jest Naczelnikiem Wydziału Zasobów i Zakupów w Ministerstwie Komunikacji; Tytus Świeszczakowski zajmuje stanowisko Dyrektora Departamentu w Ministerstwie Komunikacji; Leopold Buttler — wybitny chemik — zajmował w Petersburgu kierownicze stanowisko w Komitecie Technicznym Głównego Urzędu Akcyz i Monopoli; doświadczenie swoje w tym kierunku zużytkował w kraju, zajmując stanowisko kierownicze przy budowie przyrządów mierniczych, a następnie w Głównym Urzędzie Miar. Dyrektorem Państwowego Monopoli Spirytusowego był inż. technolog Krahelski; Dyrektorem Państwowych Wytwórni Uzbrojenia pozostaje inż. technolog Andrzej Dowkont. Poza nimi, wiele jeszcze innych stanowisk zajmują koledzy Technolodzy.

Wybrani przez organizacje Kupiectwa Polskiego — nasi Technolodzy: Symforjan Drewnowski, Stanisław Kuksz, Jan Jeziorański, Stanisław Majewski, Seweryn Wachowski, Kazimierz Wigura piastują wysoki urząd honorowych Sędziów Sądu Handlowego w Warszawie; dodać też należy, że kol. Symforjan Drewnowski był również posłem do Sejmu, wybranym przez Stronnictwo Narodowe, zaś kol. Andrzej Wierzbicki posłował w 2-ch Sejmach, będąc jednocześnie dyrektorem Lewjatana. Wspomniani tylko co koledzy: Stanisław Kuksz, Jan Jeziorański i Wacław Wańkowicz byli w swoim czasie przez instytucje społeczne wybrani i następnie przez władze zatwierdzeni na stanowiskach Ławników Sądu Okręgowego i Apelacyjnego w wydziale karnym i zajmowali je do czasu skasowania tych stanowisk przez Sejm. Wyszczególnione Urzędy, oraz wiele innych, zajmowanych przez Technologów, podkreślają uzdolnienie wychowalców Instytutu do samodzielnej organizacyjnej pracy, wytwarzającej zaufanie pośród otoczenia.

Przy skreślaniu działalności Technologów Polaków na polu naukowo-pedagogicznem przedewszystkiem należy wspomnieć o kol. Kazimierzu Sosnowskim, który prawie od chwili ukończenia Instytutu w 1880 r. przebywa stale w Paryżu i tam też zdobył sławę.

O szeregu Technologów, którzy naukowo pracowali w Instytucie Technologicznym, wspominaliśmy już, mówiąc o historii Instytutu.

Wskazemy natomiast na profesorów obecnej Politechniki Warszawskiej, do której przenieśli się wszyscy żyjący profesorowie z Instytutu Technologicznego w Petersburgu.

Po opuszczeniu przez Rosjan Warszawy, został powołany na Rektora Politechniki Warszawskiej Technolog ś. p. Stanisław Patschke. W odrodzonej Polsce piastował ten wysoki urząd kolega Ignacy Radziszewski.

Do składu Profesorów Politechniki Warszawskiej należeli, lub należą Technolodzy:

Karol Adamiecki, Mieczysław Bronikowski, Wacław Iwanowski, Wacław Paszkowski, ś. p. Stanisław Patschke, Mieczysław Pożaryski, Ignacy Radziszewski, Kazimierz Smoleński, Antoni Xsieżopolski, Konstanty Żórawski. Do liczby Docentów Politechniki Warszawskiej są zaliczeni (lub byli) koledzy: Ziemowit Arlitewicz, Ignacy Domański, Edmund Kropiwnicki, Jan Obrąpalski, Jan Wlekliński, Włodzimierz Sierzputowski, Franciszek Kuropatwiński, Jan Wojciechowski, Jerzy Wojciechowski, Stefan Zientarski. Pośród Docentów Collegium Medicum w Uniwersytecie Poznańskim jest nasz Technolog kol. Seweryn Grabianka.

Dyrektorami Szkoły Technicznej im. H. Wawelberga i S. Rotwalda, przekształconej na Państwową Szkołę Budowy Maszyn i Elektrotechniki, byli Technolodzy: Stefan Kossuth, Emil Świda, Ignacy Radziszewski, Antoni Kozierowski, a obecnie Stanisław Zakrzewski.

W tej samej Szkole Inspektorem i Profesorem technologii drzewa był kol. Aleksander Maternicki.

Szkoła ta o poziomie wyżej średniej szkoły technicznej posiadała w swem gronie profesorów Technologów: Piotra Drzewieckiego, Leszka Gembarzewskiego, Edwarda Natansona, Ludwika Knauffa, Antoniego Kuszelewskiego, Stanisława Jana Okolskiego, Michała Pokrzywnickiego, Mieczysława Pożaryskiego, Stanisława Patschke, Juliana Romana, Stefana Zientarskiego i Marjana Zakrzewskiego.

Za inicjatywą kol. Piotra Drzewieckiego z funduszków Stowarzyszenia Techników powstał w Warszawie przy ul. Polnej w r. 1906 gmach szkolny, w którym założone zostało pierwsze gimnazjum polskie imienia Staszica, obecnie upaństwowione.

Fundatorem Polskiej szkoły handlowej po strejku szkolnym 1905 r. w Kutnie był inż. technolog Ignacy Jasiukowicz.

Wielu też Technologów (kol. W. Majewski, M. Wagner, A. Dominko, A. Potworski, i wielu innych) w tym czasie zorganizowało we wszystkich niemal miastach b, Kongresówki nielegalne kursy i wykłady w języku

polskim: zastępowały one strejkującej młodzieży porzucone przez nią zakłady rządowe rosyjskie.

Technolodzy brali czynny udział w zorganizowanej w r. 1906 Polskiej Macierzy Szkolnej, a kolega Piotr Drzewiecki w roku 1905 stał na czele Towarzystwa Kursów Naukowych o poziomie uniwersyteckim (dzisiejsza Wolna Wszechnica Polska).

. . . . .
Zaufanie do Technologów wzrasta się coraz więcej. Dla przykładu należy wspomnieć, że kol. Piotr Drzewiecki zostaje wybrany na wysoką godność Prezydenta m. st. Warszawy piastuje tę godność w najtrudniejszym okresie okupacji niemieckiej i potem w okresie orgji demagogicznej, cechującej pierwsze lata Niepodległości Polski.

Andrzej Wierzbicki od początku istnienia Towarzystwa Przemysłowców Polskich zostaje powołany na odpowiedzialne kierownicze stanowisko Naczelnego Dyrektora, które zajmuje do obecnej chwili. Tu nadmienić należy, że Towarzystwo to przekształcone zostało z biegiem lat na: „Centralny Związek Przemysłu Polskiego“.

Jan Jeziorański stoi na czele Związku Polskich Przemysłowców Metalowych, a Stanisław Jan Okolski jest Dyrektorem—Kierownikiem tego Związku.

Całe życie ś. p. Jasiukowicza było jednym łańcuchem dowodów zaufania i uznania przy obieraniu go na szereg stanowisk niezmiernie odpowiedzialnych, a wymagających jednostek wybitnych.

Ś. p. Stanisław Glezmer—pierwszy prezes Petersburskiego Towarzystwa Technologów był przez szereg lat czynnym Prezesem Towarzystwa Przemysłowców i Fabrykantów w Petersburgu.

W ostatnich latach, już w Niepodległej Polsce, na zaszczytne i odpowiedzialne stanowisko Prezesa Warszawskiej Izby Przemysłowo-Handlowej i Związku Izb Przemysłowo-Handlowych został powołany nasz kolega Czesław Klarner.

Wielu jeszcze kolegów Technologów na zajmowanych dzisiaj stanowiskach potwierdza utartą o nich opinię.

. . . . .
Do Instytutu Technologicznego garnęła się młodzież niezamożna, z wielkimi więc trudnościami musiała się borykać w okresie studjów w Petersburgu; po ukończeniu ich, nie mogąc tworzyć własnych warsztatów pracy, Technolodzy pędzili swój pracowity żywot w urzędach, w fabrykach, na kolejach. A jednak w indywidualnej duszy Technologa tkwił pierwiastek potrzeby samodzielnej twórczości. Ten, kto tylko miał

możność stworzyć własną placówkę pracy, porzucił urzędowanie. Pierwszym Technologiem, który po ukończeniu studjów rozpoczął swą działalność, organizując placówkę przemysłowo-handlową, był ś.p. Piotr Lebiedziński (1882), który otworzył w Warszawie sklep sprzedaży artykułów niezbędnych do fotografii i warsztat fabrykacji pomocniczych artykułów.

Niedługo potem ś.p. Jan Arkuszewski porzucił płatną posadę w arsenale warszawskim i otwiera biuro techniczne w Łodzi, które przekształca następnie w fabrykę wyrobów metalowych, ogrzewań centralnych i transmisyj.

W dalszym ciągu Piotr Drzewiecki wspólnie z Janem Jeziorańskim otwierają skromne biuro techniczne przy ul. Zgoda. Biuro to w prędkim czasie zajęło przodujące miejsce w przemyśle urządzeń zdrowotnych. Zostało ono przekształcone na Towarzystwo Akcyjne.

Teodor Godlewski i Kazimierz Wigura w tej samej specjalności prowadzą biuro na Lesznie, potem przy ul. Żelaznej. Obydwa były znane nie tylko w Polsce, lecz i w całej Rosji.

Firma „Kuksz-Luedtke“ (dziś Kuksz i Wańkowicz) prowadzi dział budowlany i instalacyjny, budując gorzelnie, rektyfikacje, składy monopolowe, dwie Politechniki w Rosji i t. p.

Jan Sieklucki prowadził biuro techniczne w dziale cukrownictwa.

Stanisław Majewski od wielu lat prowadzi stworzoną przez siebie własną fabrykę ołówków w Pruszkowie, jedyną w Polsce. Wyroby fabryki S. Majewskiego zawładnęły szybko rynkiem polskim, były również szeroko rozpowszechnione przed wojną w Rosji. S. Majewski wysyłał swoje ołówki nawet do Australji. Na fakturach i skrzyniach było zaznaczone, że pochodzą z Polski, wykreślonej z atlasów geograficznych. W okresie okupacji niemieckiej fabryka została zrujnowana doszczętnie, po wojnie jednak powstała i prosperuje obecnie normalnie.

Konstanty Świetlicki, po przymusowym opuszczeniu stanowiska na kolei Terespolskiej z powodu swojej narodowości, nabywa i prowadzi fabrykę wyrobów metalowych w Warszawie przy ul. Żelaznej, róg Grzybowskiej.

Bronisław Sopoćko prowadził w Warszawie własną fabrykę maszyn p. t. „Moc“.

Józef Łubieński i Gustaw Potworowski stworzyli wielką fabrykę silników spalinowych na Pradze pod firmą „Perkun“.

Stanisław Patsche wspólnie ze Stanisławem Janem Okolskim przez dłuższy czas prowadzili mechaniczne fabryki b. „B-ci Geisler“.

Edward Natanson swoje kapitały lokował w fabrykach cukru i papieru; sam stał na czele spółek akcyjnych i był kierownikiem tych wielkich placówek; dotąd też bierze czynny udział w Zarządach i Radach przemysłu cukrowniczego, papierniczego i innych.

Emil Świda wspólnie ze ś. p. Janem Siekluckim założyli fabrykę kwasu węglowego i lodu sztucznego; jednocześnie E. Świda przez kilka lat był kierownikiem Zakładów Gazowych miejskich.

Stanisław Nehring jest właścicielem-kierownikiem Zakładów Mechanicznych, przytem przedstawicielem fabryki hamulców Westinghaus'a.

Grupa Technologów z Janem Jeziorańskim na czele zorganizowała przedsiębiorstwo elektryczne akcyjne: „Polskie T-wo Elektryczne“ i założyła dwie w Polsce pierwsze fabryki silników elektrycznych w Katowicach i Warszawie. W skład Zarządu wchodziło 5-ciu Technologów.

W kraju tak przeludnionym, jak b. Królestwo Polskie, przemysł polski z konieczności szukał ekspansji nazewnątrz. Technolodzy: ś. p. Lucjan Rozmanit, Symforjan Drewnowski, Stanisław Kuksz, Wacław Wańkowicz, ś. p. Kazimierz Wigura w gronie jeszcze kilku wspólników pobudowali gorzelnię i rektyfikację spirytusu w Charbinie. Przedsiębiorstwo to miało powodzenie i zachęcało do tworzenia szeregu innych, a więc huty szklanej, cukrowni. Opracowano już plany rozmaitych fabryk przy kolei Charbin — Władywostok. Wojna jednak japońska i przez nią zniweczone wpływy rosyjskie na Dalekim Wschodzie przekreśliły te plany.

Należy również wspomnieć o tych Technologach, którzy, nie posiadając własnych środków, dawali swą wiedzę i inicjatywę dla tworzenia placówek przemysłowych. Taką zasługę ma inżynier-technolog Leon Malecki Z jego bowiem inicjatywy powstała w Warszawie pierwsza w Polsce fabryka aparatów optycznych i precezyjnych pod firmą „H. Kolberg i S-ka“. Fabryka się rozszerzyła i przeszła na towarzystwo akcyjne (z kapitałem 800.000 zł.). Inż. L. Malecki jest jej dyrektorem zarządzającym.

Do liczby Technologów, którzy stale dążyli do samodzielnej pracy i zaznaczyli nieprzeciętną działalność twórczą należy zaliczyć ś. p. Stefana Kossutha. Kossuth posiadał swoją ideologję: dążył do tego, aby przemysł w Polsce był w rękach polskich. W tym celu

przyjmuje kierownicze stanowisko Dyrektora Zakładów Żyrardowskich. Następnie organizuje fabrykę wyrobów włókienniczych w Galicji. Przeszkody, stawiane przez biurokrację austriacką, nie pozwoliły mu urzeczywistnić jego zamiarów i przyczyniły się do poważnych strat finansowych. Tenże Kossuth w 1875 zakłada pierwsze pismo techniczne polskie „Przegląd Techniczny” i zostaje jego redaktorem. Pismo to przetrwało już 58 lat. Pociągała go też praca pedagogiczna: zostaje on powołany na dyrektora 1-ej szkoły technicznej o poziomie szkoły średniej im. H. Wawelberga i S. Rotwanda, a już w okresie Niepodległości zostaje powołany do Ministerstwa Oświaty dla organizowania szkolnictwa. Kossuth bierze udział w organizacji Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w Warszawie. Posiada on wielkie zaufanie L. Kronenberga, właściciela większości akcji dawnej Kolei Nadwiślańskiej i zostaje powołany na godność Prezesa Rady T-wa Akcyjnego Kolei Nadwiślańskiej.

Nawiązując do zaznaczonej działalności kolegi ś. p. Kossutha na polu polskiego piśmiennictwa technicznego, należy stwierdzić, że Technolodzy wykazywali wielkie zamiłowanie i duże zdolności w tej dziedzinie. Niema działu techniki, w którymby koledzy nasi publicznie w odczytach, czy w czasopismach nie zabierali głosu.

Znaczny jest też dorobek wogóle prac naukowych wielu z naszych kolegów uwieczniony w literaturze, że wymienimy choćby kilku: Karola Adamieckiego, Wacława Iwanowskiego, Antoniego Kuleszewskiego, Wacława Paszkowskiego, Ignacego Radziszewskiego, Zdzisława Rauszera, Kazimierza Smoleńskiego, Kazimierza Sosnowskiego, Andrzeja Wierzbickiego, Edwarda Wróblewskiego i wielu, wielu innych.

Jako dowód uznania fachowości naszych Technologów na polu piśmiennictwa technicznego służyć może godny zaznaczenia fakt obrania kolegi naszego Aleksandra Pawłowskiego na Kongresie Międzynarodowym w Brukselli w r. 1930 Prezesem Międzynarodowej Federacji Prasy Technicznej.

Nie można też pominąć milczeniem skromnego pracownika piśmiennictwa technicznego ś. p. Józefa Keppe, który w 1886—1888 r. wydaje „Gazetę Rzemieślniczą”. Pismo istniało niedługo, przyczyniło się ono jednak do zorganizowania odczytów niedzielnych dla czeladników, majstrów i rzemieślników, szerząc wśród nich oświatę.

W szeregu wybitnych Technologów z okresu popowstaniowego winny być wymienione również następujące nazwiska: Leonard Iwanowski, ziemianin powiatu Lidzkiego, wybitny przemysłowiec w dziale gorzelniczym, Prezes Komitetu Technicznego przy Ministerstwie Skarbu w Petersburgu, który, przy ówczesnych zamówieniach dla budujących

się składów rządowych monopolowych, usilnie popierał fabryki polskie, narażając się nieraz na surową krytykę nacjonalistycznych pism rosyjskich. Był on ojcem b. ministra pracy, a następnie przemysłu i handlu — Jerzego i prof. Politechniki Warszawskiej — Wacława, obydwuch wychowañców naszego instytutu. Maciej Paszkowski, długoletni naczelnik trakcji b. drogi Nadwiślańskiej, nasutek swego polskiego pochodzenia przeniesiony następnie na takież stanowisko na kolei Moskiewsko-Brzeskiej do Moskwy. Był on ojcem obecnego prof. Politechniki Warszawskiej — kol. Wacława. Józef Nowicki zajmował wysokie stanowisko prezesa departamentu skarbowej sprzedaży trunków, a ostatnio był wice-ministrem Skarbu. W r. 1869 ukończyli Instytut: Ignacy Jasiukowicz, wybitny (o europejskim rozgłosie) przemysłowiec i Jan Ossowiecki — założyciel znanej fabryki farb w Moskwie, ojciec znanego okultysty-jasnowidza, naszego kolegi — Stefana. W r. 1870 ukończyli studja: Gustaw Kamieński, nestor naszej korporacji, o którym niejednokrotnie już wspominaliśmy i Antoni Kuszelewski, wybitny działacz w przemyśle naftowym. W r. 1872 — Antoni Stulgiński, wybitny przemysłowiec w dziedzinie piapiernictwa. W 1875 roku — Stanisław Glezmer, wybitny przemysłowiec, Prezes Związku Przemysłowców w Petersburgu. W r. 1876 — Teodor Rodowicz, naczelnik wydziału wodociągów Kolei Półn. Zachodnich.

Wreszcie z r. 1875—1878 przytaczamy nazwiska 50-cio letnich jubilatów naszego Instytutu, stale z nami współżyjących i cieszących się pełnią sił, energii i zdolności do pracy: Leopolda Buttlera Józefa Kączkowskiego, Wincentego Majewskiego i Józefa Nagórskiego.

Faktem znamiennym wreszcie, zasługującym na uwagę jest to, iż rzecznikiem polskiego przemysłu w dziedzinie kolejnictwa był swego czasu profesor Rosjanin — inżynier technolog Szczukin, który miał zaufanie do Polaków, ich obowiązkowości i gorliwości w pracy. Jego najbliższym pomocnikiem w dziedzinie budowy parowozów był nasz technolog Antoni Xsieżopolski, obecnie profesor Politechniki Warszawskiej.

Największem skupieniem Polaków były Zakłady Putiłowskie w Petersburgu i Wielkie Zakłady Metalurgiczne w Kamienskoje. Pierwszymi Technologami, którzy wstąpili do Zakładów Putiłowskich w 1875 r. byli: Józef Nagórski, Alfons Rzeszotarski, Józef Jurewicz, Józef Songin, Władysław Wiszniewski. Zaraz po ukończeniu studjów wstąpili oni do słynnej fabryki Putiłowskiej, w której swoją gorliwością i sumienną pracą przyczynili się do tego, że do „Putiłowki“ chętnie przyjmowano

Polaków-Technologów. Pracowało też tam kilkunastu naszych kolegów, a z pośród nich: Kazimierz Bielski, Jerzy Decjusz, Ignacy Jabłoński, Ignacy Jasiukowicz, Kazimierz Chrzanowski, Ludwik Józefowicz, Adam Ludkiewicz, Michał Poczobut-Odlanicki, Wacław Polkowski, Kazimierz Szafranko, Jan Szmigielski, Stanisław Stawnicki, Edward Woyniłłowicz, Stanisław Zawadzki i inni.

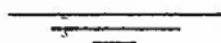
Inne wielkie Zakłady Metalurgiczne w Kamienskoje były właściwie kolonią Polską. Przechodziły one w początkach rozmaite fazy; kłoniły się do likwidacji. Jednakże utrzymały się i zajęły w przemyśle rosyjskim pierwszorzędne stanowisko, które zawdzięczają wybitnym zdolnościom i pracy inżyniera-technologa ś. p. Ignacego Jasiukowicza.

. . . . .

Wspominając o działalności Technologów Polaków w przemyśle rosyjskim, nie można pominąć działalności ich na polu przemysłowym w Odrodzonej Ojczyźnie. Niema bowiem takiej dziedziny przemysłu, w której nasi Koledzy nie odgrywaliby wydatnej roli czy to na stanowiskach kierowniczych, czy też współpracując na odpowiedzialnych stanowiskach technicznych.

Nie będziemy wymieniać wszystkich nazwisk wybitnych jednostek, gdyż ilość ich jest zbyt duża dla umieszczenia jej w skromnych ramach niniejszej książki. Widzimy ich w przemyśle zarówno metalurgicznym, jak i we włókienniczym i w cukrowniczym, w przemyśle wojennym, jak i w wielu, wielu innych. Szczegółowe jednak dane o ich działalności musimy odnieść do następnego wydania.

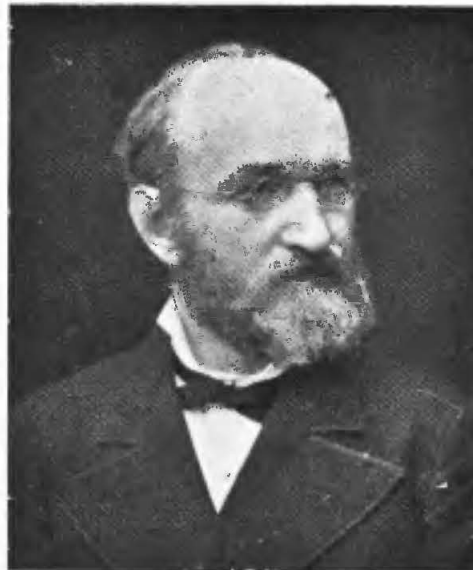
Zakończyć możemy z uzasadnioną dumą, że pokolenie Technologów Petersburskich chlubnie przyczyniło się do rozbudowy życia gospodarczego, przemysłowego i naukowo-technicznego w naszej Najjaśniejszej Rzeczypospolitej.

KROSNOWSKI MARJAN † 1891

JEWNIEWICZ HIPOLIT † 1903

JASIUKOWICZ IGNACY † 1914

GLEZMER ST~~AN~~AN † 1916

STULGIŃSKI ANTONI † 1915

KUSZELEWSKI ANTONI † 1921

Polska Akademicka Korporacja „Helanja“.

Polska Korporacja Akademicka „Helanja“ została założona w Gdańsku w semestrze letnim 1922 roku.

Organizując Korporację, założyciele jej pragnęli, by, przez zogniskowanie w swem gronie grupy młodzieży akademickiej, która zdala od swych środowisk obco czuła się na terenie gdańskim, wytworzyć atmosferę o charakterze rodzinnym i towarzyskim, jak również nawiązać bliższe stosunki z miejscowym środowiskiem polskim.

Celem założycieli było stworzenie Korporacji, która, jako związek ideowo-wychowawczy, przyczyniłaby się do wyrobienia w swych, odpowiednio dobranych członkach, wszelkich cnót obywatelskich w jak najwyższym stopniu, ażeby jej członkowie starali się swoim dobrym przykładem podnieść wśród młodego pokolenia uświadomienie społeczno-narodowe w imię dobra Narodu i Państwa. Ideę tę kontynuuje K. „Helanja“ przez cały czas swego istnienia i akcja jej w tym duchu była zawsze ożywiona.

K. „Helanja“ przyjęła formę organizacyjną, ustaloną już przez Polskie Korporacje Akademickie i zgłosiła swój akces do Związku Polskich Korporacyj Akademickich, gdzie została przyjęta 10 marca 1923 roku, kiedy to uznano ją za korporację rzeczywistą, z datą starszeństwa, t. j. od 12 października 1922 roku.

Od chwili swego założenia K. „Helanja“ spotyka się z wrogiem stanowiskiem studentów niemieckich, którzy po dzień dzisiejszy nie mogą się pogodzić z egzystencją polskich związków na gruncie gdańskim.

W dniu 30 maja 1923 roku odbył się pierwszy uroczysty komersz i data ta staje się tradycyjną datą dorocznych komerszy.

Działalność K. „Helanji” rozwija się tymczasem stale, a członkowie jej biorą czynny udział w pracy społecznej, samokształceniowej, i sportowej.

Zasady Helańczyków są jasno ujęte w krótkich słowach dewizy korporacyjnej: *„In necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus autem caritas”*.

Barwami Korporacji są: stalowa, złota i fioletowa.

Z końcem roku 1927 zostaje nawiązana współpraca z Kołem Technologów Petersburskich, którego członków część znaczna należy obecnie do tej Korporacji, jako filistrzy honorowi. Koło Technologów Petersburskich, objąwszy protektorat nad Korporacją, daje zastępom młodych korporantów, kształcącym się technicznie, a następnie rozpoczynającym prace zawodowe, swoje doświadczenie oraz pomoc zarówno moralną, jak i materialną.

Jako widomy znak solidarnego współzycia Koła Technologów z adoptowaną Korporacją „Helanja” może służyć, stosunkowo, bardzo liczny zjazd honorowych członków tej Korporacji na obchód dziesięciolecia istnienia „Helanji”, który się odbył w Gdańsku w ostatnich dniach maja 1932 roku.

Dzięki pomyślnemu naturalnemu rozwojowi Korporacji, powstało Koło Filistrów z siedzibą w Gdańsku, a ostatnio filja tegoż Koła Filistrów z siedzibą w Warszawie.

W roku jubileuszowym 1932 „Helanja” liczyła członków Filistrów honoris causa—42, Filistrów rzeczywistych—21, członków czynnych—30: w tem Barwiarzy—23 i Kandydatów—7.

Poniżej podajemy ich spis.

Filistrowie honorowi.

Bekker Karol	Gutowski Michał
Bielewicz Marjan	Jeziorański Jan
Borowski Michał	Kaszuba Ryszard
Byszewski Stanisław	Klarnier Czesław
Dowbor Bronisław	Krzysztoporski Stanisław
Drzewiecki Piotr	Krzyżanowski Kazimierz
Dziekoński Stanisław	Kubicki Andrzej
Gembarzewski Leszek	Kuropatwiński Franciszek
Geritz Teodor	Lalicki Stefan
Grabski Stefan	Lewakowski Stanisław

Majewski Stanisław
Malecki Leon
Morawski Kajetan
Mszczonowski Stanisław
Nagórski Bohdan
Nakulski Ludwik
Natanson Edward
Nehring Stanisław
Okulicz-Kozaryn Bronisław
Pluciński Leon
Polkowski Wacław

Raczewski Czesław
Radziszewski Ignacy
Roman Antoni
Sikorski Lucjan
Strasburger Mieczysław
Świętochowski Jan
Wachowski Seweryn
Wańkowicz Wacław
Wańkowicz Witold
Wilga Jan

Filistrowie rzeczywiści.

Brinkenhoff Janusz
Dembiński Antoni
Dichman Wiktor
Fafius Roman
Flach Stanisław
Hoser Stefan
Jakubowski Wacław
Lewakowski Zbigniew
Lutosławski Zbigniew
Kozłowski Stanisław
Michałowski Stefan

Mikos Michał
Mieczkowski Andrzej
Ochęduszko Jerzy
Markowski Janusz
Skibiński Józef
Skibniewski Stanisław
Suchowiak Bohdan
Starczewski Walery
Szturm Witold
Zarzycki Jan

Członkowie czynni.

Barwiarze:

Csaky-Pallavicini Władysław
Dzierżanowski Ludwik
Girtler Józef
Głębocki Kazimierz
Grabski Julian
Jeziorański Jerzy
Klarner Janusz
Klarner Jerzy
Kocent Tadeusz

Kłokocki Jan
Kryński Jerzy
Lange Herald
Majewski Mieczysław
Muszyński Lech
Ratajski Ziemowit
Rudowski Zbigniew
Sczanecki Andrzej
Sułowski Janusz

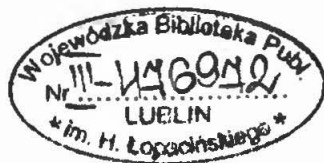
Świdorski Stefan
Tyszka Lech
Ukielski Kazimierz

Wieniawski Kazimierz
Zaporski Bohdan

Kandydaci:

Bratkowski Tadeusz
Prusakiewicz Lech
Rudowski Jan
Sroczyński Stanisław

Szawernowski Andrzej
Tauschiński Robert
Ulatowski Stanisław

S P I S

Inżynierów Technologów Polaków.

Abramowicz Włodzimierz	1870	Bednarzewski Wincenty	1878
Adamiecki Karol	1891	Bejzym Kazimierz	1876
Adamowicz Henryk	1910	Bekker Karol	1904
Adolf Włodzimierz	1895	Bellert Piotr	1916
Ancypiorowicz Ludwik	1863	Bełkowski Stanisław	1900
Andrzejkowicz Stanisław	1902	Belitowski Wiktor	1915
Anforowicz Wacław	1920	Bender Alfred	1871
Arkuszewski Jan Teofil	1884	Bełdowski Antoni	1917
Arkuszewski Kazimierz	1894	Bentkowski Władysław	1877
Arlitewicz Teofil	1897	Bereśniewicz Jan	1914
Babiański Adolf	1871	Berezowski Artur	1875
Bajkowski Jan	1850	Berezowski Bronisław	1883
Bańdowicz Stanisław	1871	Berezowski Gaspar	1881
Banachiewicz Ignacy	1901	Berezowski Menasjusz	1891
Banachowicz Alfons	1897	Bernatowicz Seweryn	1886
Bańkowski Bronisław	1888	Berson Konstanty	1895
Bańkowski Czesław	1891	Białkowski Wacław	1883
Baranowski Wiktor	1903	Bielawski Michał	1886
Baranowski Józef	1899	Bielecki Adam	1914
Baranowski Michał	1902	Bielecki Leon	1903
Baranowski Witold	1906	Bielecki Wiktor	1889
Barcikowski Jan	1885	Bielski Kazimierz	1885
Bardowski Włodzimierz	1889	Bielski Wacław	1896
Bardzki Piotr	1902	Bielski Władysław	1892
Barkowski Jan	1901	Bienieszewicz Jan	1891
Bartnicki Wiktor	1878	Bienieszewicz Włodzimierz	1893
Baumberg Artur	1912	Bieńkowski Stanisław	1897
Bazilewski Teodor	1874	Biernacki Michał	1870
Bąkiewicz Stanisław	1894	Biliński Aleksander	1890
		Biliński Leonard	1898

Uwaga. Koledzy oznaczeni (n. u.) z tych lub innych względów Instytutu nie ukończyli.

Birżysko Wiktor	1914
Birnbaum Józef	1882
Birnbaum Rafał	1882
Biszewski Edmund	1900
Biszewski Władysław	1896
Bittenek Czesław	1918
Bittenek Edward	1913
Blechert Ludwik	1888
Blum Jan Teodor	1900
Bławdziewicz Marjan	1897
Bobowski Antoni Leon	1902
Bobrowski Jerzy	1876
Bodalski Tadeusz	1913
Bogusławski Anatol	1889
Bogucki Hilary	1881
Boguszewicz Włodzimierz	1876
Boguszewski Bronisław	1886
Bojarski Czarnota Michał	1871
Bojarzyński Zygmunt	1914
Bojemski Marjan	1899
Bolcewicz Jan	1900
Bolechowski Jan	1896
Bolewski Julian Ksawery	1886
Bomasz Witalis	1912
Bordowski Jan	1871
Borejko Kazimierz	1916
Borowski Aleksander	1891
Borowski Feliks	1887
Borowski Jan	1914
Borowski Wilhelm	1874
Borsuk Seweryn	1911
Bortkiewicz Jan	1898
Bortkiewicz Edmund	1874
Bortkiewicz Stanisław	1917
Bortkiewicz Witold	1913
Bortnowski Józef	1884
Borysiewicz Kazimierz	1887
Bożeniec-Jałowicki Stefan	1879
Bradke Henryk	1899
Brajczewski Wiktor	1914
Bratkowski Witalis Mieczysław	1887
de Broel Plater hr. Antoni	1898
Brelewski Roman	1902
Bromirski Ludwik	1878
Broniewski Stanisław	1881
Bronikowski Jan	1883
Bronikowski Józef Jerzy	1917

Bronikowski Michał	1879
Bronikowski Michał	1910
Bronikowski Mieczysław	1886
Bronikowski Mikołaj	1910
Bronowski Adam	1876
Bronowski Władysław	1892
Brudzewski Kazimierz	1894
Brun Konstanty	1912
Bryling Gustaw	1897
Brzeski Kazimierz	1882
Brzeski Stefan	1890
Brzeziński Jan	1890
Brzosko Aleksander	1880
Brzostowski Leonard	1910
Brzostowski Władysław	1886
Brzozowski Mikołaj	1868
Buchowiecki Władysław	1895
Buchowiecki Henryk	1896
Buczniwicz Mikołaj	1890
Buczyński Wieńczysław	1914
Budajewski Mikołaj	1890
Budziński Leon	1878
Budzyński Wacław	1900
Bujnicki Teodor Bronisław	1869
Bukowski Kazimierz	1889
Bulewski Wiktor	1906
Bulkowski Piotr	1879
Burczyński Edmund	1898
Bury Dominik	1858
Buszkowicz Walery	1898
Buterlewicz Józef	1910
Buttler Leopold	1878
Bychowiec Leon	1900
Byczkowski Walenty	1901
Bykowski Piotr	1914
Byszewski Stanisław	1914
Caspari Alfred Józef	1898
Chamiec Leon	1886
Chądzyński Aleksander	1911
Chełchowski Romuald	1884
Chmielewski Piotr (n. u.)	—
Chmielewski Romuald	1899
Chmurski Józef	1889
Chodakowski Stefan	1872
Chodorowski Teodor	1869
Chomentowski Stefan	1894

Chomiczewski Jan	1902
Chomiński Zbigniew	1915
Choraży Bronisław	1877
Choromański Eustachy	1884
Chromiński Roman	1903
Chrzanowski Kazimierz	1887
Chrzanowski Kazimierz	1889
Chrzczonowicz Joachim	1900
Chrzczonowicz Justyn	1899
Chrzczonowicz Konstanty	1888
Chrzczonowicz Leon	1897
Ciechanowicz Wiktor	1900
Ciechanowski Andrzej	1871
Ciechanowski Konrad	1871
Cielecki Adam	1881
Cielewicz Jan	1895
Cieprzyński Ciekawy Witold	1889
Ciświcki Tadeusz (n. u.)	—
Ciszewski Józef	1900
Cwajgenhaft Dawid	1912
Ćwirko Klaudjusz	1882
Cybulski Włodzimierz	1927
Cywilski Aleksander	1897
Cywiński Wacław	1892
Czachórski Zygmunt	1908
Czarnocki Franciszek	1900
Czarnowski Franciszek	1900
Czarnowski Stefan	1897
Czerepowicki Adam Kazimierz	1903
Czerepowicki Paweł	1913
Czernikiewicz Aleksander	1899
Czerunowicz Klemens	1894
Czerwiński Adam	1912
Czopowski Józef	1911
Czorn Otton	1890
Czyż Kacper	1869

Daczewski Edward	1902
Dalecki Otton	1898
Danielewicz Czesław	1884
Daniłowicz Zygmunt	1911
Daniłowicz Konrad	1874
Daniszewski Mikołaj	1909
Danowski Kazimierz	1909
Dawidowski Aleksy	1912
Dawidowski Mieczysław	1869
Dąbrowski Aleksander	1890

Dąbrowski Feliks	1875
Dąbrowski Ignacy Robert	1907
Dąbrowski Julian Lucjan	1902
Dąbrowski Stanisław	1879
Dąbrowski Teofil	1900
Dąbrowski Wacław	1889
Dąbrowski Władysław	1916
Dąbrowski Zdzisław	1901
Decjusz Jerzy	1908
Dedewicz Włodzimierz	1919
Delert Wiktor	1900
Dehnel Władysław	1906
Dębicki Bohdan	1900
Dębicki Karol	1900
Dębowski Józef	1894
Dębowski Kazimierz	1887
Diehl Gustaw	1898
Dietrich Bronisław	1889
Dmochowski Maciej	1873
Dmochowski Leon	1872
Dmochowski Maciej Władysław	1878
Dmochowski Wincenty	1884
Dobkiewicz Feliks	1898
Dobkiewicz Napoleon	1911
Doboszyński Feliks	1890
Dobrowolski Klaudjusz	1902
Dobrowolski Michał	1883
Dobrowolski Piotr	1875
Dobrowolski Stanisław	1869
Dobrowolski Wiktor	1913
Dobrzański Wacław	1877
Dobrzelecki Jan	1899
Doliński Konstanty	1874
Doliński Lucjan	1899
Doliński Piotr	1873
Doliński Włodzimierz	1893
Doliwa Dobrowolski Włodzim.	1903
Domański Ignacy	1907
Dominko Antoni	1912
Domagalski Piotr	1887
Domaszewski Mikołaj	1897
Dorant Wacław Feliks	1892
Dowbor Bronisław	1900
Dowkontt Andrzej	1896
Downarowicz Antoni	1914
Dowsin Leon	1904
Drac Karol	1903

Drewnowski Symforjan	1883
Drozdowski Henryk	1881
Drozdowski Wiktor	1889
Drzewiecki Piotr	1888
Dubiński Władysław	1875
Dulski Nikodem	1897
Durzycki Marjan	1902
Duszyński Józef	1871
Dworakowski Michał	1891
Dybowski Jan	1877
Dylewski Andrzej	1916
Dylkiewicz Longin	1898
Dziankowski Leonard	1908
Dziekoński Stanisław	1904
Dziewoński Józef	1887
Dzierżgowski Wacław	1890
Dzierżanowski Konstanty (n. u.) —	

Ejsmont Heljodor	1886
Ejsmont Paweł Maksymilian	1904
Eljaszewicz Wiktor	1899
Ertel Witold	1901

Fachinetti Wacław	1896
Falewicz Jan Marcin	1891
Faworel Jan	1894
Feldt Wacław	1911
Feldt Witold	1904
Fertner Tomasz	1888
Felsz Stanisław	1900
Ficki Zdzisław (n. u.)	—
Filanowicz Adolf	1879
Filipowicz Aleksander	1917
Filipowicz Henryk	1875
Fedorowicz Ignacy	1884
Fiedorowicz Stanisław	1891
Frankowski Antoni	1898
Frankowski Jan	1915

Gabszewicz Bolesław	1889
Gadomski Leon	1877
Gadziewicz Jan	1887
Gajewski Józef	1867
Gałecki Henryk	1898
Gałęzowski Mikołaj	1879
Gałkowski Aleksander	1889
Gałaszko Wiktor	1913

Gan Karol	1900
Ganicki Brunon Antoni	1898
Garbolewski Jan	1910
Garliński Julian	1892
Garszyński Józef	1895
Gawecki Walery	1877
Gawroński Antoni	1881
Gawroński Stanisław	1896
Geisler Edward	1874
Gembarzewski Leszek	1889
Gericz Marjan	1896
Geritz Teodor	1915
Gerlicz Wiesław	1897
German Witold	1884
Gessner Witold	1888
Giedroyć Witold	1884
Giejsztowt Witold	1914
Gilewicz Lucjan	1900
Giniatt Zygmunt	1909
Gintowt Mieczysław	1871
Glezmer Stanisław	1875
Gliński Jan	1871
Gliński Dawid Henryk	1893
Gliszczyński Józef Aleksander	1883
Gładecki Stefan	1892
Głodowski Jerzy	1904
Gniewosz Józef	1887
Gnoiński Aleksander	1897
Godlewski Teodor	1889
Goebel Jakób	1879
Goebel Walery	1888
Goebel Władysław Apolonjusz	1897
Gołębiowski Marjan	1906
Gołkowski Sylwin Henryk	1880
Gołowiński Wincenty	1908
Gołubowski Klemens	1879
Goniprowski Aleksander	1916
Gorbatowski Aleksander	1876
Gorbatowski Józef	1872
Gorbatowski Stanisław Paweł	1911
Gorbowski-Zaranek Józef	1872
Gorzkowski Emil	1917
Górecki Jan	1910
Górski Henryk	1884
Górski Kazimierz	1891
Gościcki Józef	1909
Grabianka Seweryn	1916

Gotlib Bernard	1906
Grabowiecki Włodzimierz . . .	1917
Grabowski Aleksander	1912
Grabowski Bolesław	1901
Grabowski Włodzimierz	1917
Grabowski Witold	1898
Grabowski Władysław	1876
Grantkowski Wincenty	1863
Grądzki Jan	1898
Gregorowicz Władysław	1871
Grodecki Julian	1904
Grodziński Aleksander	1912
Grodzki Włodzimierz	1871
Grudziński Aleksander	1896
Grygorowicz Klaudjusz	1876
Grinhoff Jan Ignacy	1898
Grzankowski Jan	1889
Grzygorzewski Hilary.	1883
Guszczyński Eugenjusz	1913
Gutkowski Mikołaj.	1873
Gutowski Mikołaj	1915
Gutowski Mikołaj	1902
Gutowski Włodzimierz	1870

Hackiewicz Władysław	1901
Hajdukiewicz Stanisław Piotr	1904
Hatowski Michał	1881
Hattowski Stanisław	1896
Hendzel Adam	1891
Hendzel Ignacy	1906
Hefner Jerzy	1906
Hefner Henryk	1909
Henikowski Ludwik Apolinary	1910
Henneberg Karol	1891
Henszel Władysław	1910
Hildebrandt Aleksander	1910
Hoffman Karol	1906
Holc Stanisław	1882
Homeyer Herbert	1925
Hordliczka Stefan	1912
Hortyński Aleksander	1892
Hoyer Kazimierz	1896
Husarski Henryk	1909
Hrebnicki Ludwik	1883
Hryniewicz Albin	1907
Hryniewicz Sylwester	1899
Hryniewiecki Piotr	1914

Illaszewicz Józef	1916
Iwanicki Wacław	1912
Iwanicki Witold	1897
Iwanicki Władysław	1874
Iwanowski Eugenjusz	1888
Iwanowski Jerzy	1901
Iwanowski Leonard	1868
Iwanowski Wacław	1904
Iwanowski Włodzimierz	1899
Iwaszkiewicz Teodor	1875
Iwicki Ludwik	1875
Izdebski Aleksander	1883

Jabłonowski Włodzimierz . . .	1914
Jabłoński Adam	1908
Jabłoński Ignacy	1890
Jabłoński Jan	1891
Jabłoński Wincenty	1891
Jacewicz Bronisław	1879
Jackowski Antoni	1885
Jacubiński Mieczysław	1902
Jacymirski Andrzej	1874
Jacyna Witold	1918
Jagmin Edmund	1906
Jagodziński Antoni	1876
Jahołkowski Florjan	1892
Jakowicki Zygmunt	1904
Jakowicki Tadeusz-Heronim .	1913
Jakutowicz Edward	1870
Janczewski Adam	1917
Janczewski Stanisław	1893
Janczycki Adam	1874
Janiszewski Feliks	1898
Jankowski Kazimierz	1911
Jankowski Józef	1885
Jankowski Józef	1916
Janowski Bohdan	1898
Janowski Wacław	1913
Janowski Julian	1895
Janowicz Stefan	1914
Januszewski Paweł	1894
Janowski Stanisław	1906
Januszkiewicz Bohdan	1914
Janowicki Wacław	1908
Januszkowski Mikołaj	1871
Januszewski Stanisław	1909
Januszkowski Tadeusz	1906

Jarkowski Aleksander	1900
Jarkowski Jan	1870
Jarkowski Witold	1897
Jarkowski Władysław	1897
Jarocki Aleksander	1876
Jaroszewicz Bolesław	1879
Jaroszewicz Grzegorz	1907
Jaroszewicz Jan	1874
Jasiński Jan	1897
Jasiński Leon	1880
Jasiński Władysław	1869
Jasionowski Tadeusz	1895
Jasiukowicz Ignacy	1869
Jasiukowicz Paweł	1874
Jaskólski Józef	1888
Jaworowski Paweł	1899
Jazdowski Zygmunt	1889
Jelski Stanisław	1896
Jensz Henryk Karol	1915
Jeśman Justyn Marjan	1907
Jesse Stanisław	1892
Jewniewicz Józef	1897
Jewcichiewicz Bolesław Piotr	1920
Jewniewicz Tadeusz	1892
Jezierza Maksymiljan	1871
Jeziorański Jan Marjan	1889
Jeżewski Kazimierz	1889
Jodko Jan	1869
Jodko Konstanty	1907
Józefowicz Ludwik	1884
Juchniewicz Rajmund	1895
Juckiewicz Piotr	1896
Jung Alfons Karol	1892
Jurewicz Józef	1875
Jurkowski Aleksander	1887
Juszczacki Stefan	1912
Juszkiewicz Paweł	1921
Juszczyński Adolf Jan	1882
Juszkiewicz Mikołaj	1888
Juszkiewicz Witold	1887
Juszkiewicz Zygmunt	1885
Jutkiewicz Zygmunt	1901
Jużwikiewicz Nikodem	1898
Kaczanowski Jan	1901
Kaczorowski Marcelli Antoni	1904
Kaczorowski Mieczysław	1890

Kaczorowski Stanisław	1879
Kaczyński Jan	1912
Kal Aleksander	1898
Kal Stefan	1896
Kalinowski Jan	1901
Kalinowski Mikołaj	1868
Kalinowski Piotr	1896
Kalitowicz Franciszek	1870
Kamieński Bolesław	1897
Kamieński Zenon	1908
Kamieński Gustaw	1870
Kamiński Kazimierz	1898
Kamiński Konstanty	1913
Kamiński Medard	1884
Kapaciński Aleksander	1880
Karasiński Piotr Ignacy	1907
Karczewski Jan	1894
Kario Leonard	1896
Karnacki Jan	1893
Karpiński Mikołaj	1869
Kastelli Rafał	1877
Kaszuba Ryszard	1897
Kaszuba Jan	1906
Karpowski Teodor	1889
Kawecki Paweł	1893
Kazanowski Władysław	1909
Kawecki Stefan	1910
Kawiński Wacław	1914
Kackowski Józef	1878
Keppe Józef	1886
Kibort Karol	1885
Kiełczewski Stanisław	1915
Kieniewicz Henryk Stefan	1891
Kiljański Karol	1894
Kimbar Konstanty	1896
Kindt Robert	1896
Kiersnowski Władysław	1917
Kiernicki Teodor Florjan	1882
Kinel Alfred	1897
Kinel Konstanty	1890
Kipman Maksymiljan	1903
Kittel Feliks Ignacy	1883
Klarner Czesław	1896
Klejn Adolf	1908
Klepacki Władysław	1879
Klewszczyński Kazimierz	1889
Klewszczyński Mieczysław	1874

Klimaszewski Stefan	1892
Klimowicz Konstanty	1896
Kluczyński Piotr	1881
Klukowski Karol	1898
Klukowski Stanisław	1878
Kłoczkowski Aleksander	1889
Kłoczkowski Władysław	1885
Kłossowski Włodzimierz	1869
Kłossowski Karol	1882
Kmita Zygmunt Bohdan (n. u.)	—
Kmita Edmund (n. u.)	—
Knauff Ludwik	1889
Knothe Jan	1903
Knowiakowski Stefan	1895
Kobyłecki Stanisław	1886
Koch Franciszek	1900
Kochanowicz Kwiryn	1897
Koiszewski Kazimierz	1870
Kolebski Jan	1895
Kolitowski Teodor	1904
Kołackiewicz Józef	1897
Koźb-Sielecki Edward	1896
Koźb-Sielecki Emil	1877
Kołowrot-Czerwiński Stanisław	1878
Komar Michał	1874
Komarnicki Hipolit	1927
Komorowski Józef	1868
Komosiński Hieronim	1893
Konic Bazyli	1915
Konarzewski Piotr Stanisław	1887
Konopczyński Zygmunt (n. u.)	—
Konopko Paweł	1885
Kontowt Wacław	1915
Kopeć Stefan Bernard	1881
Kopelman Adam	1912
Kopernicki Stanisław	1890
Kopytowski Ludwik	1898
Korbut Wacław	1868
Korejwo Rajmund	1883
Korczewski Stefan (n. u.)	—
Kornacki Jan	1893
Kornatowski Ludwik	1883
Korngold Stefan	1912
Korniłowicz Rafał	1902
Korsak Antoni	1894
Korsak Bronisław	1870
Korsak Stanisław	1897

Korsak Stanisław	1914
Korybut-Daszkiewicz Aleks.	1873
Korybut-Daszkiewicz Wiktor	1886
Korwin-Kossakowski Ryszard	1913
Korzeniowski Aleksander	1875
Korzeniowski Ildefons	1902
Korwin-Krukowski Włodz.	1866
Korzon Stefan	1902
Korzon Tadeusz	1902
Korzon Władysław	1899
Kosicki Aleksander	1907
Kosiewicz Stanisław	1894
Kosiewicz Władysław	1879
Kosiński Antoni	1890
Kosiński Julian	1888
Kossecki Antoni	1871
Kossowski Julian Gedeon	1895
Kossowski Piotr	1916
Kossut Aleksander	1877
Kossut Stefan	1871
Kościałkowski Romuald	1914
Kościuszko-Walużynic Konst.	1879
Kotowicz Stanisław	1872
Kotowski Leon	1897
Kowalczuk Albin	1923
Kowalewski Aleksander	1889
Kowalewski Stanisław	1888
Kowalski Cyprian	1879
Kowalski Jan	1913
Kowalski Jakób Marjan	1882
Kowalski Wiktor	1908
Kowalski Stanisław	1902
Kozakiewicz Ludwik Stanisław	1904
Kozakiewicz Stanisław	1916
Kozieradzki Stanisław	1910
Kozierowski Antoni	1888
Kozierowski Antoni Jan	1902
Kozłowski Józef	1876
Kozłowski Leon	1886
Kozłowski Mikołaj	1875
Kozłowski Tadeusz	1908
Kozłowski Włodzimierz	1874
Krahelski Antoni	1917
Kropiwnicki Edmund	1897
Krajewski Tomasz	1925
hr. Krasicki Bohdan	1886
Krassowski Eugenjusz	1912

Krassowski Stefan	1921	Landsberg Edward	1871
Krassowski Witold	1918	Landsberg Ludwik	1872
Krejbach Antoni (n. u.)	—	Lanwer Ludwik	1872
Krejbach Jan	1875	Laškiewicz Teofil	1894
Krosnowski Stanisław (n. u.)	—	Latoszyński Władysław	1917
Krukowski Jan	1876	Latur Stanisław	1898
Krupko Józef Stanisław	1904	Laus Felicjan	1919
Krupowies Adam	1886	Lau Karol	1906
Krupowies Michał	1892	Laudański Bolesław	1920
Kruszewski Stanisław	1896	Lebiedziński Piotr	1882
Krutulewski Jan	1910	Lelewel Bronisław	1889
Kruzewicz Mieczysław	1878	Leman Jan	1900
Krzczkowski Jan	1857	Lemkiel Henryk	1845
Krzczkowski Jan Stanisław	1916	Lemkiel Edward Henryk	1887
Krzyczkowski Konrad	1889	Lemmerich Adolf	1882
Krzypkowski Kazimierz	1878	Lenczowski Jerzy	1915
Krzysztołowicz Franciszek	1870	Lesman Aleksander	1877
Krzyżański Mikołaj	1871	Leszczyński Zygmunt	1903
Kubicki Andrzej	1897	Leśniewski Kazimierz	1913
Kubilus Stanisław	1910	Leśniewski Stanisław	1872
Kuchciński Józef	1928	Leśniewski Witold	1913
Kuczewski Aleksander	1891	Lewandowski Hipolit	1887
Kuczyński Adam	1899	Lewensztejn Szymon	1904
Kukiel Feliks	1873	Lewicki Michał	1899
Kukiel Ludomir	1869	Lewiński Juljusz	1884
Kuksz Józef	1892	Librowicz Mieczysław	1893
Kuksz Stanisław	1892	Lipiński Jan	1863
Kulbacki Stanisław	1915	Lipnicki Konstanty	1888
Kulczycki Zenon	1875	Lipski Wiktor	1887
Kulczyński Jerzy	1902	Lisiecki Władysław	1900
Kulesza Leon	1892	Lisowski Jan	1886
Kuliński Antoni	1893	Litwinowicz Włodzimierz	1876
Kulwiński Alfred	1908	Lubiński Władysław	1904
Kuncewicz Aleksander	1875	Lubiński Zygmunt	1902
Kunicki Władysław	1900	Ludwicki Konstanty	1859
Kunkiel Stanisław	1906	Lutomski Zygmunt	1892
Kupczyński Jan	1899	Lutosławski Antoni	1884
Kuropatwiński Franciszek	1902	Lutyk Antoni	1870
Kurtz Eugenjusz	1897	Lutyk Hipolit	1881
Kuszelewski Antoni	1870	Lutyk Stanisław	1869
Kwapiszewski Jerzy	1894		
Kwapiszewski Kazimierz	1915	Łabęcki Józef	1896
Kwiatkowski Jan Józef	1892	Łabuć Leonard	1894
Kwiatkowski Marjan	1892	Łaniewski Adam	1912
Landau Jakób	1878	Łaski-Rzepko Jarosław	1917
Landsberg Aleksander	1906	Łaskiewicz Adolf	1875
Landsberg Alfred	1906	Łaskiewicz Hipolit	1906

Łaskiewicz Kazimierz . . . 1899
 Łaskiewicz Stanisław . . . 1908
 Łaskiewicz Wacław . . . 1896
 Łempicki Kazimierz . . . 1898
 Łopatto Walery . . . 1878
 Łopiński Bronisław . . . 1897
 Łopuski Jan . . . 1879
 Łopuszyński Zenon . . . 1868
 Łoskiewicz Stanisław . . . 1877
 Łuba Mikołaj . . . 1897
 Łubieński Józef . . . 1888
 Łuczyński Jan . . . 1893
 Łukasiewicz Marjan . . . 1896
 Łukaszewicz Ignacy . . . 1874
 Łukaszewicz Stefan Feliks . . 1882
 Łukowski Kazimierz . . . 1913
 Łutowicz Konstanty . . . 1917
 Łysakowski Michał . . . 1893

Machczyński Józef . . . 1889
 Machczyński Władysław . . 1887
 Maciejewski Antoni . . . 1898
 Mackiewicz Bolesław . . . 1895
 Magnuszewski Alfred . . . 1914
 Magnuński Władysław . . 1878
 Majczyński Czesław . . . 1904
 Majewski Stanisław-Jan . . 1883
 Majewski Antoni . . . 1911
 Majewski Wincenty . . . 1878
 Majewski Michał . . . 1913
 Makowski Aleksander . . . 1867
 Makowski Mateusz . . . 1901
 Maksimowicz Stanisław . . 1912
 Malecki Leon . . . 1904
 Maleszewski Wiktor . . . 1897
 Malewski Szymon . . . 1866
 Malinowski Leon . . . 1924
 Malinowski Mieczysław . . 1908
 Malinowski Ludwik . . . 1916
 Malinowski Władysław . . 1896
 Maliński Zygmunt . . . 1914
 Małachowski Bolesław . . . 1875
 Małachowski Bronisław . . 1895
 Małachowski Roman . . . 1869
 Małkowski Feliks . . . 1895
 Małyszewicz Czesław . . . 1903
 Manikowski Wiktor . . . 1903

Marchwiński Władysław . . 1899
 Marcinkowski Zygmunt . . . 1902
 Marcinowski Ludwik . . . 1879
 Marcinowski Michał . . . 1914
 Marczewski Konstanty . . . 1878
 Markiewicz Bronisław . . . 1890
 Markiewicz Piotr Bronisław . 1892
 Markiewicz Stanisław . . . 1870
 Markiewicz Witold . . . 1898
 Marszewski Stanisław . . . 1885
 Martini Tadeusz . . . 1914
 ks. Massalski Bronisław . . 1901
 Matejko Piotr . . . 1914
 Maternicki Aleksander . . . 1871
 Mattel Antoni-Władysław . . 1914
 Matuszewicz Marcei . . . 1900
 Matuszewicz Otto . . . 1902
 Matuszewicz Tomasz . . . 1872
 Mazaraki Henryk . . . 1873
 Mazurkiewicz Gustaw . . . 1891
 Mączyński Jan . . . 1872
 Mejer Ludwik . . . 1876
 Merło Stanisław Czesław . . 1897
 Metelski Mikołaj . . . 1883
 Michalczewski Jan . . . 1876
 Michalewski Michał . . . 1886
 Michalski Antoni . . . 1893
 Michalski Zygmunt . . . 1888
 Michałowski Henryk . . . 1878
 Mickiewicz Marjan . . . 1914
 Rymwid-Mickiewicz Konstanty 1903
 Rymwid-Mickiewicz Władysław 1914
 Rymwid-Mickiewicz Włodz. . 1903
 Mieczkowski Marjan . . . 1906
 Mierzejewski Aleksander . . 1886
 Mierzejewski Ignacy . . . 1902
 Miesionko Stefan . . . 1904
 Mieszczanowski Aleksander . 1912
 Miklaszewski Jan . . . 1912
 Mikulski Aleksander . . . 1911
 Mikucki Ludwik . . . 1897
 Miller Józef . . . 1887
 Miller Władysław . . . 1875
 Milewski Henryk . . . 1923
 Milwid Konrad . . . 1900
 Miłkowski Michał . . . 1908
 Minejko Bronisław . . . 1870

Mirowski Józef 1896
 Misiurewicz Edmund 1916
 Missuna Mateusz 1903
 Młyńczyk Marjan (n. u.) . . . . . —
 Mohilewski Aleksander 1901
 Mojkowski Władysław 1881
 Moliński Jan 1894
 Monkiewicz-Lewiński Bonifacy 1915
 Montwiłł Aleksander 1868
 Montwiłł Wincenty 1868
 Morawski Zygmunt 1897
 Morkiewicz Bolesław 1906
 Morozewicz Jan 1879
 Morzycki Karol 1900
 Moszczyński Cezary 1869
 Moszczyński Napoleon 1887
 Moszyński Witold 1907
 Mroz Rajmund 1901
 Mroziński Bolesław 1904
 Mrozowski Bronisław 1884
 Mszczonowski Stanisław 1902
 Muchowicz Romuald 1874
 Muraszko Ignacy 1865
 Muszalski Adam 1876
 Muszyński Bernard 1890
 Muśnicki Zygmunt 1885

Nabrocki Faustyn Stefan 1890
 Nagel Roman 1902
 Nagórski Adam 1878
 Nagórski Józef 1875
 Nalepiński Aleksander 1906
 Narbut Edward 1873
 Narkiewicz Czesław 1913
 Narwoysz Witold 1925
 Szeliga-Natanson Edward 1885
 Natanson Jerzy 1901
 Nehring Józef 1883
 Nehring Stanisław 1896
 Niańkowski-Wojniłowicz Jerzy 1917
 Niedźwiecki Aleksander 1899
 Niekrasz Aleksander 1872
 Niemirycz Eugenjusz 1876
 Nielubowicz Tadeusz 1904
 Niepokojczycki Ignacy 1893
 Nieścieszko-Bujnicki Stanisław 1890
 Niewiarowski Lucjan 1878

Noak Teodor Albin 1882
 Nosowicz Edward 1877
 Nowakowski Bolesław 1890
 Nowakowski Eugenjusz 1896
 Nowicki Józef 1868
 Nowicki Wacław 1875
 Nowicki Stanisław 1924
 Nowiński Józef 1883
 Nowodworski Olgierd 1913
 Nowomiejski Józef 1870
 Nowakowski Bolesław Wacław 1890

Obidziński Adam 1901
 Obrębski Henryk 1887
 Obrąpalski Jan 1904
 Okińczyc Tadeusz 1901
 Okińczyc Władysław 1894
 Okolski Stanisław Jan 1897
 Okszewski Tomasz 1875
 Okulicz-Kozaryn Bronisław 1897
 Okulicz Kazimierz 1893
 Okulicz Michał 1891
 Oleszkiewicz Konstanty 1900
 Olszański Feliks 1874
 Olszański Kazimierz 1883
 Olszewski Antoni 1879
 Olszewski Antoni 1909
 Olszewski Bolesław 1884
 Ołdakowski Kazimierz 1902
 Ołdakowski Ksawery 1872
 Ołdakowski Zygmunt 1897
 Ołtarzewski Jerzy 1889
 Opacki Aleksander 1891
 Oppman Edmund 1893
 Orda Karol 1894
 Orłowski Arkadjusz 1890
 Orłowski Konstanty 1917
 Oskierko Józef 1915
 Osmołowski Jan 1893
 Ossowiecki Jan 1869
 Ossowiecki Stefan 1898
 Ossowski Ludwik 1872
 Ostaszewski Kazimierz 1879
 Ostkiewicz-Rudnicki Mikołaj 1908
 Ostrowski Franciszek 1900
 Ostrowski Stefan Marjan 1888
 Ostrowski Stefan 1839

Ostrowski Władysław	1902
Ostrowski Witold	1912
Ostrzeniewski Aleksander	1878
Patschke Stanisław	1897
Pajewski Kazimierz	1888
Pakulski Napoleon	1868
Pancer Eugenjusz	1901
Paprocki Ludwik	1906
Panuszewski Walery Jan	1880
Parczewski Jan	1902
Parniewski Kazimierz	1885
Parniewski Ludwik (n. u.)	—
Paszkiewicz Józef	1890
Paszkowski Adolf	1868
Paszkowski Maciej	1868
Paszkowski Piotr	1877
Paszkowski Wacław	1904
Paszkowski Włodzimierz	1904
Paszyc Mikołaj	1903
Pauli Filip	1877
Pawlikowski Michał	1875
Pawłowski Aleksander	1875
Pawłowski Aleksander Piotr	1883
Pawłowski Konrad	1883
Pawłowski Michał	1887
Pawłowski Wacław	1912
Pawłowski Wiktor	1902
Pawłowski Witold	1888
Peplowski Edward	1906
Petsch Wacław	1898
Pękosławski Stanisław	1896
Piasecki Tadeusz	1900
Piątkowski Kazimierz	1915
Piechowski Michał	1885
Pieczkowski Stefan	1875
Pieglewicz Gustaw	1890
Pietkiewicz Jan	1891
Pietkiewicz Napoleon	1877
Pietraszewski Leon	1879
Pietrusiewicz Antoni	1898
Pietrzkiewicz Ignacy	1873
Pietrzykowski Marjan	1879
Piętka Erazm	1871
Piętka Kazimierz	1909
Pilkiewicz Izydor Władysław	1903
Piotrowski Antoni Feliks	1906

Piotrowski Jan	1893
Piotrowski Jan	1900
Piotrowski Franciszek Michał	1911
Piórowicz Aleksander	1866
Piskorski Marjan	1916
Plejewski Jan	1910
Pląskowski Edward	1917
Pleszczyński Zenon	1903
Plewiński Leon	1896
Pliskowski Kazimierz	1882
Plisowski Stanisław	1898
Pławski Jan	1892
Płonowski Juljusz	1866
Podleski Wiktor	1896
Podworski Aleksander	1878
Pogorzelski Mateusz	1893
Pohoski Kazimierz (n. u.)	—
Pokrzywnicki Michał	1895
Pokorny Gabriel	1925
Pol Stanisław	1879
Polakowski Zygmunt	1883
Polchowski Stefan	1894
Polkowski Wacław	1895
Pomaski Andrzej	1915
Ponikowski Stanisław	1881
Popielski Konstanty	1897
Popielski Wacław	1900
Popławski Antoni	1899
Popowski Tadeusz	1890
Poradowski Stanisław	1900
Porczyński Teodor	1900
Porzeziński Zygmunt	1888
Pożaryski Mieczysław	1897
Potocki Jan	1890
Potworowski Gustaw	1887
Pretkiel Jan	1916
Pruszewski Włodzimierz	1874
Pryfke Paweł	1912
Przedpełski Stefan Franciszek	1887
Przewalski Szymon	1889
Przeździecki Jan Kazimierz	1887
Przeździecki Henryk	1906
Przeździecki Ludwik	1886
Przeździecki Piotr	1871
Przybylski Anatol	1872
Przychodzki Józef	1876
Przyjałkowski Telesfor	1918

Puchalski Karol 1898
Puchalski Jan 1917
Puchalski Piotr 1879
Puchalski Mikołaj 1912
Puchalski Wacław 1887
Puchalski Władysław 1908
Puciata Ryszard 1878
Puzyna Ksawery 1873
Puzyna Stanisław 1876
Pyrowicz Józef 1887

Raabe Eugenjusz Telesfor . . . 1904
Rackiewicz Ludomir 1900
Radziszewski Ignacy 1897
Radziejewski Stanisław 1921
Rafałowicz Wacław 1914
Rajecki Karol 1889
Rajski Eugenjusz 1886
Rajski Jan 1886
Rakowiecki Stanisław 1916
Rakowski Józef 1875
Raszewski Wiktor 1869
Rarog Jakób 1886
Ratkiewicz Kazimierz 1879
Ratuld Bronisław 1872
Raue Paweł 1903
Rauszer Zdzisław 1903
Rawa Jan 1877
Rawicz-Szczerbo Władysław . . 1910
Reklewski Kazimierz 1900
Rembertowicz Władysław 1882
Ręczycki Jan 1873
Rodkiewicz Czesław 1896
Rodowicz Ksawery 1906
Rodowicz Teodor 1875
Rodzki Kazimierz 1895
Rodziewicz-Bielewicz Antoni . . 1895
Rodyński Franciszek 1868
Rogalski Leon 1896
Rogoziński Józef 1898
Rogowski Julian 1878
Roman Julian 1883
Romiszewski Oktawjusz 1890
Romocki Paweł 1908
Rosznagel Helhard 1896
Rostkowski Jan 1867
Rostkowski Stanisław Feliks . . . 1913

Roszkowski Antoni 1877
Rościszewski Ignacy 1879
Rouba Konstanty 1872
Roze Włodzimierz 1899
Rozmanit Józef 1885
Rozmanit Tomasz Lucjan 1884
Rozwadowski Mateusz 1894
Rudnicki Czesław 1881
Rudnicki Witold 1914
Rudzki Julian 1867
Rudzki Kazimierz 1879
Rumel Antoni 1895
Rumel Antoni 1905
Rusiecki Wacław 1891
Rutkowski Mieczysław - Jan . . . 1909
Rutkowski Tadeusz 1897
Rykowski Jerzy 1884
Rylke Emil 1902
Rymowicz Konstanty 1878
Rynkiewicz Konstanty 1912
Rydel Włodzimierz 1889
Rytel Zygmunt 1904
Rząśnicki Adolf 1878
Rząśnicki Józef 1914
Rząśnicki Piotr 1869
Rzeczkowski Bronisław 1896
Rzeszotarski Alfons 1875

Segatowski Walenty 1894
Sakowicz Aleksander 1881
Sakowicz Leonard 1880
Salmanowicz Augustyn Jan . . . 1887
Salomonowicz Edmund Aloizy . . 1913
Samborski Feliks Paweł 1879
Samojłowicz Konstanty 1873
Seget Edward 1889
Sendek Henryk-Ryszard 1908
Setnicki Aleksander 1885
Siedlecki Aleksander 1877
Siedlecki Eugenjusz 1901
Siekłucki Jan 1882
Sielicki Eugenjusz 1902
Sielicki Józef 1888
Siemaszko Stanisław 1878
Siennicki Zygmunt 1876
Sierzputowski Włodzimierz . . . 1901
Siewruk Jakób 1912

Sikorski Stanisław	1869
Sincow Sergjusz	1912
Sipayłło Stanisław Jan	1901
Sippko Gustaw	1915
Skąpski Marjan Józef	1915
Skibiński Leon	1906
Skinder Kazimierz	1878
Składowski Mikołaj	1895
Skoczyński Wacław	1917
Skorupko Antoni	1896
Skrótkowski Kazimierz	1891
Skrzywan Stefan	1900
Skupieński Wacław	1898
Skupieński Zygmunt Cezary .	1887
Skwierczyński Seweryn	1898
Słaboszewicz Antoni	1895
Słaboszewicz Bronisław	1889
Słaboszewicz Józef	1897
Sławiński Aleksander	1894
Sławiński Stefan	1876
Sławitowicz Antoni	1870
Słowikowski Michał	1915
Smaczny Władysław-Jan	1919
Smolski Wincenty	1908
Smigielski Jan-Pankracy . . .	1911
Smidowicz Mikołaj	1912
Smoleński Kazimierz	1901
Smoleński Stefan	1896
Smoleński Wiktor	1914
Sobański Leopold	1900
Sobolewski Jan	1907
Sobotkowski Czesław	1901
Snarski Franciszek Jakób . . .	1913
Sokolski Stanisław	1903
Sokołowski Aleksander	1879
Sokołowski Franciszek	1902
Sokołowski Ignacy	1881
Sokołowski Joachim Stefan .	1888
Sokołowski Kazimierz	1891
Sokołowski Wacław	1891
Sokołowski Witold Stanisław .	1880
Sokowicz Bronisław	1883
Solski Leonidas	1883
Somkowicz Ignacy	1870
Songin Józef	1875
Songin Józef	1925
Songin Władysław	1886

Sopoćko Bronisław	1888
Sosnowski Aleksander	1889
Sosnowski Kazimierz	1880
Sosnowski Konstanty	1885
Sosnowski Włodzimierz	1915
Sosnowski Walerjan	1881
Srzednicki Józef	1904
Srzednicki Władysław	1901
Stabrowski Adam	1868
Stamirowski Jerzy	1898
Staniewicz Otton	1869
Stankiewicz Adam	1909
Stankiewicz Henryk	1896
Stankiewicz Kazimierz	1897
Stankiewicz Kazimierz	1903
Stankiewicz Stefan	1898
Stanowski Stefan	1892
Stańczyński Włodzimierz . .	1874
Starzewski Leon	1908
Starzeniecki Łappa Michał .	1907
Starzeniecki Łappa Paweł .	1893
Staszewski Mikołaj	1902
Stawecki Karol Józef	1887
Stawnicki Stanisław	1876
Stawrowicz Michał	1879
Steckiewicz Olgierd	1916
Stefanowski Jan	1888
Stefanowski Włodzimierz . . .	1925
Steinbrich Jan Kazimierz . . .	1909
Stempkowski Szymon Tadeusz	1870
Stempkowski Zygmunt	1909
Stępniewski Stanisław	1875
Stokowski Wincenty	1895
Strasburger Jan	1893
Strasburger Mieczysław	1897
Strawiński Adam	1884
Strebejko Michał	1902
Strycki Eugenjusz	1898
Strycki Felicjan	1904
Stronczyński Karol	1897
Strzałkowski Antoni	1909
Strzelecki Zygmunt	1895
Strzałkowski Włodzimierz . .	1904
Strzeszewski Piotr	1884
Strzemesski Bronisław	1877
Strzeszewski Ryszard	1917
Strzyżowski Mieczysław	1887

Stulgiński Henryk	1902
Stulgiński Antoni	1872
Stulgiński Ignacy	1880
Styczyński Leon	1869
Styrpejko Hipolit	1875
Styrykowicz Władysław	1901
Sudomir Konstanty	1897
Sudowicz Konstanty	1897
Suchodolski Antoni	1884
Sułowski Tadeusz Jan	1896
Suprynowicz Dyonizy	1900
Sutkiewicz Paweł	1897
Suszkiewicz Walery	1917
Suszyński Witold	1914
Swaryczewski Jan Bohdan	1886
Światopołk-Mirski Jan	1872
Świątecki Józef Kazimierz	1891
Świątecki Przemysław	1880
Świątkowski Józef	1882
Świda Emil	1892
Świda Michał	1884
Świda Roman	1901
Świda Stanisław	1892
Świetlicki Konstanty	1871
Świeściakowski Tytus	1896
Świeżyński Michał	1892
Świeżyński Piotr	1892
Świętochowski Jan	1897
Świętochowski Karol	1877
Świńcicki Wincenty	1900
Świrski Aleksander	1912
Świrski Wiktor	1882
Symonowicz Władysław	1904
Szadkowski Jan	1896
Syrutowicz Władysław	1904
Szadziewicz Edward	1894
Szafranko Kazimierz	1884
Szanecki Klemens	1874
Szaniawski Edmund	1879
Szaniawski Władysław	1876
Szaniawski Zbigniew	1906
Szczeniowski Szczepan Ludwik	1883
Szczepański Antoni	1888
Szczepański Władysław	1879
Szczepowski Jan	1886
Szczerba Włodzimierz	1873
Szczytt Kazimierz	1884

Szejko Władysław	1883
Szędzikowski Michał	1873
Szenfeld Emil	1879
Szmidt Zygmunt	1886
Szopa Teofil	1911
Szołowski Brunon	1896
Szomański Antoni	1868
Szostakowski Włodzimierz	1871
Szostowski Marjan	1882
Szpakowski Józef	1887
Szpakowski Mikołaj	1886
Szpilewski Strzeżysław	1868
Szrubowicz Ignacy	1906
Sztern Aleksander	1894
Sztolcman Ludwik	1914
Sztylter Leon	1906
Szulc Alfred Ryszard	1917
Szulc Wacław	1913
Szwede Ludwik	1901
Szwentner Władysław	1897
Szymanowski Ludwik	1893
Szymanowski Michał	1889
Szymański Antoni	1870
Szymański Włodzimierz	1908
Szymański Stanisław	1888
Szymański Stanisław	1904
Szymborski Jan	1881

Takliński Władysław	1903
Tarnawski Zygmunt	1907
Telichowski Otton	1868
Teodorowicz Henryk	1872
Terajewicz Jerzy	1879
Teraszkiewicz Józef	1887
Teraszkiewicz Ludomir	1889
Terech Michał	1896
Tetero Jakób	1871
Thieme Witold	1914
Tłuchowski Józef	1877
Toczyski Lucjan	1901
Tokarski Jan	1882
Tokarski Jerzy	1915
Tokarski Michał	1890
Tokarzewicz Kazimierz	1900
Tołwiński Aleksander	1877
Tołwiński Kazimierz	1887
Tołwiński Stanisław (n. u.)	—

Tomaszewski Kazimierz	1877
Tomaszewski Wacław	1903
Tomczycki Karol	1901
Towtkiewicz Jan Stanisław	1906
Trawiński Erazm	1900
Troniewski Leon	1894
Trepka-Nekanda Antoni	1903
Trepka-Nekanda Kazimierz (n. u.) —	
Trzeciak Michał Lucjan	1895
Turobiński Gustaw	1879
Turczynowicz Aleksander	1903
Turczynowicz Feliks	1908
Turowicz Jan	1911
Twardowski Stanisław	1879
Twardowski Władysław	1876
Tworowski Karol	1868
Tylbor Ludwik	1913
Tymieniecki Franciszek	1904
Tyszka Brunon	1878
Tyszka Kazimierz	1897
Tyszka Wincenty	1878
Uciechowski Maksymiljan	1912
Ulatowski Edmund	1898
Ulman Edward	1895
Umiastowski Franciszek n. u.	—
Umiastowski Henryk	1903
Urbanowicz Wacław	1914
Urbel Joachim	1900
Uzdowski Bończa Mieczysław	1906
Uziębło Mieczysław	1894
Wachowski Seweryn	1882
Wagner Wiktor	1901
Wagner Bronisław	1915
Walentynowicz Ignacy	1892
Walentynowicz Rafał	1886
Walewski Kazimierz	1885
Wandałowski Wacław	1875
Wańkowicz Wacław	1886
Wartołowski Stefan	1899
Wasilewski Mieczysław	1910
Wasilewski Brunon Antoni	1902
Wasilewski Jerzy	1909
Wasiłowski Michał	1899
Waśkowski Piotr	1913
Wejtko Kazimierz	1890
Weker Edward	1901
Weker Władysław	1896

Wernic Kazimierz	1899
Weryha Aleksander	1876
Wędrychowski Wacław	1898
Węśławski Stanisław	1873
Wicherski Antoni	1879
Widawski Jan Ignacy	1882
Wielowieyski Henryk	1913
Wierciński Juljusz	1913
Wierzbowski Tadeusz	1888
Wierzbicki Aleksander	1906
Wierzbicki Andrzej	1903
Wierzeński Alfons	1900
Wierzchowski Leon	1896
Wiesołowski Bernard	1897
Wietrzykowski Kazimierz	1908
Więckowski Aleksander	1877
Wigura Kazimierz	1886
Wigura Wiktor	1871
Wilga Jan	1880
Wilniewicz Piotr (n. u.)	—
Wilpiszewski Wiktor	1870
Wilpiszewski Michał	1915
Winnicki Jakób Rudolf	1882
Winnicki Grzegorz	1903
Wiszniewski Michał	1889
Wiszniewski Piotr	1884
Wiszniewski Wacław	1908
Wiszniewski Wincenty	1886
Wiszniewski Władysław	1875
Wiszniewski Włodzimierz	1888
Witkiewicz Włodzimierz	1883
Witkowski Mieczysław	1872
Witkowski Władysław	1901
Wlekliński Jan	1906
Władowski Eugenjusz	1890
Władowski Ignacy	1870
Wodzianicki Felicjan	1889
Wodzianicki Kazimierz	1890
Wójcik Wojciechowski Aleks.	1916
Wojciechowski Antoni	1888
Wojciechowski Jan	1896
Wojciechowski Jerzy	1901
Wojciechowski Leon Walenty	1912
Wojewódzki Marjan	1897
Wojewódzki Witold Jan	1917
Wojnicz-Sianożęcki Piotr	1893
Wojniłowicz Edward	1869
Wojnowski-Krygier Edward	1886

Wojtasiewicz Jerzy	1903
Wojtkiewicz Ludwik	1920
Wolanowski Ignacy	1875
Wolff Kazimierz	1895
Wolfke Jan	1913
Wolfke Paweł	1914
Wolicki Ignacy	1886
Wolski Jan Tadeusz	1896
Wolski Leon	1898
Wolszczan Ludwik	1888
Wołczański Kajetan Bronisław	1888
Wołowicz Pius	1883
Wołowski Jan	1909
Wołowicz Tadeusz	1891
Wołodkiewicz Kazimierz . . .	1879
Wołodkowicz Kazimierz . . .	1906
Wołodkowicz Stanisław . . .	1908
Wosiński Zdzisław	1880
Woszczyński Wacław	1895
Wróblewski Edward	1868
Wróblewski Mieczysław . . .	1909
Wróblewski Stanisław	1879
Wróblewski Tadeusz	1916
Wyleżyński Bronisław	1868
Wysłouch Bolesław Ignacy . .	1879
Wysocki Michał	1851
Wyspiański Wiktor	1908
Xięzopolski Antoni	1887
Zabiełło Aleksander	1884
Zabiełło Michał	1873
Zaborowski Zygmunt	1897
Zadarnowski Wacław	1898
Zagrobski Oktawjusz	1900
Zajączkowski Jan	1873
Zajączkowski Witold	1888
Zakrzewski Jan	1906
Zakrzewski Marjan	1895
Zakrzewski Marjan Adolf . . .	1908
Zakrzewski Roman	1900
Zakrzewski Stanisław	1900
Zaleski Mikołaj	1901
Zaleski Włodzimierz	1900
Zaleski Zygmunt	1889
Zalewski Alfons	1908
Zalewski Józef	1896
Zalewski Władysław	1871

Załęski Bronisław	1896
Załużska Władysław	1873
Zan Abdon	1872
Zaniewski Cyprjan	1873
Zaniewski Fortunat	1885
Zapaśnik Bronisław	1903
Zaremba Wacław	1885
Zaremba Stanisław	1886
Zasada Antoni	1917
Zasztowt Leon	1872
Zawadzki Piotr Stanisław . . .	1900
Zawadzki Tomasz	1875
Zawadzki Zygmunt	1878
Zawisza Otton	1869
Zawkiewicz Adolf	1868
Zdrojewski Stanisław	1898
Zdziennicki Mieczysław	1889
Zdunowski Czesław	1925
Zelig Gustaw Adolf	1881
Ziabicki Józef	1896
Ziabicki Witold	1913
Zieliński Konstanty	1871
Zieliński Wiktor	1876
Ziemiański Apolonjusz	1882
Ziemiański Feliks Jan	1897
Zieńkiewicz Wiktor	1917
Zientarski Stefan	1886
Zkonopnic Grabowski Aleks. .	1895
Zubelewicz Aleksander	1914
Zwoliński Tadeusz	1897
Zyss Bernard	1912
Żędzian Stanisław	1895
Żarnowski Ludwik	1900
Żeronowicz Stanisław	1907
Żelewski Wiktor	1875
Żelnijo Antoni	1914
Żelichowski Otton	1868
Żero Aleksander	1898
Żórawski Konstanty	1898
Żródłowski Stanisław	1873
Żeleński Wiktor	1876
Żeromski Zygmunt Gracjan . .	1915
Żukowski Eugenjusz	1913
Żurawski Ludwik	1888
Żukowski Józef	1868
Żuromski Leon	1871
Żyliński Kacper.	1888

Omyłki w druku.

Str.	49	wiersz	6 od dołu	zamiast	utarczeń	winno być	utarczek
"	51	"	9 od góry	"	reeweakuacja	" "	reewakuacja
"	53	"	10 od góry	"	30	" "	300
"	57	"	16 od dołu	"	Imeretyńskiego	" "	Imeretyńskiego
"	61	"	17 od góry	"	wyekwipowany	" "	wyekwipowany
"	62	"	14 od góry	"	wszyskich	" "	wszystkich
"	71	"	11 od góry	"	wyczepany	" "	wyczerpany
"	71	"	13 od dołu	"	Powyższego	" "	powyższego
"	73	"	4 od dołu	"	M. Wagner	" "	W. Wagner